

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN'IN BOĞDAN SEFERİ VE ZAFERİ *

(1538 M. 945 H.)

MİHAİL GUBOĞLU

Derya gibi zengin Türk tarihinin en renkli dönemi olan Osmanlı devrinin olayları arasında, birbirini takip eden sefer ve zaferler başta yer alır. Gerek Avrupa ve gerek Türkiye tarihçileri ilgi çekici bu konu üzerinde fazlasıyla durmuşlardır. Örneğin Claude Cahen'in *La campagne de Mantzikert d'après les sources musulmans* (Müslüman kaynaklarına göre Malazgirt seferi)¹, Al. Yu. Yakubovski'nin *Ibn Bibi'nin XIII. asır başında Anadolu Türklerinin Sudak, Polovets (Kıpçak) ve Ruslara karşı yaptıkları seferin hikâyesi* (Ruşça)² başlıklı araştırmalarını Selçuklu devrine ait olarak hatırlatabilirim.

Osmanlı devrine gelince, A.S. Atiya'nın *The Crusade of Nicopolis* (Londra 1934), N. Beldiceanu'nun *La conquête des cités marchandes de Kilia et de Cetatea-Alba par Bayezid II* (Ticari kent-kalelerin Kili ve Akkerman'ın II. Bayezid tarafından fethi)³, Felix Tauer'in *Histoire de la Campagne du Süleyman Ier contre Belgrad en 1521...* (I. Sultan Süleyman'ın 1521 tarihli Belgrad üzerine sefer tarihçesi)⁴, J.P. Tercier'in *Mémoire sur la prise de la ville et de l'île Rhodes* (Rodos şehrinin ve adasının zapt edilmesi hakkında hatıra)⁵, M. Pavet de Courteille'nin *Histoire de la campagne de Mōhacz par Kemal Pacha*

* Bu araştırma M. Berza'nın engellerinden 1960-1962 yılları arasında basılamadı. Çünkü rahmetli M.B. yetkili tarihçi değil, ancak amatör bir tarihçi idi. Bkz. Cons. C. Giurescu. D. Bodin...

¹ Bkz. "Byzantion", Bruxelles. 1934, s. 613-642.

² (*Kıpçak sahrasında cereyan eden ticari hayattan bazı safhalar*). "Vizantinskiy Vremeni" in 1927, XXV. cildinden tercüme edilmiştir. Çeviren İsmail Kaynak. Ankara Üniversitesi D.T.C. Fakültesi dergisi c. XII, sayı: 1, 2 Mart-Haziran 1954, s. 207-226.

³ "Südost-Forschungen...", XIII, München 1964, s. 36-39.

Bundan önce aynı konuda Nicoară Beldiceanu'nun *Der Feldzug Bâjezîd's II. gegen die Moldau und die de Schlachten bis zum Frieden von 1486* (Dis. München 1955) başlıklı doktora tezini ve bundan sonra yine onun *La campagne ottomane de 1484: ses préparatifs militaires et sa chronologie* "Revue de Etudes Roumaines", V-VI 1960, s. 67-77'yi hatırlatabilirim:

⁴ Texte persan publié d'après deux manuscrits de Constantinople avec un traduction abrégée Prag 1929, s. 81 + 121.

⁵ Bkz. "Mémoires de littérature de l'Académie des Inscriptions", Paris 1750, s. 728.

[= Ibn Kemal] (Móhac seferinin tarihçesi...) ⁶ W.F.A. Bernaur'ın *Sulaiman des Gesetzgebers (Kānūnī) Tagebuch auf seine Feldzüge nach Wien im Jahre 935/6 H. = J. 1529 n. Chr.* [(1529 M./935 H.) tarihli Kanuni Sultan Süleyman'ın Viyana seferi] ⁷, yine F. Tauer'ın *Soliman Wiener Feldzüge* (Süleyman'ın Viyana seferi) ⁸ ve Prof. Dr. Hüseyin G. Yurdaydın'ın *Nāşihū's-Silāhi* (Matrakçı); *Beyān-ı Menāzil-i Sefer-i 'Irākeyn-i Sultān Süleyman Hān* ⁹ adlı eserlerini sıralayabiliriz. Kanuni devrine ait olan eserlerde az çok Boğdan-Moldova seferinden söz edilir. Bunlardan başka Saffet Bey'in *Bir Osmanlı filosofunun Sumatra seferi* ¹⁰ ve *Sumatra seferinin üzerine vesikalar* ¹¹ [1569] isimli makalesi de göze çarpar. Bu konu üzerinde Sayın İsmet Binark'ın gayretiyle Türkiye'de basılan eserleri içeren *Türk sefer ve zaferleri bibliyografyası (izahlı)* ¹² isimli çok değerli ve faydalı bir kaynakça tertiplenmiştir.

Bazı Türk seferleri ve zaferleri hakkında bu kısa girişten sonra konumuza gelelim.

Kanuni'nin Boğdan Seferi, Kaynakları ve Kaynakçası:

Hepsinden önce I. Sultan Süleyman'ın Bender kalesinin kapısı üstünde 945 H. (= 1538) tarihli, manzum şeklinde yazılmış kitabesini hatırlatabilirim. Bu elimizdeki tek epigrafik kaynaktır. Bu yazı hakkında ilk defa 1657 M./1067 H. yılında Evliya Çelebi Bender kalesini tasvir ederek şöyle yazmıştır ¹³:...

XIX. yüzyılın doğu bilimcilerinden Nikolay Ivanovic Ilminsky (1822-1891) ¹⁴ yukarıda anılan yazıtı kısmen okuyarak bir deneme transkripsiyon-

⁶ 2 Cilt, Paris 1859.

⁷ Wien 1858, 32 + 28 s.

⁸ Gekurzte Übersetzung des persischen Anonymus Selim Aga 769 und Aya Sofya 3392.. "Archiv Orientální" XXIV, 4 (Prag 1959), s. 507-563.

⁹ "Türk Tarih Kurumu Basımevi-Ankara 1976, XXIII + 307 + 109 b. s. + 1 h. (Türk Tarih Kurumu Yayınları I. Dizi-Sa. 3).

¹⁰ Bkz. "Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası" (TOEM) 10. Cüz. 1 Teşrin-evvel 1327. İstanbul 1329 (1911) ve "TOEM" 11. Cüz Kânunevvel 1327, İstanbul 1329.

¹¹ Bkz. "TOEM" 24. Cüz. 1 Şubat 1329, İstanbul 1332 (1914).

¹² Ankara 1969, 1 faksimil (*Mohaç zaferi*) XV + 234 s. (Milli Kütüphaneye yardım derneği yayınları: 1).

¹³ Bkz. *Evliya Çelebi Seydhatnâmesi* V. Cilt, İstanbul 1315 (1897) s. 117.

¹⁴ Tanınmış Rus Türkologlarından olarak bkz. N.A. Kononov, "bio-Bibliyografıçeski solovari" *oteçestvennıh Türkologov* (Vatanımızın Biobibliyografik Türkologları hk.) sözlük Moskova 1974, s. 168-170.

tercümesiyle çok eksik bir şekilde bastırmıştır¹⁵. Bundan sonra N.A. Marks *K istoriy Benderskoy kreposti* (Bender kalesi tarihi hakkında)¹⁶ adlı makalesinde ancak bir faksimile vermiştir. Bu konuda bizim de Romence¹⁷ ve Fransızca *L'inscription turque de Bender relative à l'expédition de Soliman le Magnifique en Moldavie* (1538 M./945 H.)¹⁸ (Muhteşem Süleyman'ın Boğdan seferine ait Bender'deki Türk kitabesi...) iki versiyonlu makalemiz vardır. Diğer seferler gibi Boğdan seferinin de gerek Osmanlı ve gerek yabancı kaynaklarda (Romen, Avrupalı) çok derin yankıları olmuştur. Bu kaynaklar Osmanlı-Türk hikâye-naratif kaynakları başta olarak çağdaş Kanuni devri kaynaklarıdır. Bunlardan Matrakçı'nın *Fetihnâme-i Kara Boğdan*¹⁹ ve aynı başlıkla Tuna kenarında İshakçı'da (Romence Isaccea) yazılmış iki üç tane özeti mevcuttur²⁰. Bunların aynı yazarın olduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. Bunlardan başka *Fetihnâme-i Kara Boğdan* isimli diğer bir yazma Berlin Kütüphanesinde bir mecmua içindedir²¹. Ruksanzade Ahmet Feridun'un (öl. 1583) *Münşe'at üs-Selâtin* adlı eserinde *Kara Boğdan Ruznâmesi*²² yer adları ve bazı olaylarla eserin esas kaynaklarından biridir.

¹⁵ Bkz. "Zapiski Imperatorskago Odesskogo Obsçestvo Istorii i Drevnosti", Odessa 1883, s. 263-264.

¹⁶ Odessa 1917, 15 s. + faksimil. pl.

¹⁷ Bkz. Mihail Guboğlu, *Inscriptia sultanului Suleiman Magnificul în urma expediției în Moldova* (1538/945 H.). "Studii. Revista de istorie", București 1956, nr. 2-3, s. 117-123.

¹⁸ Bkz. Aynı, "Studia et Acta Orientalia" I (Bucarest 1958), s. 175-187.

¹⁹ İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi, Revan Ktp. no. 1284, s. 106-122 (Selim-nâmenin sonunda); Romence tercümesi bkz. M. Guboğlu..., *Croniciturcești privind târile române... I* (București 1966), s. 221-232.

²⁰ Bkz. A. Decei, *Un "Fetihnâme-i Kara Boğdan" (1538) de Nasuh Matraki*. "Fuat Köprülü Armağanı", İstanbul 1953 s. 113-124 + pl.; Prof. Tayyib Gökbilgin, *Kanuni Sultan Süleyman devri müesseseler ve teşkilâtına ışık tutan Bursa şer'îye sicillerinden örnekler*. "Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan". Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1976, s. 90-112; *Kara Boğdan Fetihnâmesi* s. 108-109 (Belge 14) vs.

²¹ Bkz. Wilhelm Pertsch, *Die türkischen Handschriften der königlichen Bibliothek*, Berlin 1889, s. 474, no. 495.

²² İstanbul 1274 H. (1858 M.), II. Cilt, s. 602-603; Fransızca terc. J. v. Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman...* trad. J.J. Hellert, Tom. V (Paris 1836), s. 526-528 (*Ek.*), Romence tercümesi: Dr. Andrei Antalfy, *Münşe'at al-Salatin* al lui Ruksanzade Ahmed Feridun et-Tevk'i... *ca izvor pentru istoria Românilor*. "Bulet. Comis. Ist." XIII (București 1934), s. 3-23; Maria Holban... *Călători străini despre târile române* (= Călători străini...), I (București 1968), s. 382-385 (*Itinerar Turc* 1538).

Süleyman-nâme adlı yazma halindeki on eserden²³ ancak Tebrizli Şâhi b. Kasım Çelebi'nin (945 H./1538 M.) eserini işaret edebilirim²⁴. Gerek Bostan'ın²⁵ ve özellikle Naşûh Matraki'nin de *Süleyman-nâme*²⁶ diye bir eseri varsa da ancak sonunda Kara Boğdan seferinden söz edilir. Matraki'nin *Fetihnâme-i Kara Boğdan* adlı eseri bunun devamı olabilir²⁷. Ferdi (Fert ?) mahlasıyla Mustafa Şehzadenin Süleyman-nâme (1520-1542)²⁸ isimli eserini de sıralayabilirim. Bundan sonra Kanuni'nin tanınmış sadrazamlarından Lütfi Paşa'nın *Tevârih-i Al-i Osman*²⁹ ve Rüstem Paşa'nın *Tarih*'i³⁰ (?) ve özellikle her sefere katılan Celalzade Mustafa (Koca Nişancı)'nın *Tabakât al-Memâlik va' daracât al-mesâlik*³¹ adlı kroniklerinde Boğdan seferi hakkında bazı kısımlar vardır. Bundan başka *Gazavât-ı Sultân Süleymân*³² adlı ayrı bir eser olarak Koca Nişancı Celalzade Mustafa Çelebi'nin *Tabakât ül-memâlik...*

²³ Bunların özeti hakkında bkz. Ağâh Sırrı Levend, *Ğazavât-Nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Ğazavât-Nâmesi* (= *Ğazavât-Nâmeler...*), "Türk Tarih Kurumu Basımevi" Ankara 1956, s. 49, 56-57 ve 65-69; Türkçe yazmaları hakkında bkz. Fehmi Edhem Karatay *Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe yazmaları kataloğu* (= TKSM...), İstanbul 1961, s. 222-226, sayı: 680-688.

²⁴ Bkz. A. S. Levend, a.e., s. 67-68 ve özellikle Eyyubi'nin *Menâkib-i Sultân Süleymân Hân* adlı eserinde Boğdan seferi de tasvir edilmektedir (bkz. A.S. Levend, a.e., s. 56).

²⁵ *Ğazavât-ı Sultân Süleymân* adlı eserinde Kanuni'nin tahta çıktığı 926 (1520) yılından 946 (1539) tarihine kadar vukubulan olaylardır (Bkz. A.S. Levend, a.e., s. 51-53).

²⁶ Bkz. Hüseyin G. Yurdaydın, *Matraki Nasûh'un Süleymân-nâmesi*. "V. Türk Tarih Kongresi", Ankara 12-17 Nisan 1956, Kongreye sunulan Tebliğler, Ankara 1960, s. 377-388.

²⁷ H.G. Yurdaydın'ın neticesidir bkz. *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrakeyn...* s. 11-12.

²⁸ Ferdi'nin hayatı ve eseri hakkında bkz. Franz Babinger *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* (= GOW), Leipzig 1927, s. 83 ve Hüseyin G. Yurdaydın'ın *Ferdi'nin Süleymân-nâmesi'nin bir nüshası*, Ankara Üniversitesi D.T.C. Fakültesi Dergisi, 1950, c. VIII, sayı 1-2.

²⁹ Ali Bey'in basması, İstanbul 1925 (1344), 456 s.; *Boğdan seferi hk.* s. 365-367; Rom. terc. *Cronici turcești...* I (1966), s. 247-248.

³⁰ Dr. Ludwig Forrer, *Die osmanischen Chronik des Rustem Pascha*. "Türkische Bibliothek", Leipzig 1923, VIII + 207 s.; *Boğdan seferi hk.* s. 97-98; Rom. terc. *Cronici turcești...* I. s. 254-255.

³¹ M. Celalzade (öl. 1567 M./974 H.) hk. bkz. GOW, s. 102-103; yazmaları hk. bkz. A.S. Levend, a.e., s. 63-64; Baskıları: *Tabakat ül-Memâlik ve Derecat ül-Mesâlik Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselme Devrinde TÜRK ORDUSUNUN SAVAŞLARI ve Devletin Kurumu, İç ve Dış Siyasatı*, Yazar: Celalzade Mustafa, Türkçeleştiren Emekli Bnb. Sadettin Tokdemir. "107 Sayılı Askeri Mecmua Lâhikasıdır" I-IV (A-B.) + 257 s. *Boğdan vilâyetinin fethi*, s. 149-162; Rom. terc. *Cronici turcești...* I, s. 261-272. A.S. Levend, a.e., s. 63-64 (yazmaları). Faksimii baskısı hk. bkz. *Geschichte Sultan Süeymân Kanuntus von 1520 bis 1557 oder Țabakât ül-Memâlik ve Derecat ül-Mesâlik von Celalzade Muştafa gennant Koca Nişancı In Facsimile herausgegeben* "Petra Kappert, Wiesbaden 1981, 181-5.2.8a; 8: Bogdan, Moldavien hk. *Bogdan seferi hk.* s. 206-523a bkz. 155 (orind)

³² İstanbul, Ayasofya Kütüphanesi Kataloğunda nr. 3319 (Bkz. A.S., Levend, a.e., s. 51), no. 2; yazması minyatürlüdür...

unvanlı eserinin Kara Boğdan seferinden bahseden bölümünü sayabiliriz³³.

Çağdaş Osmanlı kaynaklarından başka 1551'den sonra Türkçe yazılmış, Remmal Hoca'nın *Tārīh-i Şāhib Girāy Hān*³⁴ adlı Tatar kroniğinin bir kısmında yukarıda anılan Han'ın Tatarlarla, Kanuni'nin Boğdan seferine katılması tasvir edilmektedir³⁵. Sahib Giray'ın ölümünden sonra Nuri Hanı kızının arzusuyla, Han'ın hocası Kayzunizade Nidaî Remmal Hoca bu enteresan eseri yazmıştır. Kanuni'nin zamanında yaşamış olan Muhieddin al-Cemâli'nin kroniğinde de aynı olay kısaca tasvir edilmiştir.

Kanuni devrinden sonra yazılmış Osmanlı vekayinâmeleri şunlardır:

Tārīh-i Küçük Nişancı Mehmed Paşa'nın (öl. 1571)³⁶ Mustafa Ali'nin *Kūnh ül-ahbār*³⁷, Ahmed Hasan Beyzade'nin (öl. 1639) *Tārīh-i āl-i 'Osmān*³⁸, Mehmed b. Mehmed'in (öl. 1640) *Nuhbet üt-Tevārīh ül-ahbār*³⁹, Koca Hüseyin'in (öl. 1644) *Bed'āi ül-vekayī*⁴⁰, özellikle İbrahim Peçevi'nin (öl. 1650) *Tarih-i Peçevi*⁴¹, Kâtip Çelebi'nin (öl. 1657) çok kısaca *Takvim ül-*

³³ 1970'ten sonra Süleymaniye Kütüphanesine taşınmıştır...

³⁴ (*Histoire de Sahib Giray, Khan de Crimée de 1532 à 1551*). Edition critique. Traduction, notes et glossaire: Dr. Özalp Gökbilgin. Cumhuriyetin 50. yılı Armağanı "Baylan Matbaası" Ankara, 313 s. 8'.

³⁵ Dr. Özalp Gökbilgin'in baskısı s. 28-31 (*Boğdan seferi*). Bkz. *Tevārīh-i āl-i 'Osmān*-Die Altosmanischen Anonymen Chroniken... herausgegeben von Dr. Friedrich Giese/Breslau, Theil I, Breslau 1922, 6. *Fortsetzung durch Muhjī-eddin* s. 125-152; *Boğdan seferi* hk. bkz. s. 146; Rom. terc. *Cronici turcești*... I, s. 188-189.

³⁶ Ahmed Vefik neşri, İstanbul 1279 (1862 M.) II + 348 s.; *Boğdan seferi* hk. bkz. s. 235; Rom. terc. *Cronici turcești*... I, s. 295.

³⁷ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazma (TY) nr. 5959, Rom. terc. *Cronici turcești*... I, s. 350-355.

³⁸ İstanbul, Nuru Osmaniye Ktp. Yazma nr. 3105/6 ve Süleymaniye Ktp. Es'at efendi no. 2136.

³⁹ İstanbul 1276 (1860), *Boğdan seferi hakkında* s. 71-73; Rom. terc. *Cronici turcești*... s. 411-413.

⁴⁰ Wien (Viyana) Nat. bibl. Yazma nr. 864; Leningrad, Doğu bilim Ktp. yazma C. 564 Typ, bkz. L.V. Dmitrieva, A.M. Muginov, S.N. Muratov, *Opisanie Türkish rukopisey Insituta Narodov Azii* I "Izd. Nauka", Moskova 1965, s. 170-172 (tasviri); bundan önce faksimili baskı Izdanie teksta, vedenie i obščaya redakçiya A.S. Tveritinovoi, Annotirovannee oglyavlenie i ukazateli Yu. A. Petrosyana Çast' I-II, Moskova 1961, 2 c. (Tanıtma Faik Reşit Unat: "Belleten" XXVII/106 (1963), s. 309-319, 8 faks). *Boğdan seferi* hk. II. c.; Rom. terc. *Cronici turcești*.

⁴¹ Peçevi tarihi (*Tarih-i Peçevi*), İstanbul 1283 (1866 M.), *Boğdan seferi* hk. bkz. c. I, s. 204-213; Rom. terc. *Cronici turcești* I, s. 477-481 ve *Peçevi tarihi*. Bugünkü ifâdeye çeviren Murat Uraz, İstanbul 1968, c. I, s. 113-116; *Padişahın Kara Boğdan hareketi Peçevi Tarihi* I. "Haz: Prof. B.S. Baykal, Ankara" Başbakanlık Matbaası 1981, XIX + 356 s. 8'; *Boğdan Seferi hakkında* s. 149-155.

*Tevārīh*⁴² ve özetle *Irşad ül-Hayara ilâ Tārīh al-Yunān ve'n Nasara*⁴³, M. Solakzade'nin (öl. 1657) *Fihrist-i Şahan = Tārīh-i āl-i 'Osmān*⁴⁴, Karaçelebizade 'Abdülaziz'in (öl. 1658) *Ravdet ül-ebār*⁴⁵ ve *Süleymān-Nāme*⁴⁶ ve Müneccimbaşı Ahmed'in (öl. 1702) *Sāhā'if ül-ahbār*⁴⁷.

Yukarıda sıralanan Osmanlı kroniklerinden başka Şāhnāme'ci Seyid Lokman'ın *Hünernāme* başlıklı minyatürlü eserini de hatırlatabilirim. 1588'de birkaç yaprakta Kanuni'nin Boğdan seferini kısaca tasvir etmiştir. (Bkz. Hünernāme, Türkçe yazma, İstanbul, TKSM. Hazine 1524, Cilt II, bk. 263^a-264^b. Yazma'daki renkli Türk minyatürlerinden birinin üstünde şunlar vardır: "Sultan Süleyman Han Boğdan'a varub kaçan âsî Voyvoda yerine gayri voyvoda diküb dönüşde (Tuna'da) ol âsî voyvoda kendü kaçub oğlunun başı kesilüb... semendi hümayuna götürülüb hassas olduğundandır" (bk. 264^a).

XVIII. ve XIX. yüzyılların başlarına kadar yazılmış olanlardan 'Abdül-Gaffār b. Hasan'ın (1744) *Umdet ül-Tevārīh*⁴⁸, Seyyid Mehmed Rızā'nın (öl. 1756) *es-Seba' es-Seyyar fī ahbār mulūk ul-Tālār (1466-1737)*⁴⁹ ve Halim Giray'ın (öl. 1823) özetlenmiş *Gülün-i Hānān*⁵⁰ adlı Tatar hanları hakkındaki eserinde Sahip Giray Han'ın Boğdan seferine katılması da tasvir edilmektedir.

XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında yazılmış, meşhur Osmanlı tarihçilerinden Hayrullah Efendi'nin (1817-1866) *Tārīh-i Devlet-i 'Aliyye-i*

⁴² İstanbul 1146 (1733), 247 s. 8; *Boğdan seferi* hk. s. 119; Rom. terc. M. Guboğlu, *Cronici turceşti... II* (Bucureşti 1974), s. 108.

⁴³ İstanbul 1654, yazması Ankara Millî Ktp., s. 322; Rom. terc. bkz. *Cronici turceşti... II*, s. 123-124.

⁴⁴ İstanbul 1271 (1854), *Boğdan seferi* hk. bkz. s. 495-498; Rom. terc. *Cronici turceşti... II*, s. 149-151.

⁴⁵ Bulak 1248 (1832), *Boğdan seferi* hk. bkz. s. 427-428; Rom. terc. *Cronici turceşti... I*, s. 546-548.

⁴⁶ Bulak 1248 (1832), s. 126-136; (*Boğdan seferi*); Rom. terc. *Cronici turceşti... I*, s. 532-536.

⁴⁷ İstanbul 1285 (1868), c. III, s. 494-495; *Boğdan seferi* hk. *Cronici turceşti... II*, s. 252-254.

⁴⁸ *fī'l (Tarih ül)-Tatar*, İstanbul-Süleymaniye Ktp. Es'at efendi, nr. 2331 (GOW, s. 280, nr. 252).

⁴⁹ I. Mengli Giray'dan (1466) II. Mengli Giray'a kadar (1737) ciddi bir Tatar tarihidir. Yazması hakkında bkz. L. V. Dimitrieva... a.e., s. 126-127; no. B. 756, 303 s.; Kazembek neşri; Kazan 1832 (Bkz. GOW, s. 281, nr. 254); *as-Sab'as-siyār fī ahbārmuluka at-Tālār*.

⁵⁰ İstanbul 1287 (1870), 232 s. 8 (GOW., s. 242-243, nr. 311); diğer baskısı "Necim İstikbal Matbaası" 1327 (1909), 232 s.; *Sahib Giray Han Sultan Süleyman'ın 'Boğdan' seferinde, bizzat Tatar askeriyle bulunarak bir çok yararlıklar gösterdiği gibi...* s. 43.

'Osmaniyye'⁵¹, Mehmed Mazhar Fevzi'nin (öl. 1878) *Haber-i sahîh*⁵² isimli eserlerinde Boğdan seferi teferruatlı ve istatistik bakımdan iyice tasvir edilmişse de, ancak *Tarih-i Atâ'da* (öl. 1880)⁵³ aynı olay anılmakla yetinilmiştir. Bunlardan sonra Mustafa Nûrî Paşa'nın (1824-1890) *Netâyic ül-Vukû'ât*⁵⁴, Yalılıkçı Ahmed Rif'at'ın (öl. 1894) *Nakd ül-Tevârih*⁵⁵, meşhur Ahmed Cevdet Paşa'nın (1822-1895) *Vekâyi-i devlet-i 'aliyye* yani *Tarih-i Cevdet*⁵⁶ adlı eserleri yer alır. Aynı zamanda Mehmed Celâl'in *Kanunî Sultan Süleyman yahut fütuhât 1850*⁵⁷ isimli manzum eserinde 1538/945 H. tarihli Boğdan seferi de kısaca tasvir edilmiştir. Yüzyılımızın başlarından I. Dünya Savaşına kadar yazılmış Mehmed Kâmil Paşa'nın (öl. 1913) *Târih-i siyâst-i devlet-i 'aliyye*⁵⁸ ve Mehmed Murad'ın (öl. 1917) *Târih-i Ebu'l-Faruk*⁵⁹ adlı eserinde de konumuz hakkında kısımlar vardır. Mehmet Atâ'nın (öl. 1918) *Osmanlı devleti tarihi*'nde⁶⁰ -J.v. Hammer ve fasıllar tercümesi- Boğdan seferi genişçe yazılmıştır. Kanuni devrinden sonra yazılmış (XVII-XX. yy.) tarihlerde tekrarlamalar varsa da bazı yeni haberler de bulunmaktadır. Çünkü, yukarıda anılan tarihçilerden bazıları şimdiye kadar bilinmeyen kaynakları kullanmışlar, sonradan Boğdan seferini başka bir gözle görmüşlerdir. Maalesef, 1538/945 H. tarihli Türkçe belgelerden, yani diplomatik Osmanlı kaynaklarından, Boğdan seferiyle ilgili ancak birkaç tanesi neşr olunmuştur⁶¹. Bu bakımdan konumuzla ilgili derya gibi zengin Türkiye arşivlerinden yeni vesikalar beklemekteyiz. Bu kadar zengin kaynağa rağmen, Türkiye tarihçileri tarafından şimdiye kadar Kanuni'nin

⁵¹ İstanbul (1854) c. XI, s. 129-131: *Boğdan seferi*.

⁵² İstanbul 1293 (1877) *Boğdan seferi hakkında* s. 129-137.

⁵³ İstanbul 1291 (1874), c. II, s. 18 (GOW, s. 371-372).

⁵⁴ İstanbul 1294 (1877), c. I, s. 105-106 (GOW., s. 371-372, nr. 343 ve özellikle yeni baskısı *Netâyicü'l-vukuat* kurumları ve örgütleriyle Osmanlı Tarihi c. I-II Sadeleştiren, notlar ve açıklamaları ekleyen Prof. Dr. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1979, I-II s. 99: *Boğdan seferi*.

⁵⁵ İstanbul 1296 (1879), 816 s. 8' (GOW., s. 376, nr. 347).

⁵⁶ İstanbul 1271 (1855) c. I ve özellikle *Tarih-i Cevdet* I. c., "Sabah" sayın dostumuz Dünder Günday'ın sadeleştirmesi, İstanbul 1972, s. 355: *Sahib Giray'ın Boğdan seferine katılması hakkındadır*.

⁵⁷ İstanbul 1308 (1890) "Kasbar Matbaası", 48 s. + 1 portre.

⁵⁸ İstanbul 1327 H. (1909), c. I, s. 205-206 (GOW., s. 393-394, nr. 361).

⁵⁹ *Târih-i 'Osmâniyede siyaset ve medeniyet i'tibariyle hikmet-i asliyye teharesine teşebbüs*, İstanbul 1326 (1908), c. III.

⁶⁰ İstanbul 1330 (1912), c. III.

⁶¹ Bkz. Mihail Guboğlu, *Catagolul documentelor turcești II* (București 1965), s. 5-6, nr. 9, 10, 11 (AGAT'a göre).

Boğdan seferi hakkında hiçbir özel araştırma yapılmamıştır. Bu konu hakkında Türkiye’de yayınlanmış bazı Osmanlı tarihlerinde ve bir iki makalede ufak tefek bölüm vardır. Örneğin Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın (öl. 1977) *Osmanlı tarihi...*⁶² adlı eserinde çok genel bir fasıl, İsmail Hâmi Danişmend’in (öl. 1967) *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisinde*⁶³ daha teferruatlı bir bölüm vardır. Daha sonra bir heyet tarafından yazılmış *Haritalı-Resimli Mufassal Osmanlı Tarihi*⁶⁴ isimli eserde Boğdan seferine ait bir kısım bulunmaktadır. Maalesef, üçünün de bazı karışıklık ve eksikleri vardır. Bunlardan önce Türkçe, sonra İngilizce olarak yazılmış, gerek Aurel Decei’nin ve gerek Halil İnalçık’ın *BOĞDAN (= Moldova)*⁶⁵ makalelerinde Kanuni’nin Boğdan seferi şöyle özetlenmiş ve neticelenmiştir: “1538’de Kanuni Süleyman bir te’cip seferi tertip ve Boyarların kendisine ihaneti üzerine Petru Rareş’in türlü maceraları ile Erdel’de Ciceu’ya kaçması akabinde Suceava’yı zapt etti; bir taraftan Kırım hanı Sahip Giray da Yaş şehrini yakmıştı. Irak, Macaristan ve Rodos fâtihi “Şehinşah-i Cihan” Kanuni Süleyman Boğdan tahtına kendisine daha mutî bir voyvoda geçirerek, Dnester üzerinde müstahkem Tighina şehrini imparatorluğuna ilhak etti. Tighina şehrine Bender adı verildi. Böylece Boğdan, arazisinin mühim bir kısmını daha kaybetti”⁶⁶ Prof. Halil İnalçık *The Ottoman Empire...*⁶⁷ adlı eserinde, diğer bir özellik olarak, gerek Süleyman’ın seferini ve gerekse Moldova’nın tabiiyetini hatırlatmıştır. Çünkü yukarıda anılan eserde sosyo-ekonomik problemlere öncelik verilmiştir. Bundan başka Prof. M. Tayyib Gökbilgin’in (öl. 1981) *Kanuni Sultan Süleyman* adlı araştırmasında “Boğdan seferi” (1538) hakkında⁶⁸ daha genişçe ve derince bir kısım vardır. Burada gerek Türk ve gerekse Avrupa-Romen kaynaklarından ve kaynakçasından, “N. Iorga” başta olarak, yararlanılmıştır.

Boğdan/Moldova yani Romen kaynaklarına gelince; çağdaş olarak *Letopiseşul lui Macarie* (Makari’nin vekayinâmesi)⁶⁹ adlı kroniği başta

⁶² II. c. 2. bs. *İstanbul’un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman’ın ölümüne kadar...* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1964, *Boğdan seferi hakkında* bkz. s. 342-344.

⁶³ İstanbul “Türkiye Basımevi” 2. c. (1948), *Boğdan seferi hakkında* bkz. s. 203-210.

⁶⁴ İstanbul “Şehir Matbaası” 1958, II. c., s. 909-911.

⁶⁵ “İslâm Ansiklopedisi...” I. c. İstanbul 1949, s. 697-705.

⁶⁶ Bkz. a. mak. s. 700/1.

⁶⁷ *The classical Age 1300-1600*, London 1973, XII + 258 s. + 57 pl.

⁶⁸ İstanbul 1967, 57 s. 8’ (“İslâm Ansiklopedisinden ayırabasm; *Boğdan seferi (1538) hakkında* s. 23-24.

⁶⁹ Bkz. *Cronica lui Macarie*. “Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI”. Publicate de Ion Bogdan. Ediție revăzută și completată de P.P. Panaitescu, București 1959, s. 74-105.

hatırlatabiliriz. Neamts manastırı başkeşişi Macarie (öl. 1558), Petru Rareş Voyvoda'nın emriyle Romen piskoposu tayin edilmiş ve beyinin emriyle Boğdan kroniğini yazmış, Kanuni'nin Boğdan seferinden de kısaca bahsetmiştir. Bu eserinde daha çok Petru Rareş'in çok dramatik-feci kaçmasında ısrar etmiştir. Bundan sonra 1564 civarında yazılmış *Cronica Molda-Polona* (Boğdan-Leh kroniği) da konumuzla ilgili bazı haberler vardır⁷⁰. Aşağı yukarı yüz yıl sonra tanınmış Boğdan vekayinâmecisi Grigorie Ureche'nin (öl. 1647) *Letopiseşul Ţării Moldovei pîna la Aron Voda* 1359-1595 (Aron Voyvoda'ya kadar Boğdan memleketinin kroniği)⁷¹ isimli eserinde aynı olaydan çok söz edilmiştir. Daha eski kaynaklara dayanarak Grigorie Ureche şöyle başlamıştır: "Ne zaman Türk İmparatoru Sultan Süleyman kendi kuvvetiyle ve onunla beraber Eflaklılar ve daha sonra Tatarlarla sultan ve Leh askeriyle hatman Tornowski, Petru Voyvoda üzerine gelmişlerdir. Valeatul yıl 7046 (= 1538) Septemvrie (Eylül) 20..."⁷². Bunların tekrarlanması ve diğer bir versiyonu Nicolae Costin'nin (öl. 1712) *Letopiseşul Ţării Moldovei de la zidirea lumii pîna la 1601* (Dünya'nın kuruluşundan 1601'e kadar Boğdan kroniği)⁷³ adlı eserinde Boğdan seferi de yer almıştır. Tanınmış ünlü ilk Romen Türkoloğu Dimitrie Cantemir yani Kantemiroğlu (1673-1723)⁷⁴ *Osmanlı İmparatorluğunun yükseliş ve çöküş tarihi*⁷⁵ adlı eserinde Sultan Süleyman'ın Boğdan eyaletini çiğnemesi başlığı taşıyan bir kısım yazılmıştır⁷⁶. Osmanlı kroniklerinden birine bu da muhakkak dayanmış veya oradan tercüme edilmiştir. Franz Babinger'in bir araştırmasına rağmen Dimitrie Cantemir'in Türk kaynaklarına⁷⁷ pek

⁷⁰ Bkz. aynı ciltte "Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI", (1959) s. 164-187; *Boğdan seferi hakkında* s. 184.

⁷¹ Ediție de Const. Giurescu, Bucureşti 1916, XV + 304 s. 8' (II. baskıyı neşreden Const. Giurescu, 1958, II.)

⁷² *Boğdan seferi hakkında* bkz. a.e. s. 140-142.

⁷³ Bucureşti 1942, s. 364.

⁷⁴ Bkz. Mihail Guboğlu, *İlk Romen Türkoloğu-Dimitrie Cantemir*. "I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi" (İstanbul 15-20. X. 1973), İstanbul 1979, s. 968-981.

⁷⁵ Çeviren: Dr. Özdemir Çobanoğlu c. II. (Ankara 1979), XXIII + 386 s. (Kültür Bakanlığı).

⁷⁶ Bkz. Dimitrie Cantemir, a.e. ve a. terc., s. 99-100.

⁷⁷ Buna rağmen aynı makalesi üç defa basılmıştır: 1. *Die osmanischen Quellen D. Cantemir's*. "Volum omagial profesorului Ioan Lupuş", Bucureşti 1941, 12 s. 2. Rom. terc.: *Izvoarele turceşti ale lui Dimitrie Cantemir*. "Arhiva Românească" Tom VII, Bucureşti 1942, II, s. 3., tekrar *Die türkischen Quellen Dimitrie Cantemir's*. "Zeki Velidi Togan'a Armağan", İstanbul 1951, s. 50-60 ve 4. "Aufsätze und Abhandlungen" II (München 1966), s. 38-50.

güvenilemez. D. Cantemir'in yukarıda anılan eseri (Almanca tercümesine), diğer Osmanlı imparatorluğu tarihçilerine dayanarak *Geschichte des osmanischen Reiches nach Kantemir...* (Viyanalı-1811)⁷⁸ adlı eserinde, Petru Rareş'in Türklerle ilişkileri ve gerekse Kanuni'nin Boğdan seferi de yer almıştır. Bu beş altı tane Romen rivâyet-naratif kaynaklarından başka Romanya'da, Bükreş'te basılmış tanınmış Hurmuzaki (Bucureşti-1891)⁷⁹, Hurmuzaki-Boğdan (1893)⁸⁰, Hurmuzaki-Densuşianu (1894)⁸¹ ve Hurmuzaki-Iorga (1915)⁸² nin *Documente privitoare la istoria Românilor* (Romenlerin tarihine ait belgeler) adlı koleksiyonunda⁸³ yukarıda işaret ettiğimiz bazı ciltlerin bir kısmı da 1538 tarihli Kanuni'nin Boğdan seferiyle ilgilidir. Bunlar Avrupa arşivlerinden derlenmiş olup çoğu ortaçağ Latincesiyle yazılmış çok değerli diplomatik kaynaklardır. Bunların bazılarını yeri geldikçe kullanacağız. Bazı Türk kaynaklarını da araştırmamıza ekleyeceğiz.

Romen tarihçileri arasında Kanuni'nin Boğdan seferi (1538/945 H.) çoktan beri dikkat çekmiş, merak uyandırmış ve daha fazla, Avrupa kaynaklarına dayanarak yer almıştır. Örneğin Romanya Birleşik Milli Devleti'nin kuruluş evrelerinde (Ocak 1859) kısa bir süre sonra çağdaş Dalmaçyalı Verancsics (Veraniçic)'in (1504-1543)⁸⁴ *1538 tarihli Süleyman'ın Boğdan seferi* adlı Latince eseri Romence'ye çevirilerek bir makale şeklinde bastırılmıştır⁸⁵. Sonra II. Dünya Savaşına kadar ünlü Romen tarihçisi A.D. Xenopol (1847-1920)⁸⁶, N. Iorga (1871-1940)⁸⁷ ve Constantin C.

⁷⁸ Cantemir, Galletti, d'Ohsson, Gebhardi, Spittler und anderen. Zweiter Bände, Wien 1811, Zheiter band (II. c.) s. 47-49: *Moldauer Angelegenheiten* ve s. 49-52: *Die Moldau wird verwüstet*.

⁷⁹ *Documente privitoare la istoria Românilor* (= Documente...), Bucureşti 1891, vol. II, 1 (1891), s. 105-106-107, 109-113.

⁸⁰ *Documente...* Vol. I, 2, s. 104-110.

⁸¹ *Documente...* Vol. II, 3, s. 38-206.

⁸² *Documente...* Bucureşti 1915.

⁸³ Tam koleksiyon 47 ciltten ibârettir (Bucureşti 1878, 1967).

⁸⁴ Lâtince yazılmış. *De situ Transilvaniae Moldaviae et Transalpine*-tercümesi "*Transilvaniya, Boğdan ve Eflak durumu hakkında*" vb. Bkz. Maria Holban, *Călători străini...* I, s. 393-421.

⁸⁵ *Campania sultanului Soliman din 1583 in Moldova* Romence'ye ilk tercüme Alexandru Papiu Ilarianu (1827-1877): "Tesarur de monumnte istorice pentru România" vol. III (Bucureşti 1864), s. 176-182 (Lâtince-Romencedir).

⁸⁶ *Ostoria românilor din Dacia Trăiană*, Iassi-1889, s. 552-560 (I. bs.); III. bs. Ion Vlădescu (Bucureşti 1925), c. IV., s. 242-245.

⁸⁷ *Histoire des Roumains et de la Romanité Orientale*, Vol. IV Bucarest 1937, s. 458-496 (Chapitre VII); aynı Romence versiyonu da var.

Giurescu'nun (1901-1977) ⁸⁸ *Istoria românilor* (Romenlerin tarihi) adlı analiz (tahlil)- sentez eserlerinde Kanuni'nin Petru Rareş Voyvoda üzerine Boğdan seferi hakkında da birer kısım veya bölüm vardır. Aynı zamanda N. Iorga'nın *Geschichte des osmanischen Reiches...* ⁸⁹ adlı Osmanlı İmparatorluğu tarihinde aynı olay mehâretle yazılmışsa da, bu ancak Romen-Avrupa kaynaklarına dayanmıştır. Aynı şekilde N. Iorga'nın *Geschichte des Rümânischen Volkes...* ⁹⁰ adlı eseri de yazılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan önce Prof. A.V. Boldur'un *Istoria Basarabiei (Besarebya tarihi)* ⁹¹ isimli eserinde kısaca ve çok açık olarak Süleyman'ın Boğdan seferi yer almıştır. Tarihiye göre bunun sebebi Lehistan Sarayının Osmanlı Padişahını Boğdan'a çağırmasıdır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir heyet tarafından yazılmış *Istoria României* (Romanya tarihi)... ⁹² adlı eserde Domnia lui Petru Rareş-*Caderea Moldovei sub dominația otomana* (1538) (Petru Rareş'in hakimiyeti Boğdan'ın Osmanlı hakimiyetine uğraması) bölümünün sonunda Sultan Süleyman'ın Boğdan seferine birkaç sayfa ayırmıştır. Olayın sebebi Alosio Gritti'nin öldürülmesi ve Petru Rareş'in Habsburglarla ilişkileridir. A. Oțetea ve V. Maciu'nun redakte ettikleri *Istoria poporului român* (Romen halkının tarihi) ⁹³ adlı eserde Kanuni'nin Boğdan seferi çok kısaca anlatılmıştır. Petru Rareş'in suçu değil, ancak büyük Boyarların hainliği anılmaktadır. Bu çok dar bir görüştür. Ünlü tarihçi Constantin C. Giurescu ve oğlu Dinu C. Giurescu'nun *Istoria Românilor* (Romenlerin tarihi) 2 (București-1976) ⁹⁴ isimli eserinde de aynı olay daha iyi bir şekilde izahlı olarak yer almıştır. Bundan gayri Boğdan Voyvodası Petru Rareş'e ait (I. defa 1527-1538; II. 1541-1546) Prof. Dr. Ion Ursu (1875-1925) ⁹⁵ Paul

⁸⁸ *Istoria Românilor* II, t. IV. baskısı, București 1943, s. 178-180: *Campania din 1938 in Moldova*.

⁸⁹ *Nach den Quellen dargestellt* (bis. 1538). Zweiter band, Gotha 1909, s. 384-426.

⁹⁰ *Im Rahmen seiner staatsbildungen* von N. Iorga. Erster Band, Gotha 1905, s. 380-382.

⁹¹ *Contribuții la studiul istoriei românilor*. Vol. I. Epocile vechi (pâna la sec. XVII), Chișinău 1937, s. 198-200.

⁹² c. II. bir heyet tarafından tertiplenmiştir. București 1962, "Editura Academiei republicii P. Române", s. 640-649.

⁹³ București 1970, s. 221 (İlmi bir eser değil populaire şekildedir).

⁹⁴ *De la mijlocul secolului al XIV-lea pîna la începutul secolului al XVII-lea* Vol. 2 "Editura științificăși enciclopedică", București 1876, s. 277-280: *Evenimentele din 1538*.

⁹⁵ *Die auswärtige Politik des Peter Rareș. Fürst von Moldai*, Wien 1908, 180 s. 8'; *La politique orientale de Français I-er* (1515-1547), Paris 1908, 204 s.; *Petru Rareș, București 1923*, 143 s.

Simionescu⁹⁶ ve genç tarihçimiz Ştefan Gorovei (doğumu 1948)⁹⁷ tarafından yazılmış monografilerde Kanuni'nin Boğdan seferi fazlaca yer almıştır. Bunlardan başka Dr. Leon Şimanschi başkanlığındaki bir heyet tarafından yazılan Petru Rareş⁹⁸ adlı eserde tanınmış genç tarihçimiz Dr. Cemil Tahsin (doğumu: Mecidiye 1943) de "*In fața impactului otoman*" (Osmanlı vuruşu karşısında)⁹⁹ başlıklı bir bölüm yazmış, bu yazısında bazı Türk kaynaklarını da kullanmıştır. Aynı olayların arifesi için (1537-1538) özellikle Al. Cioranescu'nun "*Petru Rareş ve V. Karol'un Doğu politikası*"¹⁰⁰ ve "*Simankaş arşivlerinden derlenmiş Romenlerin tarihine ait belgeler*"¹⁰¹ isimli eserleri sıralayabiliriz.

Tarihçi-Türkolog Aurel Decei'nin (1905-1976) *Istoria imperiului ottoman* (Osmanlı İmparatorluğunun tarihi)¹⁰² adlı eserinde Kanuni'nin Boğdan seferi hakkında bir kısım varsa da çok genel olduğu ve bilinen olaylara dayandığı için ilmi değeri azdır. Bundan iki yıl önce basılmış Mustafa Ali Mehmed'in *Istoria turcilor* (Türklerin tarihi)¹⁰³ adlı kitapçığı da kompilasyon ya da derleme şeklinde olduğundan çok karışık ve değeri daha da azdır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kanuni'nin Boğdan seferi hakkında özel bazı çalışmalar da vardır. Bunlar kronolojik sırayla şunlardır: Eugen Stanescu'nun *Le coup d'état nobiliaire de 1538 et son rôle dans l'asservissement de la Moldavie par l'Empire ottoman*¹⁰⁴ adlı araştırmasında Boyarların darbesinden çok Petru Rareş'in kendi maceralı ve yanlış politikası III. Osmanlı padişahını seferi hümayunla Boğdan'a getirtmiştir denilmektedir. Burada bizim yukarıda anılan iki versiyonlu *Sultan Süleyman'ın Boğdan seferine ait Bender kitâbesi* (1538/945 H.)¹⁰⁵ ile *Türk kronikleri ışığında Süleyman*

⁹⁶ *Petru Rareş-domnul și vremea sa*, București 1970, "Editura enciclopedică română", 190 s. 4 ("Orientul" 6).

⁹⁷ *Petru Rareş* (1527-1538; 1541-1546). "Editura militară", București 1982, 232 s. 4; Boğdan seferi hakkında IV. *Pe un drum neumbat și aspru* [Gezilmemiş ve çok çetin bir (dağı) yolunda], s. 140-178.

⁹⁸ "Editura Academiei R.S. România", București 1978, 336 p. + por. + h.

⁹⁹ Bkz. *Petru Rareş*. redactor coordonator Leon, Şimanschi, s. 136-160.

¹⁰⁰ *Petru Rareş și politica orientală a lui Carol Quintul*. "ARMSI" s. III, Tom. XVII (1936), nr. 12, s. 11-12.

¹⁰¹ *Documente privitoare la istoria Românilor culesedîn arhivele din Simancaş*, București 1940, s. 17-18.

¹⁰² *ptâna la 1656* (1656 yılına kadar). "Editura științifică și enciclopedică", București 1976, s. 187-188.

¹⁰³ "Editura științifică", București 1976, s. 187-188; Örneğin, "Expediția sa'a soldat cu..." bu çeşit sözler tarihi değildir, sendika sözleridir.

¹⁰⁴ "Nouvelles études d'histoire"... I (București 1955), s. 241-264.

¹⁰⁵ Başlıkları hakkında bkz. not: 17 ve 18, s. 2.

Muhteşem'in 1538/945 H. tarihli Boğdan seferi (Rusça) ¹⁰⁶ adlı bildirimizi de sıralayabiliriz. Bunlardan sonra iki ciltlik *Cronici turcești privind țările române* (Romen ülkelerine ait Türk kronikleri) ¹⁰⁷ adlı eserimizde de bu konuyu daha iyi incelemek için yeni kaynaklara yer verilmiştir; ama bazı eksiklikleri de vardır. Bunlardan başka son on yıl içinde de Kanuni'nin Boğdan seferine ait birkaç özel çalışma vardır. Bunlar arasında şunları sayabiliriz: Iancu Bidian, *Moldova și tratativele polono-ottomane într-un document din 1538* (1538 tarihli bir belgede Leh-Osmanlı müzakerelerinde Boğdan) ¹⁰⁸; I.D. Martin, *La "trecătoarea Botoșanilor" în 1538* (1538'de "Botoșan geçidinde") ¹⁰⁹ Manole Neagoe, *Petru Rareș și Campania din 1538* (Petru Rareș ve 1538'deki sefer) ¹¹⁰ ve Constantin Rezachevici, *Tratatul lui Petru Rareș și Sigismund I în (28-31 august 1538) din Vremea campani ei lui Suleiman Magnificul în Moldova* (Muhteşem Süleyman'ın Boğdan seferi zamanında Petru Rareș ve I. Sigismund'un muahedesi, 28-31. VIII. 1538) ¹¹¹. Bu çalışmalar arasında Ștefan Simionescu'nun, *Noi date despre situația internă și externă a Moldovei în anul 1538 într-un document inedit* (Yayınlanmamış bir belgede Boğdan'ın 1538'deki iç ve dış durumu hakkında yeni haberler) ¹¹², *Moldova în tratativele polono-ottomane într-un document din 1538* (1538 tarihli bir belgede Leh-Osmanlı müzakerelerinde Boğdan) ¹¹³, *Tările române și începutul politicii răsăritene antiotomane a Imperiului habsburgic (1526-1594)* (Romen ülkeleri ve Habsburg imparatorluğunun Osmanlılar aleyhine doğu politikasının başlaması 1526-1594) ¹¹⁴. Romence *Relațiile internaționale ale Moldovei cu Imperul habsburgic în timpul domniei lui Petru Rareș* ¹¹⁵ ve Fransızca *Les relations de la Moldavie avec les Habsbourg pendant le règne de Petru Rareș 1527-1538; 1541-1546* ¹¹⁶ adlı makalelerini hatırlatabili-

¹⁰⁶ Rusçası: *Pochod Suleymana Velikolepnağo v Moldaviyu 1538/945 g. v svete tureckich letopisey*. "Trudy XXV Mejdunarodnaya Kongress Vostokovedov" Moskova 9-15 Ağustos 1960, tom. II (Moskova 1963), s. 435-442.

¹⁰⁷ *Extrase I. sec. XV-mijlocul sec. XVII-lea*, București 1966, 562 s. (Izvoare orientale privind istoria României 1); *Extrase II-sec. XVII începutul sec. al XVIII-lea* Vol. II, București 1974, 543 s. + pl.

¹⁰⁸ "Studii și Materiale de istorie medie" Vol. II, București 1974, s. 310-329.

¹⁰⁹ Bkz. Vol. *Botoșani-istorie și contemporaneitate* (Tarih ve çağdaşlık), 1972, s. 25 vb.

¹¹⁰ "Revista Arhivelor" Anul LIII, Vol. XXXVIII, nr. 4, București 1976, s. 390-398.

¹¹¹ "Cercetări istorice" IX-X, 1978-1979, s. 114 vb.

¹¹² "Studii. Rev. de istorie", nr. 25/2 m 1972, s. 232.

¹¹³ *Campania lui Soliman din 1538 în Moldova*. Antecedente și urmări. "Studii și materiale de istorie militară" no. 7-8, București 1974-1975, s. 141-150.

¹¹⁴ "Revista de istorie" 8, (București 1975), s. 1157-1214.

¹¹⁵ "Revista de istorie", Tom. XXX, 1 (1977), s. 101-106 (Fransızca resumé).

¹¹⁶ "Revue roumaine d'histoire" Tom. XVI, 3 (1977), s. 457-467.

riz. Yukarıda anılan bazı çalışmalarda Kanuni'nin Boğdan seferinin sebeplerini, inkişafını ve neticesini muhakkak iyi anlatamamışlardır. Bunların sebebi belki gençliklerindedir.

Yukarıda sıralanan Romen kaynaklarından başka, Boğdan seferi hakkında Lehlilerin hareketini ve rolünü *Acta Tomiciana* (Akta Tomiçyana) ^{116a} adlı koleksiyondaki bazı elçi raporları ispat etmektedir. Örneğin 1533 yılının sonlarında Al. Gritti'nin ve sadrazam Ayas Paşa'nın ifadesine göre Kanuni, Petru Rareş üzerine sefer açmak kararındadır.

Batı Avrupa kaynaklarına gelince, olaydan 50 yıl sonra yazılmış Hans Löwenklau (Johannes Leuclavius)un *Annales Sultanorum Othmanidarum* (Frankfurti 1588) ¹¹⁷ adlı eserinde gerek çağdaş Muhieddin 'Ali el-Cemâli'ye (öl. 1560) ¹¹⁸ ve gerek diğer Türk kroniklerine dayanarak Boğdan seferi hakkında bir bölüm vardır ¹¹⁹. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Arnavut asilzadelerinden biri olan Di Antonio Geropoldi'nin *Bilancia historica-politica dell 'Imperu ottomano* ¹²⁰ adlı eserinde Kanuni'nin Boğdan seferi ve Preveze zaferi anlatılmıştır.

Batı Avrupa'da Fransız tarihçilerinden M. Mignot'un *Histoire de l'Empire ottoman...* (1773) ¹²¹ adlı eserinde Boğdan seferi hakkında da kısaca bir kısım vardır. Bundan sonra, geçen yüzyılın ilk yarısında yazılmış ve dünya çapında tanınmış Joseph von Hammer'in (1774-1856) *Geschichte des osmanischen Reiches* ¹²² ve Johann Wilhelm Zinkei Sen'in *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa* ¹²³ adlı Osmanlı devleti tarihlerinde diğer siyasi, askeri olaylar gibi Kanuni'nin Boğdan seferi de büyük bir yer almıştır. Özellikle J. v. Hammer bazı Türk kroniklerini de, orijinale dayanarak çokça kullanmıştır. Bunlardan sonra yazılmış N. Iorga'nın Almanca Osmanlı devlet tarihinde gerek Kanuni devri ve gerekse Boğdan seferi (1538) bir

^{116a} Bkz. "Acta Tomiciana" Tom. XV, s. 844-845 ve Tom. XVI, s. 125 vb.

¹¹⁷ Bazı baskıları hakkında bkz. Carl Göllner, *Turcica...* II 1551-1600 (Bucureşti-Baden 1968), s. 461-462; 538-542 vb.

¹¹⁸ Bkz. GOW., s. 74-75. Anonym *Tevârih-i âl-i 'Osmân* adlı kroniklerinin devamcısı (Fr. Giese neşr. Breslau 1922 ve terc. 1925).

¹¹⁹ Bkz. Johannes Leunclviusnya Löwenklau hakkında bkz. Franz Babinger, *Herkunf und Jugend Hans Leuenklaw*, 3. a west, Zit 98/99/(1979) s. 112-127.

¹²⁰ In Venetia, DCCLXXIII, c. II, s. 59-60. (*Kara Boğdan seferi*)

¹²¹ Paris-MDCCLXXIII, c. II, s. 501-502.

¹²² *Histoire de l'Empire ottoman...* Trad. par J.J. de Hellert, Tom. V (1520-1547), Paris 1836 s. 288-293 (*Boğdan seferi hk.*) ve *Kara Boğdan* (KB). *Ruznâmesinin tercümesi* s. 526-528 (ilave).

¹²³ Zweiter Theil. *Das Reich auf der Höfe Entwicklung* 1453-1574, Gotha 1854 s. 785-790.

destan gibi okunur¹²⁴ daha küçük bir ölçüde başta Fransız tarihçilerinden A. de Lamartine¹²⁵, Theophile Lavallee¹²⁶ ve A. de Joncquiere¹²⁷ nin eserlerinde Boğdan seferi kısaca ve üstünkörü yazılmıştır.

Bazı Osmanlı tarihlerinden başka Kırım hanlığına ait olan eserlerde de Kanuni'nin Boğdan seferine Sahip Giray Han idaresinde Tatarların katıldığı meydana çıkarılmıştır. Bu mesele hakkında W. Barthold'un *Giray* adlı kısa makalesinde¹²⁸ hiçbir bilgi yoktur. Halil İnalçık'ın *Giray* adlı makalesinde¹²⁹ "Mengli Giray'ın 1484 Boğdan seferinden beri Kırım hanlarının Osmanlılar ile askeri işbirliğinde buldukları" belirtilmektedir. İkinci defa 1538'de, yine Boğdan'a karşı Sahip Giray'ın gelip, Kanuni Süleyman'ın ordusu ile birleştiğini görüyoruz. "Bu seferde padişah kendisine hükümdar muamelesi gösterdi..."¹³⁰ denilmektedir. Bundan başka J. v. Hammer'in Osmanlı tarihine rağmen, *Geschichte der Chane der Krim* adlı eserinde¹³¹ aynı konu hakkında bir bilgi yoksa da tanınmış Rus Türkologlarından V. D. Smirnov'un (1846-1922)¹³² *Krimskoje Hanstvo pod verhovenstvom Osmanskoy Porti do načala XVIII. veka* (XVIII. yüzyılın başlarına kadar yüksek Osmanlı kapusunun da idaresinde Kırım Hanlığı)¹³³ adlı eserinde Kanuni'nin Boğdan seferine de bir bölüm ayrılmıştır. Bazı Osmanlı kroniklerine (M. 'Ali, İ. Peçevi, Solakzade) dayanmasına rağmen bu eserin de hataları vardır. Söz gelişi, 945 H. = 1532 M. olamaz, bu tam 1538 yılına rastlar. Osmanlı kroniklerine göre Kalçın yani Nalçın, İaşi (Yaş-Yası) şehri olamaz¹³⁴, muhakkak o zamanki ve şimdiki Prut suyu kenarında olan Falciu (Tk. Falç) kasabası söz konusudur. Yirmüç yıl önce yazılmış A.D. Noviçev'in *Istoria Turçiy* (Türkiye tarihi)¹³⁵ adlı eserinde Boğdan seferine ancak çok kısa bir paragraf ayrılmıştır.

¹²⁴ Zweiter Band (bis 1538), Gotha 1909, s. 385, 422-426.

¹²⁵ *Histoire de la Turquie*, Paris 1854, Tom. IV, s. 326.

¹²⁶ *Histoire de l'Empire ottoman, depuis les temps anciens jusqu'à nos jours*, Paris 1855, s. 235-236.

¹²⁷ *Histoire de l'Empire ottoman*, Paris 1914, s. 181-182.

¹²⁸ "Encyclopédie de l'Islam.." IV (1927), s. 181-182.

¹²⁹ Bkz. "İslam Ansiklopedisi 3." 38. cüz. İstanbul 1948, s. 738-789.

¹³⁰ H. İnalçık, a. mak., s. 785.

¹³¹ *unter osmanischer Herrschaft. Aus türkischen Quellen*, Wien 1856, s. 52-55 (*Sahibgerai...*).

¹³² Bkz. A. N. Kononov, a.e., s. 261-262.

¹³³ St. Petersburg 1887, XXXV + 772 s.; *Sahib Giray Han'ın Boğdan seferine katılması hakkında* bkz. s. 404-406.

¹³⁴ *Falçın* ve *Fılçın* yerine *Kalçın* ya *Nalçın* okunması yanlıştır.

¹³⁵ *I Epoha feodalizma* (XI-XVIII veka), "Izdatel'stvo Leningradskogo. Universiteta", 1963, s. 89.

Kanuni Sultan Süleyman'a "Muhteşem" unvanını veren Avrupa tarihçileri tarafından yazılmış "monografya" şeklindeki eserlerde Boğdan seferi ya unutulmuş ya da ancak bir iki sözle anılmıştır. Çünkü bunlar, romantik ya da "populaire" eserlerdir. Daha çok Rokselana "Uksor Solimani" hakkında yazılmışlardır. Örneğin, Harold Lamb'in *Suleiman the Magnificent, Sultan of the East*¹³⁶, Fairfax Downey'in *Soliman le legislateur*¹³⁷ ve Renzo Sertoli Salis'in *Soliman le Magnifique* (Muhteşem Süleyman)¹³⁸ adlı monografilerini sıralayabiliriz. Bunların arasında daha küçük bir ölçüde Prof. N. Ciachir (Çakır)'ın *Suleiman Magnificul-Sultanul și epoca sa* (Muhteşem Süleyman-Sultan ve devri)¹³⁹ adlı eserinin "Romen ülkeleriyle Muhteşem Süleyman'ın ilişkileri" bölümünde Boğdan seferine iyi bir bölüm ayrılmıştır. Son olarak bizim *Imperiul ottoman în secolul al XVI-lea...* (XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu)¹⁴⁰ adlı eserimizin özetinde "*Expediția împotriva Moldovei*"¹⁴¹ kısa bir paragraf yayınlanmıştır.

Yukarıda gözden geçirilen kaynak ve kaynaklarımız tam değilse de bir ilmi araştırma için kâfidir. Bunlar aynı zamanda konumuz için iyi birer kaynak ve kaynakça rehberdir; ancak Kanuni'nin Boğdan seferi ve zaferine ait değil, aynı olayın öncelerine ve neticesine de ışık tutarlar. İmkan dahilinde aşağıdaki meseleler için en mühimlerini onların ışığında açıklayacağız. Bazı olayları da gereği kadar açıklayacağız.

Kanuni ve Petru Rareș devrine kadar Türk-Boğdan ilişkileri.

Ciddi tarihsel kaynaklara göre Boğdan yani Moldova'nın Osmanlılarla ilişkileri ancak İstanbul'un fethinden sonra iyice açıklık kazanmaya başlamıştır. Fatih Sultan Mehmed Belgrad kuşatmasından önce gerek paraya olan ihtiyacı ve gerekse Boğdan Voyvodası Petru Aron'u (1455-1457) denemek için ona tuğrasıyla Slavca bir mektup göndermiş idi (5 Ekim

¹³⁶ New-York 1951.

¹³⁷ *Kanuni Sultan Süleyman* (Soliman le Magnifique). Fransızcadan çeviren: Enis Behiç Koryürek. Ankara 1950 "Millî Eğitim Basımevi". 4 + 250 s. 8'. Aynı, *Muhteşem Süleyman*. Çeviren: Ali Kemâl Aksüt, İstanbul 1936 "Halk Basımevi", 196 s. 8'.

¹³⁸ Türkçe tercümesi Şerafettin Turan, Ankara 1963.

¹³⁹ "Editura enciclopedică română", București 1972, 191 p. 4' (Orizonturi 37). *Suleiman Magnificul și țările române* s. 89-119; *Boğdan seferi hakkında* s. 101-109.

¹⁴⁰ Mihail Guboğlu, *Imperiul ottoman în secolul al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea*. "Istoria Evului Mediu" Vol. III. (Coordonator Radu Manolescu), București 1978, s. 301-357. Gerek genel giriş ve gerekse bazı ekonomik meselelerde M. Maxim'in bazı yanlış ve ters görüşleri vardır.

¹⁴¹ Türkçesi "Boğdan üzerine sefer" (Kanuni devri) s. 313.

1455)¹⁴². Böylece Voyvodayı tehdit ederek 2000 altın harac istemiş idi. Boğdanlılar korkularına rağmen haracı derhal göndermemişlerdir. Başta Voyvoda divanında -Vaslui şehrinde- tartışmalar olmuş ve en sonunda 1456'nın ilkbaharında istenen haracı logofât Mihail (Mihul) isimli Boyarla göndermişlerdir. Boğdan'ın Padişah hazinesine ilk harac ödemesinin ayı ve günü tam bilinmez. Her halde 9 Haziran 1456 (5 Recep 860) tarihli Fatih'in Yeni-Derbend'den Türkçe ferman-mektubunda (*biti*) "...Boğdan ili Beyi Pitir (= Petru) Voyvoda ile barışıklık idüp arada düşmanlığı göturdüm ve buyurdum..."¹⁴³ denilmektedir. Böylece Moldova'nın ilk haracı Fatih'in hazinesine ister istemez ödenmiş idi¹⁴⁴. Bundan önce Boğdanlılar Osmanlılara hediye vermişlerdir. Kendi belgelerinde "danı" denilirdi. Yukarıda anılan Fatih'in Türkçe mektubu Boğdan'ın Akkerman'daki bazirganlarına bir ticari imtiyaz (*Privilegium*) olmasına rağmen bazı safdillere göre bir "tratat" yani ahidname veya muahededir (?)¹⁴⁵. Kahraman Boğdan voyvodası meşhur Ştefan çel Mare (1457-1504) de önce 2000 Macar altını, sonra da Kili/Chilia kalesinin Macarlardan alınmasından başlayarak (25 Ocak 1465) yılda 3000 altını Fatih'in hazinesine muhakkak ödemiş ve böylece Türk egemenliğini de tanımıştır. Bunun karşılığı bazı ticari imtiyazlar kazanmış idi. Aynı zamanda Osmanlıların himayesinde memleketini ve askerini kuvvetlendirerek Ştefan çel Mare Macar-Leh krallarını ve Altın-Ordu hanlarını sırasıyla mağlup etmiştir. Ama 1470'ten sonra bağımsızlık bahanesiyle gururlanarak isyan bayrağını kaldırmış idi. Osmanlıların himayesinde olan Eflak Beyi Radu çel Frumos'u ve Tsepeluş (Kazıklıkak) Voyvodayı memleketinde (Rîmnicul-Sarat'ta) vurmuş ve sonra Türklerin düşmanları olan Uzun Hasan, Venedik, Napoli ve Macar-Leh krallarıyla hep Osmanlıların aleyhine bir ittifak yapmıştır (1472-1473). Aynı zamanda, 1474'ten önce padişaha haraç vermekten de vazgeçmiş idi. Fatih'in denemesini reddetmişse de Rumeli

¹⁴² Bkz. Mihail Guboğlu, *Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim'in Boğdan voyvodalarına yazdıkları Slavca mektuplar*. "Belgelerle Türk Tarih Dergisi", İstanbul 1969, no. 19, s. 31-36 + faks. + pl.

¹⁴³ Bkz. Dr. Friedrich Kraelitz, *Osmanischen Urkunden in türkischer Sprache aus der Zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts...* Wien 1921/1922, s. 44 + tafl. pl. = faks. 1.

¹⁴⁴ Bkz. Franz Babinger, *cel dintâi bir al Moldovei către sultan*, Bucureşti 1936, 11 s. 8' (Extras din volumul omagial pentru frații Alexandru și Ion Lapedatu) ve Al. Grecu (= P.P. Panaitescu), *Pe marginea folosirii izvoarelor cu privire la împunerea Moldovei la tributul turcesc* (Vaslui 1956). "Studii, Revistă de istorie" V (1952), s. 187-198.

¹⁴⁵ Bkz. Mustafa Ali Mehmet, *Din reporturile Moldovei cu Imperiul otoman în a doua jumătate a veacului al XV-lea*. "Studii...", XIII, 5 (1960) s. 165-178.

Beylerbeyi Süleyman Paşa'yı 30-40 bin askeriyle bozguna uğratmış idi (10 Ocak 1475). Böylece bir münasebetsiz hareket karşısında darılan Fatih şahsen Ştefan çel Mare'nin üzerine sefer açmış ve Valea-Alba (Akdere) ve sonra Razboinei denilen yerde Boğdanlıları zar-zor ezmişti¹⁴⁶. Koca Ştefan komşu memleketlerden, Matyaş Korvin, Papa'dan ve Leh kralından ümit ettiği ve istediği yardımı alamamıştır. Böylece, Ştefan çel Mare durumu iyi anlamış ve birkaç yıl sonra kendi arzusu üzerine Fatih'le bir Sulhnâme aktederek Osmanlılara yılda 3000 yerine 6000 altın haraç vermiş ve Türklerin dostuna dost ve düşmanlarına düşman olmuş idi (1479-1481)¹⁴⁷. Maalesef, bu Boğdan-Osmanlı Sulhnâmesinin geçerliliği ancak birkaç yıl sürmüş sürmemiştir. II. Sultan Bayezid'in (1481-1512) Cem Sultanla taht kavgasından Ştefan çel Mare istifade ederek muvakkaten tekrar haraç ödemekten vazgeçmiş ve Eflak iline akın ederek talan ve yağma etmiş idi. Bilindiği üzere Eflak memleketi Osmanlıların egemenliğinde idi. Gerek Boğdan-Moldova'yı gerekse Eflak'ı Ştefan çel Mare Osmanlıların egemenliğinden çıkarmak istiyordu. Böyle bir tavırdan ve münasebetsiz hareketten memnun olmayıp, on oniki yıl önce babası gibi, II. Bayezid de Boğdan üzerine, 1484 M./889 H. ilkbaharında, sefer açmıştır. O yılın yaz mevsiminde Tuna (Dunarea) ağzında tanınmış ticari kale, Kili'yi (14 Temmuz) ve Turla/Diniestr Limanında Akkerman'ı (5/6 Ağustos) zaptetmiş idi¹⁴⁸. Ştefan çel Mare gece baskısıyla (*şebhun*) Akkerman'ı geri almak istediye de başarılı olamamış idi. Buna cevap olarak 1485 yılında gerek Rumeli Beylerbeyi Mihaloğlu Ali Bey ve gerekse Silistre Sancağı Beyi Malkoçoğlu Bali Bey¹⁴⁹ Boğdan'a akın etmişler ve bazı büyük Boyarlar muti olmuşlarsa da, Cătlăbuga (Kutluğbuğa) mevkiindeki savaşta Ştefan çel Mare zaferi kazanmış idi (16 Kasım 1485)¹⁵⁰. Çünkü Osmanlı askerinin büyük bir kısmı soğuktan ölmüş, ayak ve elleri donmuştur. Bu olay Romence

¹⁴⁶ Bu olay hakkında bkz. Mihail Guboğlu *Fatih'in Ştefan çel Mare üzerine iki Boğdan seferi* (1474-1476). "Belleten" Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984 S. 185 s. 139-194 + 2 resim.

¹⁴⁷ Aurel Decei, *Tratatul de pace-Sulhnâme-incheiat între sultanul Mehmed al II-lea și Ştefan çel Mare*. "Revista istorică", XV (București 1945), faks. IV, s. 465-494 ve yeniden baskısı aynı, "Relațiile româno-orientale. Culegere de studii, București 1978, s. 118-192.

¹⁴⁸ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București 1899, 199 s. Boğdan seferi hk. ve Dr.Selâhattin Tansel, *Sultan II. Bâyezid'in siyâsi hayatı*, İstanbul 1966 "Millî Eğitim Basımevi", VIII + 310 s. 44 + faks. Kili ve Akkerman zapt edilmesi hakkında s. 2-82.

¹⁴⁹ Bkz. Franz Babinger, *Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Malkoçoğlu's*. "Aufsätze und Abhandlungen" I (München 1962), s. 355-369.

¹⁵⁰ Bkz. Grigorie Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei...*, s. 68.

“*Gerul lui Markoşi (Malkoş) paşa*” (Malkoç Paşa'nın ayazı) diye Romen folklorunda da yer almıştır¹⁵¹. Gerek Hans Joachim Kissling tarafından neşrolunmuş “*Eine anonyme altosmanische Chronik über Sultan Bâyezid*”¹⁵², gerekse diğer kaynaklara dayanarak Ştefan S. Gorovei'in bir ciddi araştırmasına göre, 1486 yılının sonlarında Ştefan çel Mare, İstanbul'a bir elçi göndererek Osmanlılarla tekrar bir *Sulhnâme* aktetmiş idi¹⁵³. Bundan sonra hayatının sonuna kadar Türklere sadık kalmıştır. Hatta 1497-1498 yıllarında Lehliler üzerine “*Codrul Cozminului*” (*Kozmin korusu*) denilen savaşta Koca Ştefan, Rumeli ve Silistre Türklerine 600 ya da 2000 askerle yardımda bulunmuştur. Sonra Silistre Sancağı Beyi Malkoçoğlu Bali Bey'in Lehistan'a intikam akınında Ştefan çel Mare de kılavuzluk etmiş idi. Hizmet ve sadakatına karşılık bu sefer Koca Ştefan samur kürklü *hil'at* (= Kaftan), iki *tuğ*, *sancak* ve bir de *kuka* ile taltif olundu¹⁵⁴. Böylece Boğdan/Moldova'nın Osmanlı hakimiyetini kabulü gerçekleşti. Bazı tarihçilere göre Ştefan çel Mare, Türklere yıllık 4000 altın haraç olarak ödemişse de¹⁵⁵, Topkapı Sarayı Arşivindeki bir belgeye göre (E. nr. 5995)¹⁵⁶, aynı voyvoda II. Bayezid'in devrinde onun hazinesine 5000 altın ödemiştir. Belki aynı miktardaki haracı Ştefan çel Mare'nin ilk halefleri de ödemiştir. Herhalde XVI. yüzyılın başlarına değin bu kadar idi¹⁵⁷. Bundan başka bir tarihsel

¹⁵¹ Petre Caraman (Karaman), *Geneza Baladei populare in Balcani* (İaşi 1934) I, s. 63-103 ve özellikle Jon Const. Chişinia, *Folclorul românese în perspectiva comparata* (Bucureşti) “*Minerva*” 1971, X + 430 s.

¹⁵² Bkz. “*Der Orient in der Forschung*”, Wiesbaden 1967, 99, s. 409-433.

¹⁵³ *La paix Moldo-Ottomane de 1486* (Quelques observations en marge des textes). “*Revue Roumaine d'Histoire*” Tom. XXI, 3-4 (1982) s. 405-421.

¹⁵⁴ Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi...* II, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1964, s. 186.

¹⁵⁵ Mihai Berza, *Haraciul Moldovei şi Târrii Româneşti în sec. XV-XIX*. “*Studii şi materiale de istorie*” II (Buc. 1957), s. 7-48. Haraçın miktarlarından bazı rakamlar şüpheli ve bazıları çok yanlıştır.

¹⁵⁶ Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.e., s. 184: “Ştefan çel Mare... her sene vermek üzere dört bin altın vergiyi kabul etmiştir”. Buna rağmen yukarıda anılan belgeyi, ilk defa İ.H. Uzunçarşılı bastırmıştır, a.e., s. 434, 1. notta: “*Aynen: Boğdan vergisi. Kara Boğdan'ın haracı merhum Sultan Mehmed (Fatih) zamanında 885'e gelince her yıl beşer bin flori verirler imiş bişin. Merhum Sultan Mehmed altı bin eylemiş, sonra merhum hudavendigâr (II. Bayezid) serir-i sallanata cülus ettikte (Sitte ve semanine ve semane mie) Ramazanı (1481 Ekim) sekizinde beş bin flori mukarrer olup bini ref' olunmuş, bu zamana gelinceye değin beş bin verirler...*”. İlk defa İ.H. Uzunçarşılı, D. Cantemir'e ve ondan sonra yazılmış bir kaynağa dayanarak bu kaniya varmıştır.

¹⁵⁷ Bkz. Mihail Guboğlu, *Le tribut payé par les principautés roumaines à la Porte jusqu'au début du XVIe siècle d'après les source turques*. “*Revue des Etudes Islamiques*” XXXVII, 1, Paris 1969, s. 49-80.

geleneğe göre “Ştefan cel Mare ölüm döşğinde oğlu Boğdan’a (1504-1517) memleketi Türklere tabi’ kılmasını tavsiye etti, diğer uluslara tabi’ olmamasını da tembih etti. Çünkü Türk ulusunun daha anlayışlı ve daha kuvvetli olduğunu, zira oğlunun memleketi kılıç kuvvetiyle idare edemeyeceğini söyledi”¹⁵⁸. Başka bir geleneğe göre III. Boğdan’ın logofât Täutu elçiliğiyle İstanbul’da, 1507-1508’de 8000 altın ödemesi ciddi bir çağdaş kaynağa dayanmamıştır. Bu bakımdan bazı ciddi tarihçilerin hakkı yoktur¹⁵⁹. Belki bu da M. Berza’nın uydurmalarından biridir¹⁶⁰. Nicoară Beldiceanu “XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın başında Osmanlı Moldovası” adlı ciddi ilmi araştırmasında¹⁶¹ o devirdeki Boğdan’ın durumunu çok iyi açıklamıştır. Gerek Koca Ştefan’ın vasiyetnamesine ve gerekse D. Cantemir’in dediklerine bakılırsa, Romen tarihçilerine göre III. Boğdan zamanında (1504-1517)¹⁶² Boğdanlılar Osmanlı egemenliğini, “inçinare” veya “aservire” denilen Türk hükümlerini, tanımışlardır (1511-1512)¹⁶³. Bazı Romen tarihçilerine göre yukarıda anılan “esirvire” (resmi tabiyet) 1496’da yapılmıştır¹⁶⁴. Ama diğer bir tarihçiye göre ancak 1538’de “inçinare” vuku bulmuştur¹⁶⁵. Maalesef bu bilgileri verenlerin hiçbirisi çağdaş bir “ahitname”ye dayanmamışlar, ancak geleneğe göre yazmışlardır. Osmanlı İmparatorluğunun Romen ülkeleriyle (Eflâk-Boğdan) ahitname “tratât” imzalamasına imkân yoktur. Bu mesele

¹⁵⁸ Bkz. Ion Neculce, *O same de cuvinte* (Bir takım söz). “Cronica” I, hazırlayan (ed.) Al. Procopovici, Craiova 1942, s. 15 § 9 ve I. Iordan basımı, Bucureşti 1957, s. 109 § 9.

¹⁵⁹ Bkz. Constantin C. Giurescu, a.e., s. 264.

¹⁶⁰ Mihai Berza, aynı üstün körü yazılmış makale. (bkz. 155. nota).

¹⁶¹ *La Moldavie ottomane à la fin du XVe siècle et au début du XVIe*. “Revue des Études Islamiques” XXXVII, 2 Paris 1969, s. 239-266 + pl. ve aynen, Jean-Louis Bacqué-Grammont ve Matei Cazacu, *Recherches sur les Ottomans et la Moldavie ponto-donubienne entre 1484 et 1520*-Reprintend from the Bulletin of the School of Oriental and African Studies University of London, Vol. XLV, Part I, 1982, s. 48-66.

¹⁶² Bkz. Iulian Marinescu, *Boğdan al III-lea cel Orb* (= Kör) 1504-1517, Bucureşti 1910, 117 s. 8’.

¹⁶³ Constantin Giurescu, *Capitulaŭle Molodovei cu Poarta otomană*, Bucureşti 1908, “Carol Göbl”, 65 s. Fikirimce ciddi bir araştırmadır. Şu tanıtımları vardır: Recenzii Emil Panaitescu. “Convorbiri Literare” XLII, (1908), s. 474; “Viata Noua”, IV (1908), s. 163; Ion Bogdan “Analele Academiei Române”, *Dezbateri* ser. 2, tom. 31, p. ve Manole Neagoe, *Contribuŭii la aservirea Moldovei faŭă de Imperiul otoman* (İnŭelegerea dintre Boğdan cel Orb ři Selim din 1512). “Studii. Revista de istorie” XVII, 2 (Bucureşti 1964), s. 311-322.

¹⁶⁴ Bkz. Colonel (= Albay) Gh. Zagoritz, *Stabilirea suveranităŭii turceŭti în Moldova*. “Convorbiri Literare”, XLVIII (Iaşi 1914), s. 710-728.

¹⁶⁵ Bkz. N.A. Constantinescu, *Inceputul suzeranităŭii turceŭti în Moldova*, Bucureşti 1914, 104 s. 8’ İlgi çekici bir araştırmadır.

hakkında bazı tarihçiler son zamanlarda, Mihai Maxim¹⁶⁶ başta olarak, çok direnmelerine rağmen başka bir şey çıkaramadılar. Eski “tratat”ların taklit olduğunu yıllarca önce Constantin Giurescu (1908) ispat etmiştir. Bu halde ancak “kapitülasyonlar” yani beratla verilen imtiyazlar kalmıştır. Çağdaş kaynaklardan birisine göre I. Selim tahta çıkmadan birkaç ay önce Akkerman Kalesi’nde bulunurken, Boğdan Voyvodası Boğdan’a Tuna kıyısında arazi, göller, dereler üzerinde özellikler balıkçılık ve otlak için bazı imtiyazlar vermiştir (25 Ocak 1512 tarihli Slavca bir belge)¹⁶⁷. Maalesef bu belgeyi bilmeyen birtakım Romen tarihçileri bazı farazyeler ortaya atmışlardır. Topkapı Sarayı Arşivinde bulunan 1511 ve 1521 tarihli Türkçe yazılmış iki mektup da (E.nr. 6512 ve E.nr. 6519) Boğdan üzerindeki Osmanlı egemenliğini tasdik etmektedir. Bunlardan birincisinde Boğdan voyvodaları Lehistan ve Macaristan’daki durumu devlet kapısına bildirmişler, ikincisinde padişah emrine göre Transilvanya’daki “Sekvelet, Sekület memleketini” yani bölgesini talan ve yağma etmelerine rağmen, Boğdan voyvodası bazı bahanelerle bunu reddetmiştir. Uzunca bir giriş ile yukarıda adı geçen iki belgeyi Cemil Tahsin yayınlamıştır¹⁶⁸.

Gerek III. Boğdan ve gerek halefi Genç Ştefan = Ştefanitsa (1517-1527) zamanında Boğdanlılar, Türklere karşı Ştefan çel Mare’nin vasiyetnamesine göre hareket etmişlerdir. Ama Osmanlı kroniklerine göre I. Selim’in İran, Mısır ve Kanuni’nin Macar seferlerinden faydalanarak Boğdanlılar bazen haraç ödemeyi ihmal etmişlerdir. Aynı zamanda Kili ve Akkerman kaleleri civarında 1484’ten sonra sınır tespitine rağmen arada sırada hududa tecavüz etmişlerse de Osmanlılar buna göz yumarak ancak ikaz ile iktifa etmişlerdir¹⁶⁹.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi 1521’de Kanuni’nin Belgrad seferi arifesinde yeni Osmanlı padişahının fermanına rağmen Boğdanlılar Transilvanya’daki Szekely bölgesine (*Sevkelet memleketine*) akın

¹⁶⁶ *Din istoria relațiilor româno-otomane-“Capitulațiile”*. “Anale de istorie” XXVII, 6 (București 1982), s. 34-68.

¹⁶⁷ Mihail Guboğlu, *Despre materialele arhivistice otomane din Turcia și importanța lor pânre ustoria țârilor române*. “Revista arhivelor” nr. IX (București 1966), s. 193 + faks.; aynı, *Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim’in Boğdan Voyvodalarına yazdıkları Slavca mektuplar*. “Belgelerle Türk Tarih Dergisi”... nr. 19 (İstanbul 1969), s. 33-36 + faks. + pl.; Nicoară Beldicianu, a.e. (161. not), s. 255-258 + pl. 17 ve özellikle Marcel D. Ciuca, *Din relațiile Moldovei cu Imperiul otoman în timpul domniei lui Boğdan al III-lea*. “Revista de istorie” XXXI, (1978), s. 1253-1263.

¹⁶⁸ *Din relațiile moldo-otomane în primul sfert al secolului al XVI-lea*. “Anuarul de istorie și arheologie A.D. Xenopol” IX (Iași 1972), s. 133-143.

¹⁶⁹ Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi...* c. II, 2. bs. (1964), s. 342.

etmemişlerdir. “Memleketimizi Tatarlardan korumak, Turla’da bulunmak vb.” bazı bahaneler bulmuşlardır¹⁷⁰. Üç yıl sonra, 1524’te, Prut kenarındaki Tărăsăutsi mevkiinde Lehistan’dan dönen bir Türk çetesi üzerine Boğdanlılar hücum etmişlerse de Osmanlılar buna da göz yummuşlardır¹⁷¹. Çünkü Boğdanlılar “Memleketimizi basmışlar” diye cevap vermişlerdir. Mohaç seferi arifesinde (1526) Osmanlı padişahı Transilvanya’ya bir akın için Boğdan’a emir vermiş olmasına rağmen yerlerinden kıpırdamamışlardır. Ama bazı modern Türk tarihçilerine göre Boğdanlıların da Mohaç savaşına (29 Ağustos 1526) katılmış olmaları, eğer yanlış değilse, muhakkak çok çok şüphelidir. Bilindiği üzere bu akına Transilvanya Voyvodası Jan (Yanoş) Zápolyai bile katılmamıştır. O zamanki Boğdan’ın durumuna rağmen nasıl katılacaktır? Örneğin tarihçi İsmail Hami Danişmend’e göre Mohaç meydanında Macar kralı gibi Boğdan voyvodası da telef olmuş ve yerine kardeşi “Beşinci Petru” geçmiştir¹⁷². V. değil IV. Petru olmalıdır. Bu çeşit haberler bir tarihsel kaynağa dayanmadığı gibi bence muhakkak yanlıştır. Acizane fikrimce hayalidir! Çünkü bilindiğine göre Boğdan Voyvodası Genç Ştefan, 14 Ocak 1527’de Hotin Kalesi’nde bir Boyar kumpasiasıyla karısı tarafından zehirlenip öldürülmüştür. Onun yerine kardeşi IV. Petru Rareş tahta geçmiştir (20 Ocak 1527). Belki de ahlaki moral bakımından diğer Hıristiyanlar gibi Boğdanlılar da Macarlara taraftar olmuşlardır. Bundan önce ve Mohaç Zaferinden sonra, Transilvanya (*Erdel-Ardeal*) Voyvodası Jan Zápolyai Macar Krallığına seçilmiştir (16 Ekim 1526). Çünkü Mohaç’ta ölen Louis II = Lajos’un yerine Almanya İmparatoru Charles-Quint’in (V.) küçük kardeşi Arşidük Ferdinand (*Feranduş*) Habsburg da akrabası olarak aday gösterilmiş idi. Bu olaydan sonra Macaristan fatihi Kanuni Sultan Süleyman, İstanbul’a döndü¹⁷³. Gerek Jan Zápolyai ve gerekse yeni Boğdan Voyvodası Petru Rareş’in Türklerle çeşitli ilgileri vardır. İkisi de Osmanlı Padişahının himayesinde bulunmuşlardır.

Petru Rareş’in ilk hükümdarlığında (1527-1538) Kanuni Süleymanla ilişkileri

Yeni Boğdan Voyvodası Petru Rareş, yukarıda anılan, Ştefan çel Mare’nin gayri meşru oğullarından biridir. Tahta çıkmazdan önce, balıkçılıkla (*Major*) geçinirmiş¹⁷⁴. Tahta çıktığında geleneğe göre,

¹⁷⁰ Const. C. Giurescu-Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor* 2 (1976) s. 269.

¹⁷¹ Const. C. Giurescu-Dinu C. Giurescu, a.e., s. 270.

¹⁷² *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* 2. c., İstanbul 1948, s. 114-115 ve özellikle s. 134 (*Boğdan Prensiğinin tâbiyyet muahedesî*).

¹⁷³ 13 Kasım 1526 (7 Safer 933) bkz. İ.H. Danişmend, a.e., s. 120-21.

¹⁷⁴ Ion Neculce, *O sama de cuvinte... neşr.-ed. I. Iordan*, s. 109-110. § IX (Bkz. 158. nota).

(20.1.1527) babası Koca Ştefan gibi cengâver seciyesine rağmen Macar krallığının yıkılmış olması ve Lehistan'ın da Osmanlılarla dost olmasından dolayı, Türk egemenliğini tanıyarak boynunu eğmişti. Romen ve Türk tarihçileri 1715'te Latince yazılmış Dimitrie Cantemir'in eserine¹⁷⁵ dayanarak şöyle yazmışlardır: "V. Petru'nun ilk önce bir elçi gönderdikten sonra bizzat gelip tâbiyyet ve inkiyâdını arz etmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır. Muahedenin en mühim esaslarına göre Boğdan prensliği o tarihten itibaren Osmanlı hakimiyetini kabul etmiş ve senede 4000 altın haraçla o devrin usulünce her sene metbûna tâbiyyet hediyesi olarak 40 gebe kısrak ve 24 şahin takdimini taahhüt etmiş, hatta bunların ilk taksidini beraber getirmiştir"¹⁷⁶. Bu çeşit haberlerin aslı olmayıp, sonradan uydurma da olabilir. Bunların ilmi bir değeri yoktur. Çünkü bunlar ciddi bir tarihsel kaynağa dayanmamaktadırlar. Örneğin Fatih ve II. Bayezid devrinde Boğdan prensliği beş altı bin haraç ödemişse, sonra bu haraç nasıl dört bine indirilmiştir? XVI. yüzyıldan beri para gittikçe değerini kaybettiğinden haraç da zamla artmıştır. Bu konu ile pek ilgilenmeyen M. Berza'ya göre haracın artması bir "Türk sömürmesi yani boyunduruk meselesinin göstergesidir"¹⁷⁷. Bunların hepsi rivayet olabilir.

Hakimiyetinin ilk aylarında Petru Rareş'in Osmanlılarla ilişkileri biraz karıştı. Çünkü Kanuni Sultan Süleyman, Boğdan Boyarlarının Petru Rareş'i seçmesinden pek memnun değildi. Bazı kaynaklara göre Petru Rareş'in yerine İstanbul'da Türklerle büyümüş -belki Ştefan Lăcusta'yı-göndermişler ya da kendi arzusu ile beylik için gitmişse de onun hakkından tez gelinmiştir. Diğer bir habere göre "hakimiyet hırsı mükafatını (ödülünü) kabul etmiştir"¹⁷⁸. Bu güç durumda bulunan Petru Rareş ilkbaharda büyük Logofât Toader Bubuyog adlı bir Boyar'ı haraç ve hediyeyle İstanbul'a göndermişti (23 Nisan 1527). Yukarıda anılan

¹⁷⁵ *Incrementa atque decrementa Aulae otomanicae*, Bibl. (Ktp.)-Acad. R.S. România, Lâtince yazma I-no. 74 (Metin-text) ve no. 75 II (notlar.).

¹⁷⁶ Bkz. D. Cantemir, a.e., çev. Dr. Özdemir Çobanoğlu, s. 87-88. XVII-Boğdan'ın haraçgüzer olması... yukarıda gösterildiği gibi 1511-1512'de değil 1456'dan başlayarak Moldova Padişaha haraç ödemiştir.

¹⁷⁷ Bkz. M. Berza, *Variatiunile exploatării, Târîi Româneşti de câtre Poarta otomană în secolele XVI-XVII* (XVI-XVII. yüzyıllarda Osmanlı devleti tarafından Sömürü çeşitleri). "Studii...", XI, 2 (Bucureşti 1958), s. 59-72. Hiciviyeye-pamflet-olarak hiç bir ilmi değeri yoktur.

¹⁷⁸ Andrei Veress, *Acta et epistolae relationum Transilvaniae cum Moldavia et Valachia*, Budapest 1914, s. 155. Bazı Türk kroniklerinde bu namzete ancak *Çetine*, *Çatina* ya da İstefan (= Ştefan) denilmişse de Mühieddin al-Cemali'nin tarihinde şöyle yazılmıştır: "... *Kapuda Kara Boğdan nesî'inden ulufe ier bir kâfir vardı. Anı ande bey dikkiler.*" (Fr. Giese neşri s. 146, satır 10-11).

Boyar'ın görevi başta Petru Rareş'in Padişah Kanuni Süleyman tarafından tasdik edilmesi ve aynı zamanda Osmanlıların tavır ve hareketleri hakkında bazı haberler derlemesi idi. Bunlar için imparatorluk paytahtında sonbahara kadar kaldı. Ancak kasım ayının başlarında bazı heyecanlı haberlerle döndü. "Osmanlıların Hıristiyanlar üzerine büyük bir sefer hazırlayarak gerek karadan ve gerekse denizden mükemmel hazırlıkları var" diye çok telaşlandırıcı haberler getirdi. Bunlara dayanarak Petru Rareş Türklerin niyetlerini, hazırlandıkları 19 Ekimde adamları Simion ve Ion Diacul (Katip)'le Arşidük Ferdinand'a bildirmiş idi¹⁷⁹. Aynı zamanda bu mesele hakkında Lehistan kralına da haber göndermişti¹⁸⁰. Böylece hakimiyetinin başlarında bile Petru Rareş, çok gizlice iki yüzlü bir politikaya girişmişti. Buna rağmen Jan Zápolyai'nin elçisi Jeronim Laski İstanbul'dan dönüşünde (Ocak 1528) Petru Rareş'e Jan Zápolyai'nin Transilvanya'yı zapt etmesini bildiren bir ferman getirmişti. Başta 14 Şubat'ta (1528) Eğri (Egger) piskoposuna yazmış Osmanlıların ve Jan Zápolyai'nin aleyhine hareket ederek Ferdinand Habsburg'a yardım etmiş ama¹⁸¹ sonra planını değiştirmiştir. Çünkü iki imparatorluk savaşırsa Transilvanya'daki bazı emlaklarını genişletecektir. Ferdinand üzerine Osmanlı "sefer-i hümayunu" başladıktan sonra (10 Mayıs 1529) Boğdan Voyvodası Petru Rareş "Ferdinandist" yani Ferdinand taraftarları üzerine Jan Zápolyai ile Lipova'da bir işbirliği anlaşması akt etmiştir (17 Mayıs). Bir kaynak: "Bu günlerde Boğdan Voyvodasının elçisi, Moldova metropolidi (episkopus in Moldavia primarius)"¹⁸² diye yazmıştır. Bunun benzeri bir kararnameye göre, Boğdan Voyvodası Transilvanya üzerine Kanuni Süleyman'ın emriyle sefer açmıştır. Bu bölgedeki *Feldioara* denilen mevkide Petru Rareş'in ileri gelenlerinden (Vornik) -Boyar Grozav adlı kumandan¹⁸³ Ferdinand'ın Avusturya- Nemçe taraftarlarını, yani Türk düşmanlarını, büyük bir bozguna uğratmıştı (22 Haziran 1529). Bundan başka zaferler de kazanmıştır. Osmanlı himayesinde bulunan Budun (*Budin*) Kralı Jan Zápolyai sevincinden başta Unguraşul (Macarcık) kalesini ve sonra Ciceiu, Cetatea de Balta, Bistritsa ve Rodna isimli hisarları Petru Rareş'e hediye olarak teslim etmişti (Eylül 1529)¹⁸⁴. Böylece Petru

¹⁷⁹ Bkz. A. Veress, *acta et epistolae...*, s. 150-151.

¹⁸⁰ A. Veress, a.e., s. 152.

¹⁸¹ A. Veress, a.e., s. 157-158.

¹⁸² A. Veress, a.e., s. 190.

¹⁸³ Bu ileri gelenin hakkında bkz. Ion Ursu, *Grozav vornicul*. "Convorbiri literare" XLI (İaşi 1907), s. 105-109.

¹⁸⁴ Bkz. Const. C Giurescu-Dinu C. Giurescu, a.e.. s. 273-274 ve Ştefan Gorovei, *Petru Rareş*, s. 26 vb.

Rareş, Osmanlıların rızasıyla Transilvanya'da Ardeal'ın doğu bölgesinde beş kale elde ederek hakimiyetini takviye etmiştir. Bu halde gerek Boğdanlılar ve gerekse beyleri Petru Rareş, Transilvanya'nın diğer kalelerine de göz dikmişlerdi. Başka bir fırsat bekliyorlardı.

Kanuni'nin Avusturya-Viyana/Beç seferi ruznâmesinde kayıtlıdır ki, "Çelik-Burun" menziline Boğdan elçisi Padişahın elini öpmüş ve haraç getirmiştir (10 Eylül 1528 = 6 Muharrem 936)"¹⁸⁵. Yukarıda belirttiğimiz gibi, başka bazı tereddütleri olduysa da, gerek Transilvanya'daki Ferdinand'ın taraftarları üzerine zaferi ve gerekse elçisiyle haracı göndermesi ile Petru Rareş, Türklerin itimadını ve sempatisini kazanmıştı. Böylece Osmanlı egemenliğini tekrar tanımıştı.

Böyle, iyi bir durumda bulunan Petru Rareş gururlanmış ve 1530-1531'den başlayarak çok kavgalı Pokutsya meselesine girişmişti. O vakit Pokutsya bölgesi Lehistan'ın güneyinde ve Moldova'nın kuzeyinde olduğundan Boğdanlıların eskiden beri bazı istekleri ve hak iddiaları vardı. Bu mesele hakkında merhum hocam Prof. Ion I. Nistor (1876-1962) gençliğinde değerli bir etüd hazırlamıştır¹⁸⁶. Bu tarihi meseleyi aklına getiren Petru Rareş, 1531'de, Lehistan üzerine iki sefer açmışsa da Gwozdziec ve Obertyn mevkillerinde hatman Jan Tarnowskye yaptığı iki savaşı da kaybetmiştir¹⁸⁷. Özellikle Obertyn'de büyük bozguna uğramıştı. Burada Dalmatlı (Dalmaçyalı) Erokle'ye göre Petru Rareş bazı Boğdan bayrakları arasında Kanuni Süleyman tarafından verilen tayın-unvanlık (inverstiture) Türk Bayrağını bile kaybetmişti¹⁸⁸. Böylece bir felakete uğramış ve bırakılmamıştı. İntikam almak için 1532'de Devlet-i aliyye'ye müracaat ederek Lehlilerden şikayet etmiş ve yardım da istemişti. Hukuki bakımdan böyle bir durum vardır ama Türkler Petru Rareş'e ne Pokutsya'yı kazanmak için yardımda bulunabilir ne de bir hücumla müsaade edebilirlerdi. Çünkü bu çeşit bir hareket gerek eski (1499) ve gerekse yenilenmiş (1532) Osmanlı-Lehistan anlaşmasına ters düşerdi. Aynı muahede de "Gerek Boğdanlıların ve gerekse Tatarların Lehistan

¹⁸⁵ Bkz. İ. H. Danişmend, a.e., c. II, s. 133-134. Ama bu tarihte Boğdan Prensiği'nin tâbiyyet muahedesini olmasına imkân yoktur.

¹⁸⁶ *Die moldavische Ansprüche auf Pokutien*, Wien 1910, 182 s. + 1 h. 8'.

¹⁸⁷ Ion Ursu, *Bătălia de la Gwozdziec și Obertyn* (1531). "Analele Acad. Rom. sect. ist. Tom. XXXV (1912-1913), s. 429-465; Manole Neagoe, *Cîteva observatii critice în legătură cu bătălia de la Obertyn*. "Studii și materiale du muzeografie și istorie militară", nr. 4-5 (București 1971-1972), s. 100.

¹⁸⁸ Dalmatyalı Erokle'nin ifadesine göre bkz. *Călători străini... I* (1968), s. 315 ve Şt. Gorovei, *Petru Rareş*, s. 98, not 91.

hududuna tecavüz etmeleri” diye bir kayıt vardır. Buna dayanarak Osmanlılar Petru Rareş’e hiçbir hücum müsaadesi vermemişlerdir. Ancak silahsız anlaşma ve sakinlik tarikiyle iki komşu gibi meselenin halledilmesini tavsiye etmişlerdir. Bu çeşit bir cevap karşısında Petru Rareş Türklerden memnun kalmış, tekrar iki yüzlü bir politikaya girişmiş; Alman-Nemçe imparator ve krallarından Charles Quint’e ve küçük kardeşi Ferdinand Habsburg’a tereddütsüz müracaat etmişti. Bunlar Pokutsya’yı ve Transilvanya’yı Boğdan Voyvodasına adanmışlardı. Çünkü Nemçelere, Petru Rareş’in yardımı ve onun Osmanlılara engel olması yani düşmanlığı çok önemliydi. Avusturya-Nemçeler başta Transilvanya olmak üzere Romen ülkelerini Osmanlı egemenliğinden çıkarmak istiyorlardı. Böylece Karlofça muahedesinde (1699) Transilvanya’yı Romen ülkelerinden, ancak kendilerine, kopardılar...

Pokutsya hakkında Osmanlı padişahının iyi nasihatına rağmen, Petru Rareş intikam almak için o bölgeye fırsat buldukça hücum ederdi. Lehistan elçileri Boğdanlıların yağmalarından devlet kapısına, şikayet ederek o “eşkiya-haydut Ulah-Moldovalı’nın” uzaklaştırılmasını, değiştirilmesini veya kovalanmasını fırsat buldukça, arz ediyorlardı. Devlet-i aliyye de bu mesele hakkında çok sabırlı idi. Aynı zamanda son Türk İmparatorluğu’nun gerek Asya’da, gerek Avrupa’da bazı acele ve daha karışık işleri vardı. Bunlardan Petru Rareş istediği kadar istifade ediyordu. Örneğin, Kanuni Sultan Süleyman iki yıldan fazla (1534-1536) İrakeyn seferinde bulunduğu sırada Sadrazam İbrahim Paşa’nın favorisi ve Osmanlı devletinin müsteşarı maceracı Aloisio Gritti’nin iki de oğlu (Antonio ve Peren/Petro) katillerine katılmıştır. Bilindiği üzere 1534’te, 1532’de¹⁸⁹ olduğu gibi Aloisio Gritti Osmanlıların temsilcisi ve Kanuni Süleyman’ın gözdesi olarak 2000 yenileriyle Budun’da Kral Jan Zápolyai’nin üzerine gönderilmişti. Görevi o bölgelerin uzlaşması ve sakinleşmesi, hatta Jan Zápolyai’nin Ferdinand’la anlaşması sorunuydu; çünkü o zaman Osmanlı ordusu padişahla çok uzakta İrakeyn seferinde idi. Fakat Al. Gritti talimata rağmen planı değiştirmiş idi. Başta kendi menfaatlerini düşünerek, Karpat-Tuna bölgesini, 1532’de daha iyi tanıyarak tercih etmişti. Hesabına göre kendine Transilvanya’yı, oğullarının birisine Eflak Prenslüğünü, diğerine de Boğdan Voyvodalığını istemişse de o tarafın ileri gelenleri ve halkı bunu protesto etmişler ve aleyhtarlık göstermişler idi. Bu durum karşısında Al. Gritti’nin emriyle Transilvanya Voyvodası Emerik Csibak katledilmiştir. Al. Gritti bu gereksiz

¹⁸⁹ Bkz. Const. C. Giurescu-Dinu C. Giurescu, a.e., s. 239-240: *Misiunea lui Aloisio Gritti...* ve Şt. Gorovei, a.e., st. 87-88, 106 ve 112.

tedbiriyle Transilvanya'da kıyametleri koparttırmıştı. Bu olay Transilvanya ile ilişkileri bozmuştur. Al. Gritti aleyhine yerliler tarafından böyle bir isyan vuku bulduğu zaman Budun Kralı Jan Zápolyai ve özellikle Boğdan Voyvodası Petru Rareş isyını bastırmak için asker göndermişlerdir. Bunların niyeti belki de başta Al. Gritti'nin kurtulması idi. İsyana büyük ölçüde "Ferdinandistler" yani Ferdinand'ın taraftarları da katılmışlardır. Bu isyanı gizliden gizliye Ferdinand Habsburg idare etmişse de Jan Zápolyai de ister istemez ona taraftar olmuş idi. Böylece Osmanlı temsilcisi Al. Gritti, kendi hatasıyla çok zor bir durumda kaldıktan başka, Transilvanya'nın güneyindeki Mediaş Kalesine 2000 Türk yeniçeriyle kapanmış idi. Erdel Voyvodası Ştefan Mailath¹⁹⁰ ve Petru Rareş'in Boyarı Teodor Bubuyok ve kumandanı (Vornik) Huru kaleyi kuşatmışlar, böylece teslim olan Al. Gritti'yi derhal idam etmişlerdir (28 Eylül 1534)¹⁹¹. Bundan sonra Al. Gritti'nin yukarıda adı geçen iki çocuğu rehİN alarak Petru Rareş'e göndermişler, Boğdan Voyvodasının emriyle ikisi de katledilmişlerdir¹⁹². Osmanlıların aleyhine olan bu korkunç olaydan sonra Ferdinand çok sevindiyse de gerek Jan Zápolyai ve gerekse Petru Rareş Sultan Süleyman'ın öcünden büyük bir korkuya düşmüşlerdi; Petru Rareş değil Jan Zápolyai ister istemez Türk düşmanı Ferdinand'ın taraftarı olmuş idi. Bu feci durumu anlayan Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman Bağdad'dan Ferdinand'a yazdığı bir mektupta şikayetini ve özellikle darıldığını teferruatla anlatmıştı¹⁹³. Bu can sıkıcı olaylardan Kanuni Sultan Süleyman, ne kadar uzakta ise de Rumeli, Avrupa taraflarına ulaklar göndererek hepsini göz önünde tutardı. Bu mesele hakkında Matrakçı: "... ve (Eflak'ta) olan voyvodaya¹⁹⁴ ve memleketi (Boğdan'da)¹⁹⁵ ve Budin'deki Ban'a¹⁹⁶ ve Kırım'da ve Deşt-i Kıpçak¹⁹⁷ da deşt-i sultanında oturan

¹⁹⁰ Bkz. Pavel Binder, *Şt. Mailat (c. 1502-1551), boier român și nobil transilvanean. Date despre romanitatea lui*. "Studii. Revista de istorie", XXV, 2 (1972), s. 301-330.

¹⁹¹ Bkz. Constantin C. Giurescu-Dinu C. Giurescu, a.e., s. 276 ve Şt. Gorovei, *Petru Rareş...*, s. 144-146.

¹⁹² Bkz. N. Iorga, *Istoria Românilor IV* (1937), s. 369 et A. Decei, *Aloisio Gritti în slujba sultanului Süleyman Kanuni după unele documente turcești inedite (1533-1534)*. "Studii și Materiale de istorie medie VII (1974), s. 101-160.

¹⁹³ Hurmuzaki, *Documente...* Vol. I, Supl. 1 (1886) s. 2-3.

¹⁹⁴ Vlad Vintilă de la Slatina: 1532-1535 Haziran.

¹⁹⁵ Boğdan-Moldova Voyvodası Petru Rareş: 1527-1538 (I. defa).

¹⁹⁶ Budun Kralı Jan Zápolyai'ya: 1526-1540.

¹⁹⁷ Ortaçağın başlarında (X-XII. yy.) Karadeniz'in kuzeyindeki ovalara *Deşt-i Kıpçak* denilirdi. Kıpçaklar yani Komanlar gibi bir eski Türk kavimlerinden idi.

Ahmed¹⁹⁸ Han'a bād-ı bahâr gibi Sebük-bâr ulaklar gönderildi ki ol serhadlerde olan serâmid tâcdarlarına ve taht nişin u bahtiyar sâlâra fermân-ı vâcibu'l-iz'ân hazret-i sâhib-kerândan bu minvâl üzerine sâdır ve varid oldu ki (231 b) taht-i eyaletlerinde olan vilayetlerün ecnâd ve ahşâdın ihzâr da tamâm ihtimam ihzâr iderler, dahi sâz ü selb âheng-i cengi mürettep ve mükemmel görüp hazır ve nazır tutalar" (s. 240)¹⁹⁹ diye yazmıştır.

Bunların karşısında Boğdan Voyvodası Petru Rareş, çok kritik bir durumda olduğundan, Osmanlı padişahının intikamından korkarak Bağdad'a bir elçi göndermişti. Namesinde Al. Gritti'nin münasebetsiz hareketini izah ederek ondan şikâyet etmiş ve kendisini haklı çıkarmak istemişti²⁰⁰. Petru Rareş birkaç yıldan beri Avusturyalıların kucağına atıldığını ve Osmanlılar aleyhine iki yüzlü bir politika güttüğünü unutmamıştı. Bunlardan başka 4 Nisan 1535'te Iaşi (Yaş) şehrinde Ferdinand Habsburg'la Osmanlıların aleyhine bir muahede imzalamıştı²⁰¹. Ayrıca Petru Rareş'in girişimiyle Transilvanya'nın Rîşnov kasabasında, Braşov civarında, aynı yılın Mayısının 11. gününde, Boğdan elçileri gerek Transilvanya Voyvodası Ştefan Mailath'la ve gerek Eflak Voyvodası Vlad Vintilă (1532-1535) ile Osmanlıların aleyhine yeni bir anlaşma imzalamışlardır. İki hafta sonra iki Macaristan kralı Jan Zápolyai ve Ferdinand Habsburg aralarında bir mütareke aktetmişlerdir²⁰². Petru Rareş gibi Jan Zápolyai da Osmanlıların yardımına rağmen iki yüzlü bir politikaya girişmişti. Bundan sonra Kanuni Süleyman'ın Boğdan seferi arifesine kadar Petru Rareş, Ferdinand'la sık sık mektuplaşmaya başlamıştı. Arada sırada Charles Quint'e de yazardı. Bu mektupların çoğunda Alman ve Nemçeleri Osmanlı Türkleri aleyhine teşvik ediyordu. Örneğin Jan Zápolyai, Petru Rareş'in bir elçisini yakalayarak Ferdinand'a hitab eden

¹⁹⁸ Ama bu esnada Kırım Hükümdarı Sahip Giray Han idi (1532-1551); Deşt'e Seyyid Ahmed...?

¹⁹⁹ Bkz. Nasuhü's-Silâhi (Matraki), *Beyân-i Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultân Süleyman Han...* Hazırlayan Prof. Dr. Hüseyin G. Yurdaydın, "Türk Tarih Kurumu Basımevi", Ankara 1976, s. 240.

²⁰⁰ Bkz. Antal Gevay, *Urkunden und Actenstücke für Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn und der Pforte im XVI-XVII Jahrhundert, Zweiter Band* (Wien 1838), s. 11.

²⁰¹ Aynı zamanda Ferdinand'ın Moldova üzerindeki egemenliği tanınmıştır. Muahedenin metni hk. bkz. Hurmuzaki, *Documente...* II, 1, s. 91-94.

²⁰² Bkz. Radu Constantinescu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareş (Registre bistrîțene)* Boğdan ve Ardeal = Ardeal Petru Rareş zamanında "Bistrice defterleri". București 1978, s. 77; Şt. Gorovei, a.e., s. 117-118.

evrakını İstanbul'a göndermişti²⁰³. Böylece Boğdan Beyi başına bela arıyordu. Yukarıda andığımız gibi, Latince olan bu belgelerin çoğu 1891'den başlayarak Hurmuzaki denilen koleksiyonda basılmıştır²⁰⁴. Bunların Türkçeye tercümesi Osmanlı kaynaklarındaki eksik kısımları tamamlayacaktır.

Avusturyalı-Nemçelerden fazlaca kışkırtılıp teşvik edilen Petru Rareş, Pokutsya'yı yağmaya girişmişti. Osmanlı-Leh anlaşmasına ters olarak Boğdan Voyvodası böyle intikam alıyordu. Ancak yalnız Lehistan elçileri değil, Macarie²⁰⁵ ve Verançiç'e²⁰⁶ göre kendi boylarından bazıları bile başka bir Voyvoda istediler. Çünkü Petru Voyvoda onlara göre biraz zalim idi. Aynı zamanda Petru Rareş Osmanlı ordusunun Irakeyn seferinde olduğu sırada ve daha sonra padişahın hazinesine harac ödemekte de ihmal göstermişti. Arada sırada haracını ödeyerek iki yüzlü bir politika gütmektedir. Irakeyn seferinden döndükten sonra, 1536 yılı başlarında bunların hepsi teker teker padişaha sunulmuştur. Bu haberlere başta göz yumulduysa da aynı yılın sonlarında padişah Petru Rareş'i denemek ve son tavrını bilmek istedi. O zamana kadar ödenmemiş haracıyla birlikte Bosna üzerinden Ferdinand aleyhine sefere çıkacak olan Osmanlı ordusuna bazılarının göre bin, bazılarının göre de altı bin süvari istemişti²⁰⁷. Haracı gönderip göndermediği belli değilse de süvarileri reddetmiştir. Bu sırada haracın miktarı belki on bin altına kadar erişmiştir. Ama herhangi bir yerde buna dair bir kayıt olmadığından bu meblağ şüphelidir²⁰⁸. Çağdaş Paolo Giovio'ya göre o tarihlerde (1536-1537) Petru Rareş devlet kapısına harac göndermekten vazgeçmişti²⁰⁹. Osmanlı kroniklerine göre bazen öder, bazen ödememiştir...

Kanuni'nin İstanbul'a dönmesinden bir yıl sonra, 1537 yılının sonbaharında Avrupalılar, Nemçelerin Ferdinand'ı üzerine veya Macaristan üzerine bir Osmanlı seferi beklemekte iken, apansızın yedinci "Sefer-i Hümayun", "Sefer-i Pulya" veya "Gazâ-yı Korfus" denilen Adriyatik ve İtalya seferi başlamıştır (17 Mayıs). Osmanlı padişahının asıl hedefi Napoli

²⁰³ Bkz. *Arhiva istorică a României* I, 2 (Bucureşti 1864), s. 152-154.

²⁰⁴ Hurmuzaki, *Documente...* II, 1.

²⁰⁵ *Cronica lui Macarie*. "Cronicile slavo-române"... (1959), s. 98-99.

²⁰⁶ *Călători străini...* I (1968), s. 397-421.

²⁰⁷ *Călători străini...* I, s. 376-377; Şt. Gorovei, a.e., s. 127.

²⁰⁸ Bkz. Mihai Berza, *Haraciul Moldovei şi Ţării Româneşti...*, s. 10 ve Mihai Maxim, *Regimul economic al dominaţiei otomane...* "Revista de istorie" nr. 9 (1979), s. 1739.

²⁰⁹ Bkz. *Arhiva istorică a României* Tom. II, s. 1865; Şt. Gorovei, a.e., s. 133.

krallığını fethettikten sonra Roma'ya girmek "Kızıl-Elmayı" zaptetmek idi. Nasıl olsa Korfu'nun kuşatılmasını kaldırdıktan sonra (6 Eylül), sebepleri iyi bilinmeyen, yarım kalmış Pulya seferinden Sultan Süleyman İstanbul'a hareket etmiş idi. (15 Eylül veya 22 Kasım 1537)²¹⁰. Aynı zamanda meşhur Osmanlı kapudanı Haireddin "Barbarossa" birtakım adaları fethetmiştir. Bu seferler çok başarılı olmasa da herhalde batının, merkezi Avrupalıların, gözünü korkutmuştu. Çünkü 1538 Haziranının 18'inci gününde, Papa III. Paul (Alles-Farnes: 1534-1549)'un aracılığıyla, Fransa'nın Nis şehrinde, I. François ile Charles-Quint arasında on yıllık bir mütareke akdiyle neticelenmiş ve Fransız kaynaklarında "Treve de Nice" adıyla tanınmıştır. Buna göre Fransız Kralı da Osmanlı-Türk ittifakından ayrılarak Boğdan Voyvodası gibi iki yüzlü bir politikaya girişmiş idi. Bundan önce, Roma'da şubat ayının sekizinci gününde, aynı Papa III. Paul'un başkanlığıyla, "Santa Liga" denilen yeni bir ittifak meydana gelmiştir. Buna Charles-Quint, kardeşi Üngürüs kralı Ferdinand ve Venedik Doju katılmışlardır. Bu ittifakın Osmanlıların aleyhine olduğundan hiç şüphe yoktur. Muhakkak bunların yankısından iki hafta sonra, Oradea (*Varad*) şehrinde, şubatın 24'üncü gününde Macar-Üngürüs Kralı Jan Zápolyai²¹¹ ve Ferdinand Habsburg²¹² hep Papa III. Paul'un aracılığıyla yeni bir anlaşma imzalamışlardır. Buna göre muvakkaten Ferdinand Transilvanya ve doğu Macaristan hakimiyetinden vazgeçiyordu. Fakat biraz yaşlı ve çocuksu olan Jan Zápolyai'nin ölümünden sonra, vasiyetnamesine göre bu ülkeler Ferdinand'ın hükümdarlığına geçeceklerdir. Böylece Mohaç zaferi neticesiz kalmış ve Osmanlıların Jan Zápolyai ile ilişkileri, nazari bakımından, iptal edilmiştir. Osmanlılar aleyhine muazzam bir koalisyon oluşturulmuş buna Boğdan Voyvodası Petru Rareş de katılmıştır.

Avrupalıların çok gizli müzakerelerine ve mektuplaşmalarına rağmen, Kanuni Sultan Süleyman haber aldıkça muhakkak kayıtsız kalamazdı. Başta bir iç suikast demekle Boğdan yani Moldova'yı Santa-Liga'dan koparmayı denemişti. Petru Rareş'in gerek fazlaca otoritesinden ve gerekse biraz zalimliğinden Boyarların bir kısmının hiç memnun olmadıkları biliniyordu. Yukarıda anılmış olan Macarie vekâyinâmecisinin dediğine göre geçen yıllarda Boyarlardan bazıları gizli gizli Petru Rareş'in değiş-

²¹⁰ Bkz. İ.H. Danişmend, a.e., 2. c., s. 196 ve 198-199.

²¹¹ 10 Kasım 1526'da Alba-Regala şehrinde tac giyinmiş idi (Bkz. Şt. Gorovei, a.e., s. 141); İ.H. Danişmend'e göre, a.e., 2. c., s. 120: "16 Teşrinievvel 1526 (9 Muharrem 933) Erdel/Transilvanya Voyvodası Macar Krallığına da seçilmiştir".

²¹² Biraz daha sonra 17 Aralık 1526'da Pozsony şehrinde Macar Kralı da seçilmiştir (Bkz. Şt. Gorovei, a.e., s. 141).

tirilmesi için fazlasıyla ısrar etmişlerdir ²¹³. Bu memnuniyetsizlikten Sultan Süleyman faydalanmak isteyerek, Boğdan üzerine bir “Sefer-i hümayun” açmak istediye de sonra vazgeçmiş idi. Çünkü yukarıda bahsedilen Verançî’in yazdığına göre Muhteşem Süleyman “Transilvanya üzerine sefer açtığında, Boğdan ve Eflak’ın bunlarla birleşip yekdil olmasından ve beraberce savumalarından sakınmış idi” ²¹⁴. Hep aynı yazar Verançî’in ifadesine göre, 1537 yazında ve sonbaharında Petru Rareş tekrar Charles Quint’e hitap ederek harac ödemekten vazgeçtiğini ve asker toplayarak “başkasının aleyhine değil, ancak Osmanlıların üzerine” ²¹⁵ diye övünüp yazdı. Ama buna da göz yumarak Osmanlı Padişahı ve “Divanı hümayunu”, Boğdan Boyarları, kendi menfaatleri için Sultan Süleymanı şartsız memleketleri Moldova’ya çağırmaslardı. Aralarında şu kararları aldılar “Memleketimiz zapt edilmesin, ölüm, yağma ve esirlik olmasın, memleketin âdetleri ve kanunu değiştirilmesin, ancak Petru Voyvoda değiştirilsin.” Bunların isteği üzerine Kanuni Süleyman, Moldova’daki Boğdan sarayına elçiler göndermiş, bunlar voyvoda divanında tartışmaya kabul edilmişlerdir. Burada Osmanlı elçileri Boyarlardan büyük bir logofât’a (baş kâtime) bir Nâme-i hümayun teslim ettikten sonra ferman veya emre göre Voyvoda Petru Rareş’in azlini, yakalanmasını, kayıd ve bendle (bağlı) İstanbul’a gönderilmesini istemişlerdi. Bu sert tartışmada ve istekte Petru Voyvoda da bulunuyorsa da haberi büyük bir soğukkanlılıkla almıştır. Boyarlar çok alçak ve korkak olduklarından Petru Voyvodanın teslimini reddetmişlerdi ²¹⁶. Bu haberleri de veren aynı Verançî yukarıda anılan tarihi tesbit etmiş değilse de her halde 1538 yılının ilkbaharında idi. Belki Osmanlı Padişahı Sultan Süleyman böylece son defa Boğdan meselesini savaşız, silahsız halletmek istiyordu. Fakat Petru Rareş, çok inat, şedit ve serkeş bir adam olduğu için, savaşız halletmek istemiyordu. Yukarıda anılan babası Ştefan çel Mare’nin haleflerine verdiği nasihatı kesinlikle unutmamıştı. Böylece daha sonraları kendisinin gereksiz hareketleriyle başına bela ve felaket getirmiş idi.

Boğdan seferinin sebepleri, gelişmesi ve neticesi

Yukarıda anılan “Sefer-i Pulya” ve “Gazâ-yı Korfus”dan sonra, 1537-1538 kışında Kanuni Süleyman, İstanbul’da istirahat etmiştir. Lütfi Paşa’nın ifadesine göre “Ol kış kandesine gitmedi” ²¹⁷. Aynı zamanda

²¹³ *Călători străini...* I, s. 418.

²¹⁴ Şt. Gorovei, a.e., s. 142; *Călători străini* I, s. 418.

²¹⁵ Bkz. *Tesaur de monumente istorice* III (1864), s. 154.

²¹⁶ Bkz. a.e., s. 154-155.

²¹⁷ Bkz. *Tevârih-i âl-i Osmân*, neşr. Ali Bey, (İstanbul 1925), s. 364-365.

Avrupalıların ittifaklarına karşı sekizinci “Sefer-i hümayun’a” yani “Gazâ-yı Kara-Boğdan” denilen Boğdan seferi için bazı tedbirler almıştır. Bu hazırlıkların başta hangi tarafa olduğu her ne kadar gizli ise de orta Avrupalılar yeni bir Osmanlı seferini heyecanla ve korkuyla bekliyorlardı²¹⁸. Birkaç yıldan beri bazı ittifaklarla büyük hazırlıklar içinde yola koyulmuşlardır. Bunlara Boğdan Voyvodalığı katıldıysa da bazıları “VII. Sefer-i hümayun”u İtalya veya “Kızıl-Elma” Roma üzerine bekliyorlardı. İrakeyn seferinden istifadeyle birkaç yıldan beri bazı ittifaklarla işbirliği yaparak büyük hazırlıklar içine girmişlerdi. “VII. Sefer-i hümayun”u İtalya “Kızıl-Elma” Roma üzerine tekrar heyecanla bekliyorlardı. Çünkü bunlara göre 1537’deki İtalya seferi, ancak yarı zafer olarak, yarım kalmıştı. Bazıları ise Kanuni’nin Viyana (Beç) üzerine tekrarlanmış bir intikam seferini düşünüyorlardı. Diğer Avrupalılar gerek Transilvanya-Macaristan ve gerekse Boğdan-Moldova üzerine yeni bir Osmanlı seferini beklemekte idiler. İrakeyn seferinden sonra Osmanlılar Avrupa’nın durumunu ve özellikle savaşa hazırlandıklarını çok iyi bilerek 1538 kışında ve ilkbaharında deniz üzerinden donanmayı ve karadan da orduyu yeni bir “Sefer-i hümayun” (VIII.) için çok ciddi bir şekilde hazırlamışlardır. Aynı sadrazam, vezir ve tarihçi Lütü Paşa’ya göre “...ve tarih dokuz yüz kırk beşinde²¹⁹ evvel bahar olıcak rebi’ meskûn padişahı Kanuni Sultan Süleyman giri donanmaya emr idüb zira ki Venedik ve İspanya birbirleriyle²²⁰ andlaşub ve ahitlaşub her ne tarik ile mümkün ise Rum padişahı²²¹ gemilerine ve memleketlerine zarar edelim deyu kavlı ve karar itdiler”. Lütü Paşa şunu da yazıyor: “Donanma tamam olıcak sultanü’l-bereyn ve hakanü’l-bahreyn²²² emr etdikim dereya yüzüne çıkub ol kâfir gemilerinin zararlarını defetsünler ve Padişah-i İslam donanmayı gönderecek...”²²³. Aynı zamanda, H. 945 yılının Muharreminde (M. Haziran 1538) Kanuni Boğdan taraflarına sefer açmayı kararlaştırdıktan sonra, Celalzade Mustafa’ya göre, kısmi seferberlik yapılmasına dair beylerbeyiyle,

²¹⁸ Bkz. Hurmuzaki, *Documente...* II, 1, s. 200 vb.

²¹⁹ 945 H. = 30 Mayıs 1538-18 Mayıs 1539.

²²⁰ Biribiri’ye muhakkak olabilir.

²²¹ Kanuni Sultan Süleyman’ın unvanlarından biridir. Örneğin, yukarıda anılan Bender kitabesinde: “*Sultan-ı Rum*” diye yazmıştır.

²²² Fatih’ten başlayarak Osmanlı paralarında da rastlanan padişah unvanıdır, Bkz. İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu* c. II. İstanbul 1974, s. 512, no. 1539 (H. 926-M. 1529, I. Selim’in bir sikkesindedir).

²²³ Lütü Paşa a.e., s. 365, not 3; İ. Peçevi I. c., s. 313: “*Üç bin tüfenk endaz yeniçeri ve ümeradan Koca ili sancağı beyi Ali bey*”...

sancakbeylerine şöyle bir fermanla emredilmiştir: “Sancak beyleriyle beylerbeyleri seferi hazırlıklarını en kısa zamanda bitirecekler ve İstanbul’a gelerek son emri orada bekliyeceklerdir. Bu buyruk üzerine her tarafa ulaklar gönderildi. Bu haberi alanlar savaş için mühimmat toplamaya başladılar. Bu seferberliğin ilanına sebep olan amillerin nedenleri iki noktada özetlenir: 1. Boğdanlıların Osmanlı-Türk İmparatorluğu aleyhine blok-ittifak yapmaları, 2. Daima-mütemâdi azgınlıkları...”²²⁴. Yukarıda anılan IV. Petru Rareş, Avusturya-Macaristan Kralı Ferdinand Habsburg’la ve onun büyük kardeşi Charles-Quint’le ve diğerleriyle Osmanlılar aleyhine bazı anlaşmalar imzalamıştır. Örneğin bunların birisinde 4 Nisan 1535 tarihinde Iaşi (Yaş) şehrinde Boğdan Voyvodası Ferdinand’la Türklere karşı bir ittifak imzalamıştı²²⁵. Avusturyalılar ve diğer Türk düşmanlarını Osmanlı devleti üzerine teşvik ediyordu. Aynı voyvodanın 1537-1538 yıllarında Osmanlılara haraç borcu yokmuş bahanesiyle Ferdinand taraftarlarına Türklerin aleyhine sık sık para vermiş, bunlardan başka yukarıda anılan Osmanlı temsilcisi Aloisio Gritti’nin ve çocukları Antonio ve Pietro’nun katillerine Petru Rareş’in de şüphesiz büyük bir katkısı vardı²²⁶. Aynı yıllarda padişah Boğdan Voyvodasını denemek için ilk defa Transilvanya üzerine süvari istemiş ve ikinci defa da Ferdinand’ın üzerine, Bosna tarafından, 1000 atlı istemişse de Petru Rareş, ikisini de reddetmiştir²²⁷. Aynı zamanda gerek Ferdinand’a gerekse diğer Türk düşmanlarına tereddütsüz 40-50 bin askerle övünüp vaatlerde bulunuyordu. Osmanlı-Leh muahedesine aykırı olarak 1530’dan itibaren her yıl Pokutsya bölgesine hücum ediyordu. Kanuni Sultan Süleyman’ın nasihatlarını bile dinlememişti. Ahitname yani muahedeye yıllarca aykırı hareket etmişti. Lehistanlılar 1531’den başlayarak Devlet kapısına elçiler göndererek azgın Petru Rareş Voyvoda’nın değiştirilmesini, yani azlını arz etmişlerdi. Sözcüleri elçi Jan Ocieski (1501-1563)²²⁸, 1531, 1533 ve Petre Opalinski (öl. 1551)²²⁹, 1532’de İstanbul sefaret münasebetleriyle Pokutsya hakkında gerek Sadrazam İbrahim Paşa ve gerekse müsteşarı Aloisio Gritti’yle konuşarak, Petru Rareş’ten çok şikayet

²²⁴ Bkz. (*Tabakatü'l-memalik ve derecâtü'l-mesâlik*)... yazan Celalzade Mustafa. Türkçeleştiren: S. Tokdemir (1937), s. 149-150.

²²⁵ Yukarıda da anılan bu anlaşma hakkında Bkz. Hurmuzaki, *Documente...* II, 1, s. 91-94.

²²⁶ Bkz. 191. ve 192. notlara ve özellikle Hurmuzaki, *Documente...* II, 1, s. 104 (4 Nisan 1536 tarihli rapor).

²²⁷ Const. C. Giurescu-Dinu C. Giurescu, a.e., s. 277: “... refuzul lui Petru Rareş de a trimite un contingent calare trimis de sultan.”

²²⁸ *Călători străini...* I, s. 304-311 (Jan Ocieski).

²²⁹ *Călători străini...* I, s. 341-349 (Petre Opalinski).

etmişlerdi. Boğdan-Lehistan gergin ilişkilerine Lehlü diplomat ve Jan Zápolyai'nin müsteşarı Jeroim Laski (1496-1541)²³⁰ Al. Gritti'nin dostu olarak arada sırada karışmıştır. Bundan başka Jan Ocieski 1533'ün sonlarına doğru Al. Gritti'den ve Jeronim Laski'den, Kanuni Süleyman'ın Petru Voyvoda'yı bir asi sayarak onun üzerine bir sefer açmayı düşündüğünü haber almıştı²³¹. Ama gelen aylardan başlayarak İrakeyn seferine öncelik verilerek Boğdan seferi birkaç yıl tasarı şeklinde kalmıştır. Bu münasebetle Petru Rareş, Pokutsya üzerine Osmanlı-Leh muahedesine (1532) rağmen sık sık akınları ve hücumlarını gittikçe arttırmıştır. Çünkü Ferdinand Habsburg ona bu bölgeyi vaatmişti. Böylece M. 1539/H. 945'in kışındaki hücumu şiddetlenmiştir. Boğdan vekayinamecisi Grigorie Ureche'ye göre Leh Kralı I. Sigismund aynı yıl Mayısın 7'sinde Erast-Kretkovski adlı saraylıya talimatla Edirne'ye ve İstanbul'a sefaret tarihiyle göndermiş²³². Uzunca olan bir mektubunda Leh Kralı I. Sigismund üzerine bir sefer açılması ve Petru Voyvoda'nın memleketinden kovulmasında fazlasıyla ısrar etmiştir. Aynı zamanda da şu öneride bulunmuştur. "Biz Lehlüler kuzeyden ve siz Osmanlılar güneyden Boğdan üzerine sefer açarak eşkiya-isyancı Ulahın (= Valah'ın) hakkından gelelim. Böylece onlardan kurtulalım..."²³³. Böyle bir teklif padişahın pek hoşuna gitmediyse de daha sonra Edirne'den şu cevabı vermiştir: "Sizin ordunuzun hareketine gelince bize pek faydalı olmayarak bu memleketin sınırlarını aşmasın; çünkü bize göre ancak Ukrayna'da ve diğer geçit yerlerinde o mefsid-haydut elimizden gitmesin..."²³⁴ Gerek Romence ve gerekse Lehçe kaynaklara göre Polonyalıların ısrarıyla Petru Rareş'i zorla memleketinden çıkaracaktır. Bunları Macar tarihçisi Dalmaçyalı Anton Verançiç fazlasıyla belirtmiştir²³⁵. Bundan başka Türk-Macar kaynaklarına göre Boğdan seferinin eski ve yeni sebepleri de vardır. Örneğin XVI-XVII. yüzyılın kaynaklarına dayanarak başta İbrahim Peçevi şöyle izah etmektedir: "Sene 945 Safer (M. 1538 Haziran-Temmuz). II. Bayezid "Veli" Kilya ve

²³⁰ *Călători străini...* I, s. 231-236 (Jeronim) Laski.

²³¹ Bkz. *Călători străini...* I, s. 342; Şt. Gorovei a.e., s. 108-109: "... Rareş urma sa fie înlăturat din domnie" (Hâkimiyetten Rareş çıkarılacaktır).

²³² Bkz. Grigorie Ureche, *Letopiseşul Ţării Moldovei...* ed. Const. Giurescu, Bucureşti 1916, s. 140; Şt. Gorovei, a.e., s. 143-144.

²³³ Bkz. *Acta Tomiciana*, Vol. XV, s. 854-855.

²³⁴ Bkz. Hurmuzaki-Bogdan, *Documente...* Supliment II. 1, s. 104-108; Romencesine Bkz. Paul Simionescu, *Petru Rareş*, s. 137 ve devamı.

²³⁵ Bkz. Anton ve Antal Verancsics, *De situ Transilvaniae, Moldaviae et Transilpane*, Rom. terc. Aleksandru Papiu Ilarianu (*Tesaur de monumente istorice...* III, 176-182) ve *Călători străini...* I, 397-421.

Akkerman kalelerini fethettiği zaman Boğdan ile İslam memleketleri arasındaki hudutlar tesbit edilmiş (H. 891/M. 1486)²³⁶ ve bundan sonra hudut geçilmemesi yani tecavüz edilmemesi ve kabul ettikleri haraçların bir yıl güvenilir adamları ile gönderilmesini, ikinci yıl da Boğdan beylerinin kendilerinin getirerek teslim etmeleri için anlaşmaya varılmıştır²³⁷. Yukarıda bahsedilen meşhur Koca Ştefan (öl. 1504) ve II. Bayezid zamanında bu anlaşmaya riayet edilmişse de, Sultan Selim Padişah olunca (1512-1520) kendisi kızıbaş (Iran) ve Mısır işleriyle çok meşgul olduğu için, Boğdan meselesi ile pek meşgul olmamıştır. Daha sonra Padişah olan Sultan Süleyman Budin taraflarının fethini, Bağdad ve Acem memleketlerinin alınmasını ön plana almış ise de Boğdanlılarla yapılan önceki anlaşmaya ne dereceye kadar riayet ettikleri ve devlete karşı tekrar isyan edip etmedikleri padişahın kalbinde yer tutmakta ve bu işlerinin de kökünden düzeltilmesi üzerinde durmakta idi. Padişah bu düşüncelerini kimseye dahi söylememiş, fakat sefer hazırlıklarına başlamıştı. İlk önce donanmanın hazırlıklarına önem vermiş, gereken hazırlıklardan sonra düşman üzerine göndermiş idi²³⁸. Bazı Avrupa tarihçilerine göre İstanbul'da yaşayan Petru Rareş'in kardeşi Ştefan yani "Çetine" (Çetne), Boğdan tahtını padişahтан ve vezirlerden sık sık istemiş idi²³⁹. Yukarıda anıldığı gibi Petru Rareş'in bazı zulüm ve sertliklerinden dolayı kendi Boyarlarından bazıları, arz ile padişah tarafından değiştirilmesi için son yıllarda (1536-1537) fazlasıyla ısrar etmişlerdir. Böyle bir karar alındığını gerek Sadrazam Ayas Paşa ve gerekse ikinci vezir Lütfi Paşa Transilvanya elçisi Jeronim Laskiye de bildirmişlerdi. Bu iç ve dış sebeplerden başka Boğdan/Moldova'nın stratejik durum dolayısıyla onun Avusturya'ya taraftar olmasına hatta onun nüfuzunda bile olmasına Osmanlılar da muhakkak göz yumamazlardı. Bir rekabet meselesi olarak bunu ancak düşman Avusturyalılara değil, Osmanlıların dostları olan Lehliere bile müsaade edemezlerdi. Çünkü eskiden Boğdan vilayeti Türklerin haracgüzarı idi. Aynı zamanda hep stratejik bakımdan Kırım

²³⁶ Acizane fikrimce tarihsiz olarak Topkapı Sarayı Arşivindeki E. no. 4639 (1486-1487/892 H.) bu yıllarda muhakkak olabilir. Bu bakımdan M.A. Mehmed'in tespiti (1517-1527) çok yanlıştır; tercümesi de çok şüpheli ve üstün körüdür (Bkz. *Documente turcești I...* (1976), s. 10-11. Bu mesele hakkında özellikle Bkz. Tahsin Gemil'in *Quelques observations concernant la conclusion de la paix entre la Moldavie et l'Empire ottoman (1486) et la délimitation de leur frontiere* "Revue Roumaine d'Histoire", Tom. XXII, 3 (Bucurest 1983), s. 225-238.

²³⁷ Bkz. *Peçevi Tarihi*. Murad Uraz baskısı I (İstanbul 1968), s. 112.

²³⁸ Bkz. *Tarih-i Peçevi*, a. bs., s. 112.

²³⁹ Örneğin, ilk defa 1504'ün Temmuz ayında Osmanlıların arzusuna rağmen başarılmamıştır; Bkz. Şt. Gorovei, a.e., s. 11 vb.

Tatarlarının Transilvanya'ya ve oradan da Avusturyalıların üzerine yürümleri için Boğdan çok gerekli idi²⁴⁰. Böylece, Boğdan ülkesinin bir "tampon ülke" gibi kalmasına muhakkak ki imkan yoktu. Petru Rareş'in ve bazı tarihçilerin düşünceleri bu idi. Bunlardan başka Moldova çok zengin olduğundan²⁴¹ gelirini Avusturyalılara ve diğer Türk düşmanlarına Osmanlılar kolayca terk edemezlerdi.

Yukarıda ve burada çok kısaca sıralanan sebeplerle Kanuni Sultan Süleyman Petru Rareş'i düşman blok veya kampından koparmak ve tekrar Osmanlı nüfuzuna getirmek için her ne kadar direndiyse de başarılı olamamıştı. Çünkü dediğimiz gibi, Boğdan Voyvodası çok inatçı bir şahsiyet olduğundan maceralı ve tehlikeli bir harekete girişmişti. Bu hususta yukarıda bazı açıklamalar da vermiştik. Böylece çok kötü bir durumda bulunan Padişah Kanuni Sultan Süleyman, seferberliğin ilanından sonra Sadrazam Ayas Paşa'ya (1536-1539)²⁴² şu gizli emri verdi: "İstanbul'da toplanacak kuvvetler kısmen kara ve deniz yolu ile Tuna vilayetine sevk edilecektir. Gemi sevkiyatında kullanmak üzere güçlü ve kuvvetli erattan lüzumu kadar gönüllü erat ve neferat toplanacaktır..."²⁴³. Bundan sonra "Safer ayının dokuzuncu günü (H. 945)²⁴⁴ meşhur kapudan Paşa Hayreddin "Barbarossa" 300 parça²⁴⁵ gemiyle Haliç'ten Akdenize büyük bir tantana ve merasimle hareket etmiştir..."

Boğdan seferine gelince, katılan M. Celalzade'ye göre, Safer'in onuncu Pazartesi günü 945 H.²⁴⁶ ve Nasuh Matraki'ye göre "Saferin onbirinde hicretin 945'inde²⁴⁷ güneş doğar doğmaz padişahın İstanbul'dan hareket edeceği duyuldu. Caddeler, sokaklar gece yarısında dolmaya başladı. Muhtelif sınıflara mensup askerler saray kapısına gelip merasim yerlerinde

²⁴⁰ Horia Ursu, *Moldova in contextul politic european (1517-1527)*, Bucureşti 1972, s. 42-43 ve Manole Neagoe, a.mak., s. 390-391.

²⁴¹ Bu mesele hakkında Bkz. Georg Reicherstorffer'in *Chorografia Moldaviae* adlı eseri. "Călători străini..." I, s. 181-230 (George Reicherstorffer: Takriben 1500-1550).

²⁴² Bkz. Sâ'i, *Tazkiratu'l-buniyân*, İstanbul 1315 (1898 M.), s. 25 ve *Ayas Paşa* makalesi. "İslâm Ansiklopedisi...", İstanbul 1949, s. 43-47 (M. Cavid Baysun); Boğdan seferine katılması hk. bkz. s. 46/II.

²⁴³ Bkz. Celalzade M., *Tabakatu'l-memâlik...* S. Tokdemir baskısı (1937) s. 140.

²⁴⁴ 7 Temmuz 1538 (Farsi takvimine göre 6 Temmuz da olabilir).

²⁴⁵ Diğer kaynaklara göre ancak 150-200 parça-tane gemidir.

²⁴⁶ 8 Temmuz 1538 (Farsi takvimine göre 7 Temmuz da olabilir idi).

²⁴⁷ 9 Temmuz 1538 (Aynı hesaba göre 8 Temmuz olabilir). *Kara Boğdan seferi Ruznâmesinde* de 11 Safer 945, Pazartesi; Müneccimbaşı'nın *Sahâifü'l-ahbar'a* göre (III. c.) 15 Safer'dir (= 15 Temmuz 1538).

durdular. Sadrazam Ayas Paşa ve vezirlerden Lütü Paşa ve ileri gelenleri hazır bulunuyorlardı. Askerler gösterilen yerlerde seferi kıyafetle padişahın gelişi ve geçişini dikkatle gözlüyorlardı.

Topkapı Sarayı önünde birkaç arap atı durmakta idi. Bu atlar gayet değerli başlıklar ve eyerlerle teçhiz edilmişlerdi. Bu sırada Padişah'ın Mehmed ve Selim adlı oğulları gelip atlarına bindiler. Büyük bir debdebeyle harekete başladılar. En önde şehzade Mehmed ve Selim, bunların gerisinde solaklar²⁴⁸, sonra padişah bulunuyordu. Padişah geçince çavuşlar ve mogollar methiye okumaya başladılar. Derken zurna, davul, nakkare, zil, boru sesleri duyuldu. Merasim meydanında yeniçerilerin bir kısmı hemen tüfeklerinin fitillerini tutuşturdular. Çıkan sedalar yerleri gökleri titretti. Sokaklarda duran asker ve ahali, gelmekte olan padişaha bakıyorlar ve hayır dualar ediyorlardı. Padişah sabahtan öğleye kadar Edirne kapısına zor varabildi. Hisarın dışındaki kırlar, tepeler insanlarla dolmuştu. Âlimler ve ilâhiciler, tekke şeyhleri, dervişler padişah'ın geldiğini görünce hayır dualarında bulundular. Dua ve teminden sonra ayrıldılar. Padişah yoluna devam ederek Halkalıpınar'ına geldi²⁴⁹. Orada çeşit çeşit, renk renk çadırlar kurulmuştu. O gün orada konakladılar, ertesi günü Çatalca'ya²⁵⁰ ve saferin yirminci günü 946 H.²⁵¹ Edirne'ye geldiler²⁵². Bu şehir büyük şehirlerden biri olup içinde birçok imâretler, köşkler ve etrafında bağ, bağçeler vardır. Bir taraftan Tunca, bir taraftan Meriç²⁵³ nehri ve diğer taraftan Arda nehirleri akıp gitmektedir. Tunca kenarında bulunan padişah sarayı zamanında bir uçmağı yani cennet mesabesindeydi. Bunun her tarafında asırlar görmüş ağaçlar, minareler gibi düz selviler, gayet büyük kavaklar, sultan söğütler, meyvalı birçok ağaçlar tam bir sıra gibi dizilmiştir. Çimenli yerler yemyeşil bir kadife halıya benziyordu. Padişahın çadırı saray kenarında kurulmuştur. Bu çadırda ikametler sırasında

²⁴⁸ *Solaklar*-Yeniçeri cemaat ortalarından 60, 61, 62, 63. ortalara solak ortaları denirdi. Bunların boylu başlıklarından seçilip Padişahların hizmetlerinde bulunanlara da "Solakan-ı Hassa" denilirdi... Bkz. M.Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* III, s. 254-256 ve Mithat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*. İstanbul 1958, s. 297.

²⁴⁹ Bkz. Kara Boğdan Ruznâmesi. A. Feridun, "Münşe'atü's-Selâtin" II. c., s. 602.

²⁵⁰ Bundan önce *Halkalı-Bınara* bkz. a.e., s. 602 ve J. v. Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman...* trad. J.J. Hellert, Tom. V. s. 526-527.

²⁵¹ 18 Temmuz 1538; diğer kaynaklara göre Temmuzun 18'inde (19 Safer 945 H.).

²⁵² Edirne'den önce şu menzillerden geçilmiştir: *Oğraşköy, Karlıköyü, Ahmed Bey Köyü, Ulufeciler köyü, Hassköyü* ve bazılarında birkaç gün kalınmıştır. (Bkz. K.B. Ruznâmesi II, 602; ve J. Hammer'in eseri V, s. 526-527.)

²⁵³ Maritza ırmağı Balkan Dağından akar.

Basra²⁵⁴ hakimi Raşid'in Mani adlı oğlu ve Mir Mehmed adlı veziri ile kazaskeri gelerek padişahın çadırına yüz sürdükten sonra Mani, babasının padişaha bende olmak istediğini arzetti. Magalis oğlu Raşid Türk idaresini kabul ettiği tarihe kadar adına hutbe okutmuş ve sikke bastırmış bir zattır. Bu zat Basra'nın anahtarlarıyla beraber birçok değerli atlar, kısraklar, develer ve bir sürü mızrak, kıymetli kumaşlar, sedefler, inciler, kervanlar, mermerşâhi ve kandihar işi sarıklar, Hind işi peşkirler ve leğenler dolusu reçeller, şişeler dolusu kokular, günlükler, amber vesaire hediyeler göndermişti. Padişah bunların gelişlerinden gayet memnun oldu ve kendilerine birçok izzet ve ikramda bulundu. Sonra Raşid'e bir sancak ve bir de berat göndererek Basra vilayetini kendisine verdi. Raşid'in oğlu ve adamlarının Edirne'ye geldikleri gün beylerbeyi Hüsrev Paşa ve Anadolu askerleri Gelibolu²⁵⁵ yoluyla gelmişler ve padişahın maiyetindeki askerlere katılmışlardı. Ayın yedinci günü²⁵⁶ padişahın emriyle divan kuruldu. Mevcut devlet erkânı ile Rumeli beylerbeyi ve Anadolu beyleri padişaha takdim edildiler. Kendilerine ihsanlar ve ziyafetler verildi..."²⁵⁷.

Gerek Kara Boğdan ruznâmesine ve gerekse diğer Türk kaynaklarına göre, Kanuni Sultan Süleyman Edirne'de dokuz gün oyalanmış (17-26 Temmuz 1538), bu sırada bazı devlet işlerini hallederek sefere çıkmak için en son tedbirleri almıştır. Bazı kaynaklara göre İstanbul'dan bazılarına göre Edirne'den Kırım ve Deşt-i Kıpçaktaki²⁵⁸ Tatar Hanı Sahib Giray'a da sefere katılması için bir ferman gönderilmiştir. Lütü Paşa'nın ifadesine göre "ve Edirne'ye geçüp-göçüb"²⁵⁹ ve Tatarlar Hanı Sahib Giray Hana ferman-ı vâcibü'l-ittiba' gönderülüb emr olundu ki Sen dahi saz ü selb ve cenk-i ahenk-i müretteb ile Boğdan tarafına gelesin"²⁶⁰ diye yazılmıştır. İbrahim Peçevi'ye göre Edirne'den İsakçı²⁶¹ denilen yerde bir köprü kurulması için

²⁵⁴ *al-Basra*, Avrupalılarca: *Balsora* ve *Bassora* Irak ülkesi dahilinde Bağdad şehrinin 420 km. güney-doğusunda *Şatt al-Arab* üstünde ticâretgâh bir kasabadır (Bkz. "İslâm Ansiklopedisi..." I, s. 320-327 (Besim Darkot ve M. Tayyib Gökbilgin), *Boğdan seferi hazırlıkları* hk. s. 322.

²⁵⁵ Avrupalılarca *Galipoli*.

²⁵⁶ Doğrusu 27 Safer 945 = 25 Temmuz 1538.

²⁵⁷ Celalzade M.. a.e. (S. Tokdemir bs.), s. 153.

²⁵⁸ Karadeniz'in kuzeyindeki istaplere verilen addır. Eskiden Pontik istepleri denirdi.

²⁵⁹ Kara Boğdan Ruznâmesine göre 20 Safer Çarşamba günü (= 18 Temmuz) Edirne'ye yetişmiştir.

²⁶⁰ Bkz. Lütü Paşa, a.e., s. 365.

²⁶¹ Ruznâmede: *Ishakçı*, Peçevi, Münecimbaşı vb. kaynaklarda: *Isakçı* ve *Isakçe*; Mühieddin al-Cemâlî'de: *Asaklı*; Byzans kaynaklarında *Sakçya* (Bkz. D. Cantemir), Romencede şimdiki *Isaccea* (Dobruca'nın kuzeyinde).

Silistre, Niğbolu ve Vidin beylerine çavuşlar gönderildi. Her tarafa ulaklar ile sert emirler göndererek asker toplamalarını bildirdiler. İbrahim Peçevi devam ederek “Bu zamana gelinceye kadar *üstür zahabire* (düşündüklerini, tasarladıklarını ört, söyleme) tâbirine göre hareket ederek ne tarafa gideceğini gizli tutmuş ve halk ağzında da henüz bir şey söylenmemiş” diye yazmıştır²⁶². Demek ki şimdiye kadar hangi tarafa sefere çıkılacağı Türkler tarafından çok gizli tutulmuştur. Avrupalılar seferi beklemekte iseler de kimin üzerine olacağını bilmiyorlardı. Bu konuda başta M. Celalzade olmak üzere bazı Osmanlı kronikleri şöyle der: “Padişah Edirne’ye gelinceye kadar hangi tarafa sefer edeceğini sezdirmedi. Bu sefer meğerse Moldova denilen Boğdan üzerine idi”. Yukarıda da gördüğümüz gibi M. Celalzade’de ancak tarihsel tasvirler değil, bazı değerli coğrafi unsurlar da vardır. Örneğin Boğdan’ın güney tarafında Tuna suyu var ki, burası Osmanlı sınırı tarafıdır. Batı tarafı Erdel (Ardeal-Transilvanya)-Macaristan ve şimal tarafı Lehistan, doğu tarafı Tatar memleketine (Kırım’a)²⁶³ dayanmış bir arazi parçasıdır. Tuna suyu tarafından Yıldırım Bayezid zamanında sakalıbenden (?)²⁶⁴ alınmış iki kale vardır. Birisi Tuna ağzında bulunan Kili (Romence Chilia) öbürü Karadeniz kıyısında olan Akkerman (Cetatea Alba)²⁶⁵ hisarıdır. Bu taraf halkı Türklere senede bir miktar altın vergi vermekte idiler²⁶⁶. Gerçekte gerek bu kalelerin halkı ve gerekse bunlara eklenen bazı Boğdan köyleri Osmanlılara cizye verirlerdi²⁶⁷. Voyvoda idaresinde bulunan Romen ülkeleri padişahın hazinesine yıllık harac verirlerdi²⁶⁸.

²⁶² Bkz. *Peçevi Tarihi*, a. bs. (M. Uraz), s. 113.

²⁶³ Başta Altın-Ordu’dan ve sonra Kırım Hanlığı’ndan Moldova’ya Turla’ya Dniestr nehri bölmektedir.

²⁶⁴ S. Tokdemir’in baskısına göre “Ruslardan alınmış iki kale vardır” diye yazılmışsa da çok yanlıştır (s. 153). Çünkü, o iki kale Boğdanlılardan II. Bayezid tarafından fethedilmişlerdir (H. 889-M. 1484).

²⁶⁵ Bu kaleler hakkında bkz. N. Iorga’nın *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe* (Kili ve Akkerman üzerine tarihsel etüdler), (București 1899, “Carol Göbl”, 419 s.) adlı eseri çok mühimdir.

²⁶⁶ Bkz. Celalzade M., a.e. (S. Tokdemir baskısı), s. 153.

²⁶⁷ *Cizye* “per kapita” (Lâtince) bkz. Boris Christoff Nedkoff, *Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (baş vergisi)...* terc. Şinâsi Altundağ. “Belleten” VIII, 32 (1944), s. 599-652 ve özellikle Hamid Hacibegic, *Glavarina u Osmanskoj Drzavi* (Osmanlı devletinde cizye). “Orientalni Institut u Sarajevu” 1966, V + 188 s.

²⁶⁸ Haraç ve cizye hakkında bkz. Hamid Hacibegic, *Dzizja ili hrac*. “Prilozi za Orientalnu Filologiju (= POF), no. 3-4 (1952-1953), s. 55-135 ve no 5 (1955), s. 43-102; *Haraç* hakkında bkz. *Kharadj*. “Encyclopédie de l’Islam” II (1927), s. 955-956 (Th. W. Juynboll); İslam Ansiklopedisi 41. Cüz. s. 222-225 (Ebûl’ula Mardin ve M.Z. Pakalın), a.e.i, s. 734-737.

Bu tespitten sonra tekrar M. Celalzade başta olarak Boğdan/Moldova meselesine gelelim. “Fatih Sultan Mehmed bu cihetlere geldiği zaman Boğdanlı voyvodaları Petru (doğrusu-recte: Koca Ştefan çeş Mare)²⁶⁹ savaşa tutuşarak Mehmet Han’ın ordusuna çok zarar vermişlerdi. Fatih onları istila etti (1476 M./881 H.); lakin çekildikten sonra Boğdanlılar yine düşman gibi azgınlığa devam ettiler. Padişah bu durumu iyice anladığı için öç almak üzere geldiğini ve hedefinin Boğdan olduğunu Edirne’den hareketinde söyledi ve Niğbolu, Silistre ve Semendire taraflarında gemiler yapılması için ulaklar gönderdi. Donbas denilen bu gemiler askerin karşıya (Tuna’nın kuzeyine) geçmesini temin içindi. Boğdan’a gelebilmek için en iyi yol İsakçı yoludur. Osmanlı Türkleri o yolları tanıyanlardan kılavuzlar buldular. Padişah ayın yirmi sekizinci günü (945 H.)²⁷⁰ Edirne’den hareket etti²⁷¹. Yambol’da ve diğer bir iki menzilde dinlenildi. Boğdan Voyvodası (Petru Rareş) ordunun Boğdan’a mı yoksa başka bir tarafa mı gireceğini anlamak üzere kapıcıbaşısı Ungur (*Onkor*)²⁷² ile tercüman Ivanku (*Ayvanko*)’yu²⁷³ samur ve doğan gibi hediyelerle gönderdi. Ungur bir taraftan Petru’nun padişaha itaatinden bahsetmeye başladı²⁷⁴; bir taraftan da tercümanı Petru’ya gönderip işbu seferin Boğdan üzerine olduğunu haber verdi. Ertesi gün ordu oradan hareket ederek Duna (*Döne*)²⁷⁵ adlı yere geldi; o gün padişah bir mektup yazarak Petru’ya gönderdi. Bu mektupta

²⁶⁹ Hâkimiyet yılları: 1457-1504.

²⁷⁰ 26 Temmuz 1538.

²⁷¹ KB. Ruznâmesine göre 29 Safer Cuma günü (27 Temmuz 1538). Aynı kaynağa göre Edirne’den hareket ettikten sonra *Çölmek köy*, *Yenice-Kızılca*, *Seray-Kariye*, *Begurce*, *Ağa-köy*, *Caşnigir-köy* Suğan (*Soğan*)-köy ve *Mir’alem* adlı menzillerden geçilmiş ve bazılarında geçici kalınmıştır. Böylece 8 Rebiü’l-evvelin Pazar günü (4 Ağustos 1538) Yambol’dan sonra Balkan Dağı aşılıarak *Sultanlar köyüne* erişilmiştir.

²⁷² Gerek şahıs ve gerekse yer adlarının çoğu S. Tokdemir tarafından yanlış okunmuşlar ve yazılmışlardır. Burada belki *Ungurul* (= Macar) olabilir. Çünkü bu çeşit bir soyadına Moldova’nın XVI. yüzyılında rastlanır. Örneğin, *Cetine* ya Ştefan Lăcusta Voyvodanın divanında da bir boyar adı bulunurdu. Şt. Gorovei’ye göre *Ganeşti* denilen Boyarların hısımdır (Bkz. *Petru Rareş*, s. 146, not: 17).

²⁷³ Bozuk şekilde yazılmış Petru Ungurul ve tercüman Ivanko hakkında bkz. *Cronica turceşti...* I, s. 264 (M. Celalzade vb.); Radu Constantinescu, a.e., 89 ve Şt. Gorovei, a.e., s. 146, not: 18.

²⁷⁴ Örneğin, “*Fâtih devrinden Petru Voyvoda’ya kadar Boğdanlılar ancak itaatla bulduklarından seferin sebebi nedir*” diye sormuştur. Aynı zamanda *Ungur ve Ivanko ile bir miktar samur ve doğan gibi hediyeler gönderilmiş idi*... (Bkz. M. Celalzade, a.e., (S. Tokdemir), s. 154.

²⁷⁵ KB. Ruznâmesinde: “*Ab-Duna* (Tuna suyu) belki Ab-Döne (er) ya da “Dönen su” (?). Şimdi ne olduğu bilinmiyor. Belki Aydos-Varna civarındadır. Belki de Bulgaristan’ın güneydoğusundadır.

“Efalinizde pek azgınlık ve hırçınlık olduğu için Boğdan seferini açtım. Yaptıklarınıza tövbeler etmek ve bir daha böyle bir harekette bulunmayacağınıza dair söz vermek ve eşliğime gelip yüz sürmek için benden merhamet görebilirsiniz” diye yazdı; ve Kefe Şehremini Sinan Çelebi ²⁷⁶ ile gönderdi. Ondandır padişah hiçbir yerde bir günden fazla kalmadan harekete devam etti ²⁷⁷. Rebiü'l-evvelin yirmi sekizinci günü ²⁷⁸ Türk ordusu Tuna kıyısında bulunan İsakçı iskelesine geldi. O gün ikinci vezir Sokullu Mehmed Paşa ile Rumeli askerleri gelip orduya iltihak ettiler. Rumeli Beylerbeyi Hüsrev Paşa Anadolu askerleriyle gelmiş fakat Anadolu Beylerbeyi henüz gelmemişti. Hüsrev Paşa'ya Rumeli askerinin başına geçmesi emrolundu ²⁷⁹. M. Celalzade'nin verdiği bu bilgilerin yanında diğer kaynaklarda başka haberler de vardır. Edirne'den hareket eden ordu Yambol denilen yerde bir müddet kalmış ²⁸⁰, buradan Balkan dağına aşarak Sultanlar adlı bir köye erişmiştir ²⁸¹. Bundan sonra da, Lütfi Paşa'ya göre, ordu Dobruca vilayetine doğru ilerlemişti ²⁸². N. Matrakî'ye göre Peravdi (*Pravadya*) ²⁸³ civarında Duna (Tuna) bınarı nam mezilde ve İ. Peçevi'ye göre ise *Sultan-Çayrı* denen yere gelince birkaç gün istirahat edilmiştir. Yukarıda anıldığı gibi ancak bu esnada Boğdan Voyvodası Petru Rareş padişahın kimin üzerine sefer açtığını anlamak için buraya kapucubaşı Onkor (Ungur) bin Tavla ²⁸⁴ adlı elçisini ve Ivanku isimli tercümanı

²⁷⁶ Boğdanlı-Romen aslından olarak mürted ya dönmedir Bkz. N. Iorga *rengaşi în trecutul terilor noastre și al neamului românesc* (Ülkemizin mazisinde dönmeler ve Romen halkının). “Analele Academiei Române” Mem. sec. ist. Tom. XXXVI (București 1913-1914), s. 799-806.

²⁷⁷ Dobruca'ya girişten sonra Kara Boğdan Ruznâmesine göre (II, 602) şu menziller ve oturma yerleri vardır: *Kargöz karyesi* (köyü), *Balık* civarı dağlı-ormanlı Karadeniz sahilinde “Balçık” olabilir, tanınmış kasabacık *Kavarna* (Karvuna, Karbuna), Papazlık (?) ve Tatlıca (Rom. *Tatlîgea*-Mangalya'nın kuzeyindeki bir köy adıdır. 1944'den sonra ona “23 August” denilir. Bundan sonra devam eder *Istra* ya *Estera* (Evliya Çelebi'ye göre *Esterabad* Bkz. Seyahatnâme III, s. 371). Franz Babinger'e eski *Histria* olduğu muhakkak yanlıştır (bkz. *Histria (Istros) an XVIIe siècle*. “Revue Historique du Sud-Est européen” XVIII, Bucarest 1941, s. 137-139 ve aynı, *Histria (Istros) au XVIIe siècle*, a. der. XIX, 2, 1942, s. 449-450). Yeni araştırmalara göre 1773-1774'de Osmanlı-Rus savaşında harap olunmuş kasabadan sonra bir köy olmuştur. Şimdiki adı *Pazarlia*, Köstence (Rom.: Constanța) kazasındandır [Bkz. Tudor Mateescu, *Un oraș dobragean dispărut: Ester (Harap olunmuş bir Dobruca kasabası: Ester)*]. “Pontica”, II (1969), s. 413-429.

²⁷⁸ 24 Ağustos 1538.

²⁷⁹ Bkz. M. Celalzade, a.e. (S. Tokdemir bs.), s. 154.

²⁸⁰ Kara Boğdan Ruznâmesinde “Münşe'at al-Selâtin” II, s. 602.

²⁸¹ Bkz. a.e. (II, s. 602).

²⁸² Bkz. *Tevârih-i âl-i Osmân*, neşr. Ali Bey, s. 365, not: 7.

²⁸³ Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda ve Tuna'nın güneyinde bir kasabadır.

²⁸⁴ Belki Tăutu (boyar-logofât) adı olabilir. (Bkz. D. Cantemir, a.e.)

birtakım hediyelerle göndermiş idi. Hediyeleri sunduktan sonra Ungor, voyvodasının padişaha itaatlerinden bahsetmeye başladı. Matraki'ye göre divan kurulduktan sonra gerek padişah, gerek Petru Voyvodanın elçisi birer nutuk söylemişlerdi²⁸⁵. Padişaha göre Petru Voyvoda çeşitli azgınlıklar yapmış ve onun için sefer açılmıştır. Petru Voyvodanın adamına göre ise "Boğdanlılar Fatih devrinden başlayarak Osmanlı padişahına itaat göstermişlerdir..." Kanuni Süleyman ve ordu Petru Rareş'in cevabını beklememişlerdir. Padişah asi voyvodayı ordugâha davet ederek bir defa daha denemek veya yola getirmek istemiş; ama Petru Rareş bunları anlamak istememiştir.

1538 M./945 H. tarihli Karaboğdan Ruznâmesine göre, Ab-Duna menziline sonra ordu-yı hümayun Dobruca sınırını aşarak Karagöz (7 Ağustos)²⁸⁶, ormanlı ve engelli Balçık (8 Ağustos)²⁸⁷, Karavarna²⁸⁸, Papazlık²⁸⁹, Tatlıca²⁹⁰, Sütköyü²⁹¹ ve Istra-bağı (14 Ağustos)²⁹² adlı köylerden geçti. 16 Ağustos Cuma günü (20 Rebi-I) Osmanlı ordusu başta padişah olmak üzere Babadağı²⁹³ kasabasına erişti. Burada Sarı Saltuk (baba)²⁹⁴ medfundur. Türbesinde padişah namaz kılmıştır. Sonra Babadağı civarında bir gün avlanıldı ve istirahat edildi. Kasabanın ahali avcılık için çıkarılmıştı.

Karaboğdan Ruznâmesi başta olmak üzere bazı kaynaklara göre, görevle Boğdan voyvodasına gönderilen Sinan Çelebi geri dönerek gelmiş (21 Ağustos)²⁹⁵, Boğdan Voyvodası Petru Rareş ile Iaşi (Yaş) Pazarı

²⁸⁵ Bkz. N. Matraki, *Fetihnâme-i Kara Boğdan* adlı yazma (TKSM. Revan, 1284), s. 7-8.

²⁸⁶ Yukarıda anılan *Karagöz* kariyesi (277. not), Romence'de *Karaghioz* Bkz. Maria Holban, *Călători străini... I* (1969), s. 382.

²⁸⁷ Metinde *Balçık* ise şimdiki Dobruca'nın güneyindedir (Bkz. 277. not) 1940'tan sonra Bulgaristan'dadır.

²⁸⁸ Dobruca'nın Kadriater bölgesinde tanınmış bir kasabadır (Bulgaristan).

²⁸⁹ Rom. Popazlık (Popa-) bilinmez ne ve neredir...?

²⁹⁰ Bkz. yukarıda anılan 277. nota ve *Călători străini... I* s. 383.

²⁹¹ Gerek yeri ve gerek yeni adı bilinmez (K.B. Ruznâme'de II, 602).

²⁹² Estra ya Istra Franz Babinger'in faraziyesine göre yanlıştır. T. Mateescu'nun araştırmasına göre harap olunmuş sonra Ester koyudur. Bkz. teferruat için 277. notun sonuna.

²⁹³ Batı Türklerinin Rumeli-Dobruca'daki en eski kasabasıdır. XIII. yüzyılın II. yarısında Anadolu Selçukluları tarafından tesis olmuştur (1330-1333'te Ibn Battuta hatırlatmıştır. Bkz. Ivan Hribek Prag vb.). Sonra Osmanlıların eline geçmiştir. 1978'den sonra Romanya idaresindedir. Bkz. M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Ştiri despre Babadağ din evul-mediu*. "Revista de istorie" Tom. 51, nr. 3 (Buc. 1978), s. 445-463.

²⁹⁴ Bkz. Jean Deny, *Sary Saltyq et le nom de la ville de Babadağhi*. "Mélanges Emile Picot s. II, Franz Babinger, *Sarı Saltık Dede*. "Encyclopédie de l'Islam..." IV (1934), s. 177-178.

²⁹⁵ Diğer Osmanlı kroniklerine göre ancak on günden sonra Tuna'yı geçtikte görevinden dönmüştür.

denilen yerde görüştüğünü, padişahın fermanını söylediği zaman itaatten çekinir olduğunu, Osmanlı ordusu ile karşılaşmakta birtakım hile ve fesat tertip etmekte bulunduğunu ve tatmin edici bir cevap vermediğini söyledi²⁹⁶. Bir Grek kroniğine göre Petru Rareş padişahın Sultan-Çayrındaki ordugâhına davet edildikte “Benden önceki Boğdan voyvodalarının hiçbiri böyle bir durumda gitmemişlerdir. O zaman ben bu halde nasıl gidebilirim?” diye cevap vermiş idi²⁹⁷. Bu cevaptan Petru Rareş’in korkaklığı ve alçaklığı da ortaya çıkmıştır. Bu cevapları getiren Kefe Emni Sinan Çelebi “Ehl-i vukuftan olarak” Boğdan ülkesini çok iyi tanıdığından ordu-yı hümayuna, bu seferde kılavuzluk ediyordu. N. Iorga’nın bir araştırmasına göre kendisi asıl Boğdanlı (Moldovalı) olduğu için 1521 ve 1523 yıllarında Ştefanitsa Voyvoda zamanında²⁹⁸, Kanuni Süleyman tarafından bazı görevlerle memleketine gönderilmiş idi.

Birkaç gün sonra Babadağı terk ederek Dobruca’nın kuzeyindeki Kataloy (Rom. Catali) konağında (20 Ağustos)²⁹⁹ bir gün aradan sonra Cuma günü, 21 Ağustos’da³⁰⁰ padişahla Osmanlı ordusu Tuna kıyısında bulunan İsakçı (İshakçı, İsaklı vb.)’ya nüzul ettiler. Yukarıda da anıldığı gibi o ikinci vezir Sokollu Mehmed Paşa ile Rumeli askeri gelip orduya iltihak ettiler. O esnada, Rumeli Beylerbeyi Hüsrev Paşa Anadolu askeriyle gelmiş fakat Anadolu Beylerbeyi henüz gelmemişti. Bu durumda Rumeli askerinin başına geçmesi padişah tarafından ferman olundu. M. Celâlzade’nin tasvirine göre “Osmanlı İmparatorluğu’nun gaza yani sefere atıldığı günden başlayarak Anadolu askerleri padişahlarının sağ cenahlarında (kanatlarında-kollarında) bulunurdu. Onların beylerbeyi yetişmeyince padişahın ikinci veziri Anadolu askerlerinin başına geçti...”. Bu çeşit haberler Osmanlıların kadîme-i teşrifâtı içinde çok mühimdir. Birkaç günden de fazla kalmış olarak, Mehmed Paşa burada İsakçı’nın keşfi-tarihçesiyle meşgul oldu. “Burası eskiden büyük bir şehirdi. Etrafında gayet kalın ve dayanıklı bir de sur vardı. Bu müstahkem şehir vaktiyle dünyanın sayılan yerlerinden biriymiş. Gitgide ahali öteye beriye dağılmış ve birçok yerler harap hale gelmiştir. Bununla beraber Kırım, Leh ve Çek ülkelerinin iskelesi bulunmaktadır. Mali vaziyeti çok yüksektir. Tuna nehri buralarını ihya etmiştir. Tuna nehrinin suyu o kadar boldur ki, akışının eksildiği belli

²⁹⁶ Kara Boğdan Ruznâmesinde: Babadağı’dan sonra Kerik Katalui (Rom. Cataloi) devam etmektedir. Bkz. *Câlători străîni...* I, s. 383.

²⁹⁷ Bkz. Ştefan Gorovei, a.e., s. 148. (Bir Grek kroniğine göredir).

²⁹⁸ Bkz. N. Iorga, a.e., s. 2-3 (Bkz. 276. nota).

²⁹⁹ Bkz. KB. Ruznâme, a.e. (*Münşe’at...* II, s. 602) ve *Câlători străîni...* I, s. 383.

³⁰⁰ Bkz. KB. Ruznâme’de a.e. (*Münşe’at...* II, s. 602) ve *Câlători străîni...* I, s. 384.

bile olmaz. Nil ve Ceyhan³⁰¹ gibi nehirler bunun yanında bir cetvel gibi kalır.” Türk kaynaklarından biliniyor ki İsakçı’ya, Roma devrinde Noviodunum denilirdi³⁰². “Burada bir köprü kurmak gerektiği için ona göre malzeme ve gemiler temin edildi. Silistre Sancağı Beyi³⁰³ bu köprü’nün yapımına memur edildi. Bu adam az zaman zarfında gayet mükemmel bir köprü yaptı ki, o zamanlar onun eşi görülmemiştir”³⁰⁴. M. Celalzade’nin çağdaşı N. Matraki’ye göre Ordu-yi hümayunla Padişah Rebiü’l-evvelin 24’ncü günü (945 H.)³⁰⁵ İsakçı’ya zaferle nüzul ederek burada gemiler üzerinde çok sağlam bir köprü inşa edilmiştir. Bunu şairane bir şekilde tasvir ederek efsanevi Kaf³⁰⁶ dağıyla mukayese etmiştir. Aynı N. Matraki “Zamanlardan beri üç hazreti halifelerinin geçidini bekliyormuş...” diye yazmıştır. Onlar gibi Kanuni Sultan Süleyman’ı da yıllardan beri beklermiş³⁰⁷. Bir asırdan fazla bir zaman sonra yazılmış İ. Peçevi’nin tarihine göre “Silistre sancağı beyi köprüyü yaptırıp bitirmişti. O kadar kuvvetli bir temel üzerine oturmuş ki, şimdiye kadar yapılan köprülerden hiçbirisiyle ölçülemezdi. Bu seferde toplanan asker başka bir seferde dahi toplanmış değildi”³⁰⁸ daha kısa da olsa çok iyi bir sentezdir. Gerek N. Matraki’nin ve gerekse diğer Osmanlı kroniklerinin ifadelerine göre Osmanlı askerlerinin tümünün toplanması Tuna sahrasında veya İsakçı civarında olmuştur. Bunların tüm sayısının istatistiği bilinmezse de aşağı yukarı bir rakam söylenebilir. Bundan önce Edirne’den Lehistan kralına yazdığı namesinde Kanuni Sultan Süleyman’ın ifadesine göre “Asi Boğdan voyvodası üzerine derya gibi zengin orduyla gelmekteyim”³⁰⁹ denmektedir. Aynı zamanda Macar Kralı Jan Zápolyai’ya “Asi ve hain Petru Rareş hakkında yazdığı mektubunda padişah: Ordumuzun askeri, gökteki

³⁰¹ Bkz. *Cayhan, Ceyhan*: Güney Anadolu’da Toros dağlarının iç sıralarından doğan ve Adana ovasının doğu kısmından geçerek Akdeniz’e dökülen eskilerin *Pyramus* dedikleri nehirdir. Bkz. “İslâm Ansiklopedisi”... 22. Cüz (3. bs.), İstanbul 1963, s. 128-129 (Besim Darkot).

³⁰² Bkz. Const. C. Giurescu-Dinu C. Giurescu, a.e., I. c. Bucureşti 1975, s. 39, 97, 100 ve 163.

³⁰³ Mehmet Bey (1544) olabilir?

³⁰⁴ Bkz. Celalzade M., a.e. (S. Tokdemir bs.), s. 155.

³⁰⁵ = 20 Ağustos 1538.

³⁰⁶ Türk-İslâm mitolojisinde ‘anka veya *Şturg* denen büyük kuşun yaşadığı yer olmak üzere, bazı masallarda da geçen bir dağın ismidir. Belki *Kafkas* dağıdır. En yüksek tepeleri Elbrüs ve Kazbek’tir.

³⁰⁷ Bkz. N. Matraki, *Fetihnâme-i Kara Boğdan*, yazma, s. 12.

³⁰⁸ Bkz. *Peçevi Tarihi*, (M. Uraz bs.), I, s. 114.

³⁰⁹ Bkz. Hurmuzaki-Boğdan, *Documente...* Supliment II, 1, s. 104-106 (19-20 Temmuz 1538).

yıldızların sayısında” diye yazmıştır³¹⁰. Bunlar ne kadar çokça gösterse de muhakkak edebi anlamdadır. Maalesef bu çeşit mukayeseler ancak şairane biçimdedirler. Yukarıda anılan krallar iki yüzlü olduğundan Kanuni Süleyman onları da korkutmak istedi. Osmanlı kaynaklarına dayanarak bir istatistik yapılması ya çok güçtür, ya da imkânı yoktur. Gerek Lehistanlı Gorski³¹¹ ve gerekse Dalmatlı-Macar Verançiş³¹² olaya çağdaş olarak Osmanlı ordusunu 150.000 asker tahmin etse de muhakkak bu biraz mübalağalıdır. Çünkü Hıristiyan kaynakları Osmanlı-Türk askerinin sayısını fazla gösterir ve kendilerini azaltır. Bunlara göre Osmanlı ordusunda 225 veya 230 top varmış. Acizane fikrimce topların sayısı aşağı yukarı bu kadar ise de Osmanlı askeri takriben 125.000 olabilir. Genç tarihçilerimizden Manole Neagoe'nin hesabına göre Osmanlıların 1538'de 240 sancağı ve her bir sancak 1000'er asker vererek takriben 240.000 askerin Boğdan seferine katılması³¹³ daha da mübalağalıdır. Bilindiğine göre aynı yılda ve aynı aylarda Osmanlıların Preveze üzerine de bir seferi ve zaferi vuku bulmuştur. Osmanlı askerinin büyük bir kısmı Hayreddin “Barbarossa” seferine katılmıştır. Bir kısmı da muhafızlık için kalmıştır. M. Neagoe bunu unutmamıştır. Böyle olunca onun hesabı çok yanlış olmaktadır. Bence ancak yarısı olabilir. Iaşi (Yaş) şehrinden daha da genç bir tarihçimiz olan Ştefan Gorovei'ye göre Osmanlı ordusu (Türk ve Tatar) 300.000 askeri beraber olarak³¹⁴ hep abartmalıdır. Türk ve Tatarların sayısı topyekün ancak 200.000 olur-olmaz. Bu çeşit askeri rakamları daima bir tenkitli “critique” gözle görmek gerekir. Bu bakımdan bazı askeri araştırmaları ve neticelerini kullanmak çok faydalıdır³¹⁵. Yukarıda anılan Anadolu, Rumeli ve Semendire (Smedervo) askerleriyle Boğdan seferine muhakkak yeniceriler de katılmıştır. Bunların hepsi Osmanlı bayrağı altında yürümektedirler. Ama N. Iorga bir Avrupalı kaynağa dayanarak “İrakeyn seferinde yeniceriler azaldıkları için daha küçük sayıda katılmışlar” diye yazmıştır³¹⁶. Bazı kaynaklara göre Kara Boğdan Ruznâmesi başta olmak

³¹⁰ Bkz. Hurmuzaki, *Documente...* II, 1, s. 188.

³¹¹ Bkz. Şt. Gorovei, a.e., s. 145, not 13.

³¹² Bkz. *Tesaur de monumente istorice* III (1864), s. 157 (Antal-Anton Verancsics = Verançiş).

³¹³ Bkz. *Petru Rareş şi Campaniia din 1538* (Petru Rareş ve 1538'deki sefer). “Revista Arhivelor”, Anul LIII, Vol. XXXVIII, nr. 4 (Bucureşti sefer). s. 197

³¹⁴ Şt. Gorovei, a.e., s. 150.

³¹⁵ Bkz. Johannes Kromayer, *Antike Schlachtfelder...* Bd. I-III, Çernowitz, 1910-1919; Radu Rosetti, *Care au fost adevăratele efective ale unor armate din trecut* (Mazideki bazı orduların hakiki miktarı ne kadar idi)? Bucureşti 1943, 20 s.

³¹⁶ Bkz. Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente...* II, 4, s. 142; Hurmuzaki, *Doc...*, II, s. 172 ve N. Iorga, *Histoire des Roumains...* Vol. IV (Buc. 1937) s. 459, not: 7.

üzere³¹⁷ bir Perşembe günü (26 Rebi-I)³¹⁸ Yahya Paşaoğlu Mehmet Bey³¹⁹ de ordu-yi hümayuna ilhak etmiştir. İsakçı da beş altı gece ve gündüz (21-26 Ağustos) oyalanarak Boğdan yakasına padişahın fermanıyla bir iki günde, merasimle köprüden geçildi³²⁰. Sefere katılan M. Celâlzade'nin tasvirine göre "Padişahın buyruğu ile bu köprüden ilk önce akıncılar sonra da Semendire, Rumeli gazileri ve beyleri davul, zurna, nakkare çalarak nehrin kuzey yakasındaki İsakçı karşısındaki, Oblucit-sa³²¹ denilen iskeleye geçtiler. Bu geçiş hareketi otuz saat sürdü. Padişah ve karargah erkânı en sonra hareket ettiler. Ordu karşıya geçtikten sonra kıta kumandanları köprünün sağ ve sol taraflarında askerleri selama durdurdular. Köprünün sağ, yani doğu tarafında sipahi oğlanları³²² ve sağ ulûfecileri³²³, sol tarafında, yani batıda silahdarlar³²⁴ sol ulûfecileri ve sol garipler³²⁵ iki hisar duvarı gibi saf teşkil ettiler. Bu askerler tepeden turnağa kadar zırhlara bürünmüşlerdi. Bunların nihayet buldukları yerde vezirler, bunların da sağına ve soluna altın külahlı³²⁶, altın kılıçlı, altın hançerli ve bir kısmı da sırma sorguçlu³²⁷, yünlüklü kullar duruyordu. Vezirlerin gerisinde Anadolu askerleri dökme bir duvar gibi sıralanmışlardır.

³¹⁷ Bkz. KB. Ruznâmesi, a.e. (*Feridun Münşe'atı*, II, 302), s. 602.

³¹⁸ 22 Ağustos 1538.

³¹⁹ Askeriyle Belgrad tarafından gelmiş Semendire sancak beyi idi. Şt. Gorovei'ye göre sonraki sadrazam Mehmed Sokollu'dur (Bkz. Petru Rareş, s. 151). Bu fikrimce olamaz. Çünkü Yahya Paşa'nın oğludur. Sokollu Mehmed Paşa'nın babası Paşa değildi, sarayda büyümüş ve ancak 1546'dan başlayarak görevli (Kapudan Paşa vb.) olmuştur. Bkz. "Encyclopédie de l'Islam" IV (1934), s. 945-946 (J.H. Kramers). Belki 1521-1522 yıllarında Tuna civarında daima Eflak'ın işlerine karışan Nikbulu-Vidin sancağı beyi Mehmed Bey idi. Ama şimdi ihtiyarlamış idi (Bkz. N. Iorga, a.e.).

³²⁰ Bazı Osmanlı-Türk kroniklerine göre Tuna geçişi tam bir buçuk gün ya da otuz saat sürmüştür.

³²¹ Evliya Çelebi'de (a.e.) bozuk şekilde yazılarak *Oleysa* diye yazılmıştır.

³²² "... Beyzâdelerden ve sipâhi-oğullarından bu bölük kurulup birinci bölük itibar olundu". Bkz. M. Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul Matbaası 1958, s. 296.

³²³ "Kapukulu süvâri askerlerinin 3. bölümü olup sol ulûfecilerle birlikte orta bölükler anılırdı" Bkz. M. Sertoğlu, a.e., s. 278-279.

³²⁴ *Silahdar bölümü*: "Kapukulu süvâri bölüklerinden baştan ikinci olup sarı bayrak taşıdıklarından "Sarı bayrak bölümü" diye anılırdı. Bkz. M. Sertoğlu a.e., s. 294/II.

³²⁵ *Garipler*: "Kapukulu süvâri ocaklarının beşinci ve altıncı bölükleri..." Bkz. M. Sertoğlu, a.e., s. 113/I.

³²⁶ "Başa giyilen şeylerden birinin adıdır. En tanınmış beyaz keçedendir..." Bkz. M.Z. Pakalın a.e., II, s. 338-339.

³²⁷ *Sorguç*: "Kavukların veya diğer serpuşların ön tarafına takılan süsler" Bkz. M. Sertoğlu, a.e., s. 297/II (Sorguçlar Gagauzların diğer adı).

Aralarında muhtelif yerlerde bayraklar dalgalanmakta ve zırhlı elbiseler parlamakta idi. Mızraklar, gönderler, harbeler, dik durduğu için bir kamışlığı andırıyordu. Anadolu askerlerinin başına geçtiği bildirilen vezir Mehmed Paşa'nın sağ ve sol sancaktar beylerinin sancakları, bayrakları ve tuğları vardı. Bu saydığımız kıtaların cenahları (kanatları) arkasında Rumeli akıncıları duruyorlardı. Bu akıncıların önünde Mihaloğlu Hızır Bey bulunuyordu. Mihaloğulları³²⁸ Osmanlı devletinin kuruluşundan bu ana kadar bütün savaşlarda bulundular ve aynı zamanda büyük yararlıklar gösterdiler. Akıncıların ardından kurt takyalı, tekne kalkanlı, ayı ve kaplan postundan elbise giyenler, Kerbela tezhibli, çıkırık mahmuzlu, salaklı³²⁹ tuhaf kıyafetli divaneler sıralandılar. Sol tarafta yani batıda ise Rumeli askerleri de silah ve seferi teçhizatlarını takmışlar, zırhlı elbiselerini giymişler, grup grup, alay alay sıraya girmişlerdi. Hüsrev Paşa Rumeli askerlerinin baştaki alayında duruyordu. Bunun da sağ ve solunda sancaktar beyleri tıpkı Anadolu askerleri gibi düzgün bir tertipte bulunuyorlardı. Bunlar Osmanlıların kadime-i teşrifatu için çok önemlidir. Bazı tarihçiler birçok mübalağada bulundular³³⁰. Bize göre M. Celalzade burada mübalağa değil bazı vasıfları eksik bile yazdı. "Orduyu bu usulde, bu kıyafette, bu teçhizatta görenler dünya kurulalı beri hiçbir padişahın³³¹ böyle ordu görmediğini tasdik etmektedir ki, köprüden birisi geçse sağ ve solundan Tuna'ya amut olmak üzere yüz yüze karşılıklı duran askerlere tesadüf eder. Ordu bu durumda selamlık hazırlığını bitirince padişah Tuna'nın karşı sahiline yanaşır³³². Önünde solaklarla, tüfekçiler olduğu halde padişah gelip sağ ve soluna selam vererek geçti ve doğruca çadırına gitti"³³³. Böylece M. Celalzade'ye göre, Osmanlı ordusu büyük bir törenle Tuna köprüsünden geçip Boğdan/Moldova'nın güneyinde yer alarak çadırlarını kurdular. Aynı olay, yani Tuna köprüsünün geçilmesi, N. Matraki tarafından daha da edebi ve mübalağalı bir şekilde yazılarak vezirlerin, beylerbeylerinin, beylerin ve ulemanın herbirini vasıflandırmıştır. Ona göre Rumeli Beylerbeyi Yahya Paşazade Mehmed Bey, Anadolu beylerbeyi ve sonra şehametle me'lûf olan Mihaloğlu Hızır Bey

³²⁸ Köse Mihal'ın haleflerindendir. Bkz. Mikhal-Oghlu. "Encyclopédie de l'Islâm" III (1937), s. 561-562 (Fr. Babinger).

³²⁹ *Salak*: "Bir ucu zincirli topuz; bir nevi eski cenk tokmağı..." Bkz. *Büyük Türk sözlüğü* "Hayat", İstanbul (1970), s. 1033/I.

³³⁰ Celalzade M., a.e. (S. Tokdemir bs.), s. 155.

³³¹ Celalzade M., a.e. s. 155-156.

³³² İsakçı karşısında ve Bessarabya güneyinde Obluçitsa denilen iskeleye nüzul ettiler.

³³³ Bkz. Celalzade M., a.e. (S. Tokdemir neşri), s. 156.

“evler yakıcı ve vilayetler yıkıcı akıncılarıyla geçüb... alaylar bağlayub durduklarından sonra Padişah-i ‘âlempenah... şehzâdegân Sultan Mehmed ve Sultan Selim ile vüzerayı altun başlı tuğlar... ve vüzeraya-yı şahâne-i tedbîr ve ulema-i şeri’at tevkîr... sipâh-i dilirân ve piyâde-i tüfenki endâziyânla... şehri Rebiü’l-âhirin birinci gününde³³⁴ Tunayı mürur idüb (geçerek)... vilâyet-i Kara Boğdan’da vasiyet ü fesahat mekşuf ve lâtif have ile mevsuf olan Kahve sahrasına³³⁵ varub... alay gösterdiler...”³³⁶.

Tanınmış tarihçi N. Iorga’nın düşüncesine göre “sefere katılan Osmanlı ordusunun mürekkebi ve tertibi hakkında Belgrad tarafında ihtiyarlamış Mohamet (Mehmet) Bey, Mihaloğullarından birisi, Rumeli beylerbeyi ve vüzeradan Lütfi Paşa...” Bundan sonra hep N. Iorga: “Mais, chose digne d’être remarquée, la presence des Valaques comme guides maquait cette fois: Radu Paisius³³⁷ s’était comporté en chretien et en bon Roumain”³³⁸ diye yazmışsa da burada Eflaklılar da sefer-i hümayuna katılmışlardır. Fransızca’nın Türkçesi de şudur: “Göze çarpan değerli bir iş, bu defa Eflaklılar kılavuz olarak katılmamışlardır: Kendisi Hıristiyan ve iyi bir Romen olduğunu Radu Paisie ispat etmiş”! Buna rağmen bazı çağdaş kaynaklara göre Kanuni Süleyman’ın Boğdan seferine 3000 baltalı-teberle Eflaklılar da karışarak çeşitli işlerde bulunmuşlardır. Eğer bunlar Balkan adası ulahlarından yani Eflaklılarından değilse, muhakkak Tuna’yı aşkıktan sonra sefer-i hümayuna katılmışlardır. Bunu Gr. Ureche de söylemektedir.

Yukarıda anıldığı gibi gerek Kara Boğdan Ruznâmesinde ve gerekse diğer kaynaklara göre kılavuzluk eden Sinan Çelebi Babadağı kasabasında değil, buraya, Tuna’nın aşılmasından hemen sonra gelmişti³³⁹. Bu meseleyi çağdaş kaynaklardan N. Matraki iyice tesbit edemediyse de sefere katılan M. Celalzade şöyle der: “Tam bu sırada³⁴⁰ Sinan Çelebi de geldi. Sinan Çelebi Boğdan’a giderek Petru’yu Yaş’ta (Rom. Iaşi) bulmuş ve mektubu kendisine verince Petru açık bir cevap vermemiş, fakat asker toplamak için

³³⁴ = 27 Ağustos 1538.

³³⁵ *Kahve-Cahul* (Kahul) olabilir. II. Dünya Savaşından sonra SRS. Moldavya’da bir şehir ve vilâyet adıdır. Burasına *Kahve-başı* da denilir. Burası belki Kahul gölünün (*Yezeriul Kahulului*) kuzey tarafıdır.

³³⁶ Bkz. N. Matraki *Fetihnâme-i Kara Boğdan*, yazma, s. 15-16.

³³⁷ Eflak beyi Radu Paisie: 1535 Haziran-1545 Mart. Osmanlıların emriyle Mısır’a sürgün olarak gitti orada da vefat etti.

³³⁸ Bkz. N. Iorga, a.e., IV, s. 460.

³³⁹ Bkz. 295 ve 296. notlar.

³⁴⁰ Ağustos ayının sonundadır.

zaman kazanmak yolunu tutmuştu”³⁴¹. Bu esnada, yani ağustos ayının ikinci yarısında ve eylülün başında Petru Rareş’in durumu çok kötü idi. Çünkü Osmanlıların Tuna’ya erişmelerinden çok az önce Kanuni Sultan Süleyman Jan Zápolyai’ya hitap eden bir mektubunda Petru Rareş’in yakalanmasını ve hapsedilmesini emretti³⁴². Anton Verançîç’e göre, Macar kralı büyük bir korkuyla Temmuz ayının 7’sinde Boğdan seferi hakkında haber aldıktan sonra Kanuni tarafından bir de mektup almıştır. Bu mektuba 18 Ağustosta şu cevabı vermiştir: “Boğdan voyvodası isyan halinde olduğundan Ordu-yi hümayunla üzerine sefer açılmasına ve onun bertaraf edilmesine karar alınmıştır...” Ama neticesinde Jan Zápolyai “Yollar ve geçitler ne kadar muhafaza edilse de Petru Voyvoda başka yerlerden Avusturya’ya kaçabilir” diye cevap vermiştir³⁴³. Kanuni’nin Tuna sahrasında ilerledikçe bazı Avrupa kaynaklarında “Boğdan yani Moldova’nın şehzade Mehmed ve Transilvanya’nın da Selim Sultan hakimiyetinde olmaları”³⁴⁴ diye yazmışlarsa da bu çeşit temelsiz haberler çok şüphelidir. Aynı zamanda Kral Sigismund’un Leh Başhatmanı Jan Tarnowski 20.000 askerle Boğdan’ın kuzeyindeki Hotin Kalesi’ni Ağustosun 18’inde muhasaraya girişmişti. Bundan sonra Verançîç’e göre Kırım Tatarları da 150.000 (?) askerle Sahip Giray Han’ın kumandasında Boğdan’ın doğusunda ilerlemekte idi³⁴⁵. Tatar askerinin sayısı muhakkak çok çok mübalağalıdır. Jan Tarnowski’nin Hotin kuşatmasına başladıktan on gün sonra (28 Ağustosta) Petru Rareş de 46.000 askeriyle Hotin önünde bir bataklıkla göllük yerin arasında, Leh ordusundan ancak bir mil³⁴⁶ uzaklıktadır³⁴⁷. Boğdanlılar Lehlerle Hotin civarında savaşa girişmişlerdir. Çünkü Leh taburuna elçi göndererek Petru Rareş sulh arzetmişti. Böylece Ağustos’un 29-30’unda, Pokutsya bölgesi hakkındaki iddiasından vazgeçerek sulh kazanmıştı. Bir taraftan gerek Macar Kralı Jan Zápolyai’nin ve gerek Ferdinand Habsburg’un ısrarıyla, diğer taraftan Kanuni Süleyman’ın

³⁴¹ Bkz. Celalzade M., a.e., (S. Tokdemir bs.), s. 156.

³⁴² Bkz. Hurmuzaki, *Documente...* I, 2. Ancak Ağustos’un altısında Jan Zápolyai Kanuni’nin seferi hakkında haber almıştır (A. Verançîç).

³⁴³ Jan Zápolyai’nin 18 Ağustos (1538) tarihli mektubunun cevabıdır (Bkz. TKSM. Arşivi, İstanbul. E. nr. 6231).

³⁴⁴ Bkz. Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente...* II, 4, s. 141, 143 ve 153.

³⁴⁵ Yukarıda anılan asker sayısı da çok abartmalıdır; fikrimce ancak 15.000 olabilir.

³⁴⁶ *Mil*: Anglo-saksonlarda uzaklık ölçüsü birimdir = 2500 mimârî zira’ı.

³⁴⁷ Hurmazaki-Densuşianu, *Documente...* II, 4, p. 141.

yukarıda anılan arzıyla Lehliler savaşmaktan vazgeçmiştir³⁴⁸. Sonra Turla kenarında Stafaneşti denilen yerde Boğdanlılar bir Tatar müfrezesini yenmişler, bu Romen tarihçiliğinde “çok büyük zaferleri olarak” görülmüştür³⁴⁹. Muhakkak bu da çok abartılmıştır...

Yukarıda gösterdiğimiz gibi muazzam İsakçı köprüsünden Osmanlı ordusu başta Vamoşköy³⁵⁰ denilen Boğdan iskelesine yani Obluçitsa'ya indikten sonra çok güzel renkli çadırlarını Kahve (Romence: Cahul)³⁵¹ köprü başının sahrasında kurmuşlardır. Ancak köprüyü selamete aşmış olan padişaha geçit alayı da gösterilmiştir. Aynı zamanda yeniçerilerin ak ve kızılörklerinden, N. Matraki'ye göre, Boğdan sahraları lale bahçeleri gibi olmuşlardır³⁵². Bu esnada gerek Sinan Çelebi'den ve gerekse yakalanan Boğdan dillerinden yani casuslarından Osmanlı Padişahı Kanuni Süleyman Petru Rareş'in Botşan³⁵³ denilen sarp derbendinde 70.000-80.000 askeriyile³⁵⁴ hendek kazarak ve geçitleri kesilmiş ağaçlarla kapayarak savaşa hazırlandığını haber almıştır. Bu haberi alır almaz sefer-i hümayun derhal o tarafa sevk edilmiştir. Böylece Moldova'nın güneyindeki Kahve (Cahul) sahrasını terk ederek, bir perşembe günü Ağustosun 31'inde, Osmanlı ordusu Kızıl-Göl denilen yere erişmiştir. Bu menzilde Osmanlı ordusundan iki nefer bir yerli reayanın evini ateşe verdiği için ikisi de idam edilmiştir³⁵⁵. Bu çeşit bir tedbir ancak bir inzibat veya sert askeri disiplini değil, Kanuni'nin adalet eserlerinden birini gösterir³⁵⁶. Gerek N. Matraki'ye ve gerekse Kara Boğdan Ruznâmesine göre cumartesi, eylül ayının altıncı gününde, (1538) Osmanlı ordusu Prut suyu kenarında olan Vitol³⁵⁷ ve Falç (Falcu)³⁵⁸ denilen kasabalara erişmiştir. Ama o esnada Prut nehrini geçmesinde bazı engeller olduğundan Ordu-yi hümayun birkaç gün oyalanmıştır. Osmanlı kroniklerinin bazılarında bu engelli geçiş

³⁴⁸ Bkz. Constantin Rezachevici, *Tratatul lui Petru Rareş și Sigismund I (28-31 august (1538) din vremea Campaniei lui Suleiman Magnificul în Moldova*. “Cercetări ictorice” IX-X. c., 1978-1979, s. 314. Metin (s. 320-325).

³⁴⁹ Bkz. *Cronica moldo-polonă* (takriben 1564). “Cronicile slavo-române...”, s. 184.

³⁵⁰ Romencesi: *Vameş-köy* manası “Gümrük köyü” ya Obluçitsa iskelesidir.

³⁵¹ *Kahve-başı* ve *Kahve-sahrası* da denilir (Bkz. 335. nota).

³⁵² N. Matraki, *Fetihnâme-i Kara Boğdan*, yazma, s. 16.

³⁵³ Boğdan-Moldova'nın kuzeyindeki bir kasaba ve vilâyet adıdır.

³⁵⁴ Bu sayılarda az çok abartma olabilir.

³⁵⁵ *Kızıl-Göl* (Rom. “Lacul sau Iezerul Roşu”) şimdi RSS. Moldova'nın Kahul kazasında bir köy adıdır. Bkz. KB. Ruznâmesi, a.e. (*Münşeat...* II, 602) ve *Călători străini...* I, s. 283 (19 Ağustos).

³⁵⁶ Bkz. İ.H. Danişmend, a.e., 2. c., s. 209.

³⁵⁷ Romen kaynaklarında ve yer isimlerinde *Vitoleşti* şeklinde rastlanılır.

³⁵⁸ Falç da okunur. “Kılıç ya da Nalıç” diye okunması yanlıştır.

tafsilatlı tasvir edilmiştir. Acizane fikrimce en teferruatlı kaynak olarak M. Celalzade'nin eserinde şöyle denmektedir: “Bunun üzerine Rebiü'l-ahırın altıncı günü³⁵⁹ Ordu-yi hümayun Prut (Pırot!)³⁶⁰ suyuna geldi. Prut suyunun kaynağı Lehistan'dadır. Boğdan'ın ortasından geçen, bu nehir derin olduğundan köprüsüz buradan geçmek mümkün değildir”³⁶¹. Diğer bir kaynağa göre birinci köprü yapıldığında batağa çökmüştür. Sonra Vezir Lütfi Paşa'nın gayretiyle ve meşhur Mimar Sinan'ın³⁶² mehâretiyle daha sağlam temelli bir köprü inşa edilerek asker ve padişah maiyetiyle geçebildiler³⁶³. Bu konuda M. Celalzade tasvirini şöyle yapar: “Bunun için dayanıklı bir köprü yapılmasına lüzum vardı. Vezir Lütfi Paşa vakit geçirmeksizin köprü işini üzerine aldı. Bu vezir zamanın bilginlerinden biridir³⁶⁴. Az zamanda dayanıklı bir köprü vücuda getirdi. Ordu bu köprüden geçmeye başladı.” Bu sırada Karheli³⁶⁵ sancağı beyi Hüseyin Şah Bey'den ulaklar³⁶⁶ yani haberciler geldi. Ordu Prut suyunu geçmekle uğraşın biz bu ulakların verdikleri haber ve işin neticesine bakalım: Karheli'nden gelecek haberlerin ne olabileceği şüphesiz bellidir. Padişahın Boğdan'a gidişinden dolayı bu taraflar zayıf kalınca, Venedikliler bundan istifadeye kalktılar. Şimdi Boğdan'da Türklerle Petru arası bir kılıç mesafesine gelmiştir. Böyle bir zamanda ulaklara verilecek cevap ancak şu olabilir: “Hüseyin Şah Bey! Venediklilerin hücumundan yılma, ben onlara nasıl bir oyun oynayacağım yakında kendilerine göstereceğim. Elverir ki, sen dişini sık, dayan, şimdilik Allaha emanet kal...” Venediklilerin ve Papa'nın donanması Preveze'de mağlup olduktan sonra M. Celalzade'nin tasviriyile devam edelim: “...zafer kazanan Türkler de davullar çalarak sevinmeye başladılar. Ayın yirmi ikinci günü³⁶⁷ düşman donanması yelken

³⁵⁹ = 1 Eylül 1358.

³⁶⁰ Bazıları Berut okumuşlarsa da doğrusu Prut'tur. S. Tokdemir'e göre *Pırot* yanlıştır (Bir Balkan şehrinin adıdır).

³⁶¹ Celalzade M., a.e. (S. Tokdemir bs.), s. 156.

³⁶² Bkz. *Mimar Sinan*. Ahmed Refik, *Türk Mimarları* (1453-1830). Hazine evraklarına göre. *Tarih*, İstanbul 1973, s. 3-25 ve Sinan İbn 'Abdül Men'an ya Koca Mi'mar. “Encyclopédie de l'islam...” IV, s. 446-450 (Franz Babinger).

³⁶³ Bkz. Celalzade, a.e. (S. Tokdemir bs.), s. 156.

³⁶⁴ Yukarıda anılan tarihsel eserinden başka *Asafname* adlı eseri tanınmıştır (Bkz. “Türkische Bibliothek” XII. Bd., Berlin 1910, Dr. Rudolf Tschudi tarafından basılmıştır).

³⁶⁵ Bkz. Franz Babinger, *Beiträge zur Geschichte von Quarly-Eli vornehmlich aus osmanischen Quellen*. “Aufsätze und Abhandlungen” I, München 1962, s. 370-377 (Daha önceki basımı da vardır).

³⁶⁶ Olâcar ya ulâcar şeklinde Romence'ye de geçmiştir.

³⁶⁷ = Rebi' II 945 = 18 Ağustos 1338.

açarak kaçıp gitmeye mecbur oldu. Tabii bu zaferden kaledekiler, Türkler, çok sevindiler...”

Osmanlı-Türk kronikleri ışığında hep M. Celâlzade başta olmak üzere, şimdi Boğdan taraflarında neler olduğunu görelim: “Ordu-yi hümayun Prut suyunun batı (şark?)³⁶⁸ tarafına geçtikten sonra Falciu (Falçin) istikametini tuttu. Falçin bir kasaba olmakla beraber içinde büyük kiliseler vardı. Bu kasabanın etrafı ormanlık ve dağlık idi. Ahalisi ordunun ilerlediğini görünce korkularından ormanlara, dağlara kaçtılar. Osmanlı-Türk askerleri buraya gelir gelmez, vakit geçirmeden voyvodanın bir konağına geldiler...” Ama Kara Boğdan Ruznamesine göre “Faliç yani Falciu (Falci) kasabasını terk ettikten sonra 3 Eylül pazar günü, Prut suyu kenarına gelince³⁶⁹ iki gün ara verildi. Bundan sonra Sık (ın) tan³⁷⁰ kariyesine, Değermenli köye³⁷¹ ve Budan köye³⁷² nüzul ettiler. Ancak cumartesi, Rebiü'l-ahirin 13'ünde (945 H.)³⁷³ bir orman içinde olan voyvoda konağına eriştiler”³⁷⁴. Buradan da M. Celalzade'nin ifadesiyle “voyvoda çok zamanlar av için buraya gelirdi. Bu konak av günlerinde istirahat etmesi için yapılmıştır. Padişah ve ordu bu konak civarına gelip konaklarlar...” diye Kara Boğdan Ruznamesini tamamlamaktadır. Burada Yaş (Rom. Iaşi) kasabasına yani pazarına kadar ancak Rize (doğrusu: Jijia)³⁷⁵ denilen bir iki menzil kalmıştır. Bazı kaynaklara göre burada, diğerlerine göre de Prut suyu ve Yaş kasabası arasında Tatar askeri Sahip Giray Han hazretleri başta olmak üzere Osmanlı ordusuyla birleşmiştir. Bu iki İslam ordusunun karşılaşması tarihsel kaynaklarının hepsinde varsa da kadime-i teşrifât bakımından en güzel ve en zengin tasvire N. Matraki'nin ve özellikle M. Celalzade'nin eserlerinde rastlanır. İkincisinde ise şöyle der: “Bu sırada Karakurum (Rom. Caracorum)³⁷⁶ Hanı Sahip Giray Han'ın ordusunun yaşadığı haberi verildi. Padişah Kanuni Süleyman daha İstanbul'da iken Giray Han'a bir name (mektup) yazmış ve bu seferde onun ve askerlerinin

³⁶⁸ Lăpuşna tarafından (vilâyetinden) Huşi ya Fâlcu civarına geçilir.

³⁶⁹ Belki Raciuleşti adlı bir yer olabilir. Bkz. *Călători străini...* I, s. 384.

³⁷⁰ KB. Ruznâme'deki şekli çok bozuk olarak belki *Stănileşti* olabilir, *Scnteia* olamaz. Bkz. *Călători străini...* I, s. 384.

³⁷¹ Bunun civarında *Rtşeşti* adlı bir köy vardır. Bkz. *Călători străini...* I, s. 384.

³⁷² Bunun civarında Boğdan adlı bir köy vardır. Bkz. *Călători străini...* I, s. 384.

³⁷³ 8 Eylül 1538.

³⁷⁴ Civarında *Bohotin* adlı köydür. Bkz. *Călători străini...* I, s. 384.

³⁷⁵ Jije yerine KB. Ruznâme'de, Rize yazılmıştır. Şimdi de Jijia suyu ve yer adı vardır. Bkz. *Călători străini...* I, s. 385.

³⁷⁶ Mongolistan'ın eski başkenti. Orkhon suyu kenarındadır. Bkz. “Encyclopédie de l'İslam” II, s. 985 (W. Barthold).

de bulunmasını arzu etmişti. Sahip Giray aldığı emir üzerine ordusuyla birlikte yola çıktı. Sahip Giray Han'ın ordusu Prut çayını geçtikten sonra orada kaldı. Çünkü Sahip Giray Han'ın kuvvetleri merasimle karşılanacaktı. Bu merasim Tatar kuvvetlerinin orduya iltihak edecekleri gün ve gelecekleri yol üzerinde yapılacaktı. Sahip Giray Han kuvvetlerinin gelecekleri gün ve yol belli olunca, Osmanlı kıta'atı şöyle tertip edildi: Padişahın maiyeti süvari kıt'aları baş tarafa alındı. Bunlar saf nizamında durduktan sonra bunların ilerisinde ve başta şehzadeler, vezirler, padişah ve padişahın sağ ve solunda beylerbeyleriyle diğer devlet adamları ve bunların bulunduğu cenahın (kanat-kolun) baş taraflarında Osmanlı adet ve merasimi üzerine altın külahlı odabaşları ve yeniçerilerin yaya başları durdular. Bunlar altın kemer ve altın hançerli idiler. Bunların da arkasında kapıkulu askerleri durmuşlar ve sancakların askerleri de bölünmüş olarak tanzim edilmiş bulunuyordu. Bu düzende duranların 500-600 m. karşılarında olmak üzere topçular ve bunların yanlarında tüfekçilerle beraber müzik (mızıkâ)³⁷⁷ takımı bulunuyordu. Osmanlı kıt'aları bu durumda Sahip Giray Han'ın kuvvetlerinin gelişini bekletiler. Bu sırada Giray Han'ın kalpak giyen konakçı müfrezeleri ufukta görüldü. Sahip Giray Han'ın 200 bin (?)³⁷⁸ kişilik kuvveti konakçıların beş altı kilometre arkasında gelmeye başlamıştı. Bunları görünce hazır bulunan topçu ve tüfekçileri ateş etmeye başladılar. Han ve padişah at üzerinde görüştüler. Sahip Giray Han kuvvetleriyle birlikte yürüdü ve kendilerine tahsis edilen ordugaha gitti. Bir gün sonra, Sahip Giray kuvvetlerini padişaha takdim etmek için Hanları, oğlanları (yani şehzadeleri), mirza³⁷⁹ ve beyleri topladı. Bunlar yapılacak merasim için icap eden hazırlıkları kararlaştırdılar ve ertesi gün "sağ başta Sahip Giray Han, bunun yanında Tatar sultanlarının evlatlarından Hanoğlu Maşuk, Mürteza oğlan, Hacı Halil oğlan, sonra Şirin³⁸⁰ vilayeti valisi Baba ile beylerbeyi Hoca Nanay (Mamay), Hasan Pulat (Romence: Bulat)³⁸¹, Biğ Boldaş, sonra Marun

³⁷⁷ *Mehterhane* denilen Osmanlı devletinin askeri mızıkâ takımındır. *Meterhane*-a şeklinde Romence'ye de geçmiştir.

³⁷⁸ Maalesef çok çok mübalağalıdır. Acizâne fikrimce 20.000 de olamaz.

³⁷⁹ Tatarların zenginlerine ya da ileri gelenlerine *Mırza* (Rom. *Mirza* ve *Mırzak*) denilirdi. *Mirzâde emirzâde* manasındadır. Bu ad, unvan ve kuruluş hakkında Bkz. L.Z. Budakov' *Stravnitel'ny slovar' Turetsko-Tatarskih naraçijy* (Türk-Tatar dilinin mukayeseli sözlüğü), Tom. II (St. Peterburg 1871), s. 272-273.

³⁸⁰ Özel bir Tatar kabilesidir. Şirin vilâyeti Kırım bölgesinin ortalarında. Dobruca'da Şirin köyüne "Şiriu" denmiştir.

³⁸¹ Romenlerde de bazı şahıs ve soyadlarına "Bulat" denilir. Bkz. tanınmış tarihçi Toma G. Bulat. "Enciclopedia Istoriografiei Româneşti", Bucureşti 1978, s. 75/I.

Beyi Hacı Ali, Kıpçak Beyi Küçük, Menkat Beyi Gani daha sonra Mirza Kolsa, Tun Sim, Sah Mirza Işki, Ahmed Paşa, Hacı Ali İbrahim Tagalip, Bürtgay, Kemal, Aka Küçük ve beylerden: Neviz Mirza ve Kazan Hanı³⁸² Nakuş Abdullah Bahşi, Veşit Aka, elçi Esen vesair beylerle Hanlar önde birinci hatta ve Tatar askerleri de bunların gerisinde ikinci hatta durdular ve padişahın gelişini beklediler, padişah maiyetindekilerle merasim yerine doğru ilerledi. Bu sırada Tatar topçu ve tüfekçileri ateşe başladılar. Osmanlı padişahı Sahip Giray Han'ın komutasındaki kıt'aları selamladı ve gözden geçirdikten sonra yerine döndü ve bir divan kurulmasını emretti". M. Celalzade eserlerinde şöyle devam eder: "Rumeli beylerbeyleriyle bazı sancak beyleri giderek Sahip Giray Han'ı ve oğlanlarla bey ve mirzaları getirdiler. Bunlar divana geldiklerinden padişahın elini öptüler. Padişah da onlara hediyeler verdi, şahane ziyafetler çekti. Bu ziyafetler bittikten sonra Petru Rareş hakkında yeni malumat edinmek üzere teccüs ve istikşafatta bulundu."

Başta N. Matraki ve M. Celalzade olmak üzere Tatarların Osmanlı Türkleriyle merasimli karşılaşmasını diğer vekayinameciler de teferruatla tasvir etmişlerdir³⁸³. Yukarıda gördüğümüz gibi Boğdan seferine 200.000 Tatarla katılmışsa da (bkz. M. Celalzade) N. Matraki Kara Boğdan fetihnâmesi adlı bir eserinde bu çok mübalağalı sayıyı 150.000 ve diğer eserinde 100.000'e indirmişti³⁸⁴. Rüstem Paşa'nın tarihinde Tatarların sayısı 100.000 olarak verilmektedir. Bu da şişirilmiş bir sayıdır. Belki çeyreği bile yoktur. Aynı merasim yani teşrifat hakkında daha sonra yazılmış olan İ. Peçevi'nin tarihinde: Tatar Hanı Sahip Giray Han'ın, karıncalar sayısınca askeriyile gelerek orduya katılışı başlıklı bir fasıl vardır³⁸⁵. Burada ordunun rakamı "karıncalar kadar" diye tanımlanmaktadır. Bu tanımlama edebi ve hayali alandadır. Buna rağmen İ. Peçevi diğer kaynağa dayanarak aynı töreni çok iyi tasvir etmiştir. Örneğin "...Sonra da üç nöbet top atıldı. Etrafa öyle bir velvele ve debdebe yayıldı ki herkes hayran oldu. Hele Tatar askerleri, Osmanlılarda gördüğü bu kadar güzel tertip ve usulü şimdide kadar görmüş değillerdi. Hayretten hayrete düşerek mest oldular..."³⁸⁶. Abdül-Aziz Karaçelebizadenin *Süleyman-nâme* adlı eserinde aynı tören, tarihi ve edebi bir meharetle yazılmışsa da Boğdan seferine 100.000'den fazla

³⁸² Ama bu esnada Sahip Giray'ın oğlu Safa Giray, han idi (1533?-1546) Bkz. *Kazan*. "Encyclopédie de l'Islam" II (1927), s. 887-888 (W. Barthold).

³⁸³ Örneğin M. Ali, Hasanbeyzade Ahmed, Mehmed b. Mehmed, Solakzade vb.

³⁸⁴ Fikrimce ancak on beş bin olabilir idi.

³⁸⁵ *Peçevi Tarihi* (neşr. M. Uraz), I, s. 114...

³⁸⁶ a.e., s. 114-115.

Tatarın katıldığı kaydedilmiştir³⁸⁷. Diğer Osmanlı kroniklerinde bu sayı 70-80 bine indirilmekteyse de kanımca bu da mübalağa ve çok şüpheli bir sayıdır³⁸⁸. Çünkü bu mesele hakkında özel istatistikler yapılmamıştır. Hepsini az çok uydurma ve karışıktır. Türk kaynaklarından bu hususta çok sonra yazılmış Mehmed Mahzar Fevzi'nin *Haber-i Sahih* adlı eserinde "Prut nehrini mürur edince Tatar Hanı Sahip Giray sekiz on bin Tatar süvarisiyle Ordu-yi hümayuna iltihak etti" diye yazılmıştır³⁸⁹. Bence bu sayı esastır. Özellikle, Avrupalı diğer kaynaklara dayanan Josef von Hammer'ın eserine göre Boğdan seferine ancak sekiz bin Tatar katılmıştır³⁹⁰. Acizane fikrimce bu Tatar askerlerinin sayısı 15-20 binden fazla olamaz. Bu çeşit tezath rakamları tenkitli gözle görmek gerekir. Yukarıda andığımız gibi Johannes Kromayer, Hans Delburck ve Radu Rasetti başta olmak üzere bazı askeri eserleri dikkatle incelemek gerekir³⁹¹.

Osmanlı kroniklerinden başka yukarıda belirtildiği gibi Sahip Giray Han'ın hakimiyetini ve onun Boğdan seferine katılmasını Remmal Hoca da teferruatıyla tasvir etmiştir³⁹². Örneğin, Boğdan seferine katılmak için Kanuni'nin tüm şeklinde Hatt-ı şerifini ve Sahip Giray'ın da cevap-namesini sıraladıktan sonra Tatar askeri Akkerman'a doğru ilerlemiştir. Turla (Dniestr) suyunu geçtikten sonra Tatarlar bir yerde konaklamışlardır. Bundan sonra şöyle der: "Akşam vaktinde karavula varanlar dil tutub, Boğdan beğlerinden iki kafir getürdiler... Dahı sorular ki Boğdan Beği Petru Voyvoda kandedir ve ne mikdar askeri vardır?... Bu ahvalleri heb bildiler... yaraklar³⁹³ ulaştırıb ve bir tağın (dağın) ardında kayın atasının sarb hisarı vardır hazinesini anda göndermiştir ve kendinin askeri günden güne eksilmeğe başlamıştır. Şimdi vilayetine kadem bastığımız işidilse yanında kimse kalmaz yalnız kendi durmaz akıbet kal'aya kaçır..." Bundan sonra Remmal Hoca devam eder: "Begler eytdiler: Petru kafir gayretli melundur. Ol sizden kaçmaz. Tutulan dilleri tekzib ettiler³⁹⁴... Asker Boğdan sınırına kadem bastular Petru Bey'in firar etmesi ve Tatarların

³⁸⁷ Bkz. *Süleyman-nâme* (Bulak neşri), s. 129.

³⁸⁸ Bkz. *Solakzade Tarihi*... s. 495-496: 80.000 askerdir; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, III. c., s. 495: 50.000 Tatar askeriyile.

³⁸⁹ V. c., s. 130-134.

³⁹⁰ *Histoire de l'Empire ottoman*... trad. par J.J. Hellert, Tom. V. (Paris 1836), s. 390: "Le khan de Crimée, Sahp Ghira'i, suivi de huit mille cavalier, de tous ses oghlans et de ses fils vint rejoindre à Yassi".

³⁹¹ Bunların eserleri hakkında Bkz. 315 sayılı not.

³⁹² *Tarih-i Sahib Giray Han*... Dr. Özalp Gökbilgin bs., Ankara 1973, s. 28-31.

³⁹³ Silâh, levâzım, mühimmat vb. (Bkz. a.e., s. 28).

³⁹⁴ Yalan isnâd etme, yalancı çıkarma, yalan olduğunu belirtme...

kona ve göçe Aş Bazarı (Tr.-Yaş Pazarı) diye şehre geldiler. İki günden sonra Sa'detlü Hünkâr (= Kanuni Süleyman) askeriyle çıkageldi..."³⁹⁵. Bundan sonra yukarıda tasvir olunan, Osmanlı-Tatar istikbal törenini tamamlamaktadır. Örneğin, "Tatar askerine divanhane kapısı önünde yer gösterildi. Oturdular, ondan sonra Han hazretlerine peşkeş çekildi: Evvel tokuz donlu siyah samur ve tokuz dane balık dişi ve tokuz dane çako ve kürk ve tokuz dane bibedel, tonluk sincap kürk..."³⁹⁶. Törenden bir iki gün önce tabiiyet görevini ifa ederek Boğdan seferine iştirak etmiş olan Kırım Hanı Sahip Giray'ın emriyle Yaş-Aş (İaşi) şehri yakılıp ganimet alınmış ve yağmalanmıştır³⁹⁷.

Merasim ve ziyafetler bittikten sonra Petru Voyvoda hakkında bazı araştırmalar yapılarak yeni malumatlar alınmıştır. Alınan habere göre "Petru Rareş 70-80 bin kadar asker toplayıp Botşan (Potşan) dedikleri dağlık bir yere gelmiş ve askerini burada tabiiye etmiştir. Petru Voyvoda bununla kalmayıp yolların bir kısmını daraltıp bozmuş ve Türk askerlerini pusuya düşürmek tedbirine baş vurmuştu"³⁹⁸. Maalesef, tanınmış bazı modern Türk tarihçileri Lütü Paşa tarihini neşreden Ali Bey'in bir notuna dayanarak³⁹⁹ Botşan şehrini ve dağımı Fokşan (Rom. Focşani) şehriyle karıştırmışlardır⁴⁰⁰. Aralarında büyük fark vardır. Çünkü, Botşan Moldova'nın kuzeyindedir. Fokşani ise güneyinde Eflak sınırında olduğundan Osmanlı ordusunun arkasında kalmıştır. Mesafe bakımından Focşani-Botşani şehirleri arasında aşağı yukarı 250 km. vardır. Bu esnada, eylülün başlarında, Petru Rareş "Botşan'ın sarp geçidini muhakkak savaş yeri olarak seçmiştir." Bu yer şimdilik Moldova'nın Stançeşti köyü civarında olup Suceava şehrinin en büyük ormanlığıdır⁴⁰¹. Bu bölge hakkında stratejik bakımdan I. D. Marin bir askeri araştırma yapmıştır. Bu araştırmaya göre⁴⁰² bir iki gün önce Türklerin taarruzu beklenirken Tatarlar ansızın İaşi (Yaş-Aş) kasabasına taarruz ederek yakmışlardır.

³⁹⁵ Falcıu tarafından geldi. Bkz. a.e., s. 28.

³⁹⁶ Bkz. a.e., s. 30.

³⁹⁷ Metinde: *Âş-pazarı* (Yaş-Pazarı, Rom.: Tîrgul Iaşi) Bkz. Paris yazması 11 b, s. 28 (N. Matraki'de de hep *Aş-bazarı*'dır) s. 17.

³⁹⁸ Bkz. Celalzade M., a.e. (S. Tokdemir bs.), s. 159.

³⁹⁹ Bkz. *Tevârih-i Osmân...* s. 366, n. nota: "...nisfî Eflak ve nisfî Boğdan'dan ma'dûd olan Fokşan namında bir kasaba vardır". Bu doğru ise de Botşan değildir.

⁴⁰⁰ Çünkü, Botşan (Potşan) ve Fokşani (Rom. *Focşani*) aynı değildirler.

⁴⁰¹ Bkz. I. D. Marin, *La trecătoarea Botoşanilor...* s. 25 ve Şt. Gorovei a.e., s. 152.

⁴⁰² Burasının uzunluğu birkaç Leghe'dir (1 Leghe Fransız ölçülüğü-4 km. olabilir takriben 15 km.).

Orada gayet muazzam kiliseler ve hatta Petru Rareş'in sarayları bile vardı. Törenden sonra Osmanlı ordusu yukarıda anılan Jija köprüsünü ılgarla aşarak Yaş ovasına nüzul etmiştir. Ancak bu şehrin bazı harabelerini acıyarak seyretmişler... N. Matraki'ye göre Osmanlıların Aş-Pazarı (İaşi-Yaş) nam ovasına eriştiklerinde Tatar askeriyle muazzam bir merasim vuku bulmuştur. Aynı tarih yazarına göre Osmanlılar Siret suyu kenarından olan Berail (?)⁴⁰³ adlı menzilden batıya doğru ilerlemiştir.

Yukarıda anıldığı gibi Celalzade bazı Avrupa kaynaklarını (Leh-Romen vb.) tamamlayarak şöyle der: "Boğdan'ın Lehistan taraflarında Romenlerin bazı müstahkem kaleleri vardı. Bunların en mühimi Hotin idi"⁴⁰⁴. Lehliler Türk askerlerinin Boğdan'a geldiğini işitince bu kalelerin az çok zayıf kaldığından istifade ederek buralarını zaptetmeye geldiler. Bu hal Petru Voyvodayı çok müşkül bir hale düşürdü. Petru çabuk Lehlilere giderek ve onlara bazı memleketler (Pokutsya'yı)⁴⁰⁵ vereceğine ve Türk gailisinden sonra harbetmeyeceğine yemin etmiş ve bu suretle musaleha edip dönmüştür..."⁴⁰⁶. Bunların hakikati yukarıda tafsilatla gösterilmişti. Avrupalı kaynaklarda bu mesele daha iyi anlaşılmıştır. Lehlerle savaştan kurtulduktan sonra, söylediğimiz gibi, Petru Rareş Botşani civarında bazı hazırlıklara girişmişti. Böylece Tatarlardan hemen sonra Osmanlı ordusu Yaş (İaşi) pazarına erişir erişmez (10 Eylülde)⁴⁰⁷ kuzeye çekilen Boğdan halkı, askeri ve özellikle Boyarları çok büyük bir telaşa düşürmüştür. Bu kötü durumda bazı kaynaklara göre Eylülün 13'ünde Romen şehrinde, Petru Rareş Türklerle savaş için bir divan kurmuştur. Bu münasebetle, eski Logofât Gavil Trotuşan ve Arnavut (Rom. Arbanaş) Suceava'nın başkapıcısı Mihul başta olmak üzere Boyarların çoğu voyvodanın planına karşı çıkmışlardır. Tartışmalarında savaşa imkan olmadığını teker teker Petru Voyvodaya anlatmışlardır. Bazıları ona sert sert haykırmışlardır.

N. Matraki'ye göre divanında olan Boyarlar, Petru Voyvodanın "Türklerle savaşa girişebilir miyiz" sualine "hayır, hayır, katiyen" diye cevap vermişlerdir⁴⁰⁸. Aynı zamanda daha cesaretli olan Boyarlar Petru

⁴⁰³ Yâni İbrâil (Rom.- *Brătıla*) çok güneyde Tuna sahilinde olarak bu belki Birlad adlı su olabilir. Siret nehrin bir koludur (N. Matraki, s. 21).

⁴⁰⁴ Bkz. Ev. Vesimeskago G. (şehir) *Hotin* (İsloriceskiy ocerk) "Tarihsel araştırma", Taşkent 1910, 99 s.

⁴⁰⁵ Yukarıda anılan birçok kavgalı ve belâlı yerin adıdır (186. not).

⁴⁰⁶ Celalzade, a.e., s. 159 (S. Tokdemir bs.).

⁴⁰⁷ Bundan biraz önce *Voyvoda-Bınarı* denilen bir menzil vardır (Bkz. KB. Menzılname-i ya da Ruznâmesi "*Münşe'at*" II, s. 602). Belki Yaş-Bazarı kenarına çok yakın olarak *Fintna lui Păcurariu* (Păcurari'nin Pınarı) Bkz. "*Călători străini...*" I, s. 385.

⁴⁰⁸ Bkz. N. Matraki, *Fetihname-i Kara Boğdan*, yazma, s. 23-24.

Voyvodanın ya Türklere tabiyetini ya da kaçmasını istemişlerdir. Bu durum karşısında Macarie'nin Boğdan kroniğine göre, Nicoara Hara, Petru Rareş'e yaklaşp şu ağır ve dramatik sözleri söyledi: "Oh, vay, Voyvoda Boyarlar seni terk etmek için hazırlanıyorlar"⁴⁰⁹. Boğdan kroniğine göre bu divan tartışması Eylülün yedisinde vuku bulmuştur. Anton Verançiç'e gelince, bu olaydan biraz sonra Eylülün 13-14'ünde Petru Rareş Boyarlardan ayrılmış ve metin birkaç kişiyle Hotin Kalesi'ne saklanmak için kaçmıştır. Ama kale dizdarları onu kabul etmemişler, girişine engel olmuşlardır. N. Matraki'ye göre, böyle bir anda "Vaktinde kaçış bir şeref değilse de muhakkak bir mertlik"tir. Bu mesele hakkında bir Romen atasözü "Fugă este ruşinoasă dar sănăoasă = kaçmak ayıpsa da sağlamdır" der. Bu sözleri Eflak Voyvodası Neagoie Basarab'a göre tersine çevirip şöyle yorumlamalıdır: "Bir voyvoda tahtını kaybetse bile memleketinde kalması gerekir"⁴¹⁰. Âsi voyvodanın kaçış günü iyice bilinmiyorsa da Eylülün 14'ünde Braşov şehrine geldiği yazılanlardan anlaşılmaktadır⁴¹¹. Petru Rareş bu tarihten bir iki gün önce kaçmayı planlamıştır. Hotin Kalesi'ne sığınamayınca, korkarak Türk ordusunun çevresinden dolanarak, önceleri 150 atlı iken sonra kalan 20-25 atlı ile yolu üzerindeki Moldova'nın tanınmış Bistritsa manastırında biraz istirahat etmiştir. Burada, mihrab önünde ve ikonalar karşısında diz çöküp Tanrıya yalvararak: "Bizim halkın ve özellikle benim günahlarımdan dolayı Türk imparatoru Mehmed (Mahomed) tüm askeriyle üzerimize geldi..."⁴¹² demiştir. Ancak burada suçunu anlamış ve pişman olmuştur. Türkler tarafından takip edildiğini duymuş ve manastırın surları dışına gözcüler koyduğu halde geceyi büyük bir korku içinde geçirmiştir. Daha sonra aceleyle sarp dağlardan ve ormanlardan Transilvanya'ya doğru yoluna devam etmiştir. Kendisinin anlattığına dayanarak Macarie'nin yazdığına göre, insan ayağı basmamış, sık ormanlarda yolunu şaşırıp gece gündüz aç, susuz, çırlıçiplak dikenler ve çalılar arasında yol almış, elleri ve yüzü kan içinde kalmıştır. Bir hafta Karpat dağlarında saklanmış ve onu takip edenler yakalayamamışlardır. Gençliğinde balıkçılıkla uğraşmış olan Petru Rareş balıkçılara bir avuç dolusu altın hediye ederek balıkçı elbisesi almış, balıkçılarla birlikte serhat

⁴⁰⁹ Bkz. *Cronica lui Macarie*. "Cronici slavo-Române...", s. 99.

⁴¹⁰ Bkz. *Invățăturile lui Neagoie (Basarab)*, domnul Ţării Româneşti (1512-către fiul său Teodosie), ed. Vasile Grecu, Bucureşti 1942, 243 s. 8.

⁴¹¹ Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente...* II, 4, s. 182.

⁴¹² Theodor Codrescu-Uricariul IV (Iaşi 1875), p. 422-423: "Impăratul, Ţarigradului sultan Soliman's-a pornit ca să fie cu toată puterea za în pământul nostru pentru păcatele noastre, iar mai virtos ale mele..."

muhafızlarına “hepimiz balıkçıyız” diye inandırarak gizlice Transilvanya’ya zar zor geçebilmiştir. Balıkçılar onu Ciceu Kalesi’ne götürmüşlerdir. Burada, seferin başlamasından bu yana Sırp karısı doamma Elena (Brankoviç), iki oğlu İliaş ve Ştefan ve kızı domniça Ruksandra heyecanla bekliyorlarmış. Diğer bir habere göre Petru Rareş’in kaçış maiyyetinde yukarıda anılan iki oğlunun bulunması biraz kuşku götürür. Eski Boğdan Voyvodası Petru Rareş’in çok dramatik ve feci firarına çağdaş Moldova vekayinamecisi birkaç sayfa ayırmıştır⁴¹³. Bu konu hakkında bir roman da yazılabilir. Tarihçi ve edebiyatçılara daima bir ilham kaynağıdır.

Petru Voyvodadan kurtulduktan sonra başta yukarıda anılan Boyarlar Logofât Gavril Trotuşan ve başkapıcısı (Rom. prim portar) Mihul olmak üzere Padişah huzuruna çıkamadıklarından Mehmed Bey Yahyapaşaoğlu’na⁴¹⁴ başvurmuşlar ve özür dilemişlerdi⁴¹⁵. Böylece Boğdanlıların temsilcileri Eylülün ilk yarısında Osmanlı Türkleriyle anlaşmaya başlamışlardır.

Bu esnada Kanuni Sultan Süleyman muzaffer ordusuyla Yaş (Iaşi) ovasını terk ederek *Voyvoda bınarına* (11 Eylül)⁴¹⁶, bir gün sonra Fermus Pazarına⁴¹⁷, Hermansız konağına⁴¹⁸ ve bir cuma günü de (15 Eylül) Aursan köyü konağına⁴¹⁹ gelmişlerdir. Böylece Kanuni Sultan Süleyman Yaş’tan doğru Moldova’nın başkenti Suceava şehrine daha kısa bir yoldan hareket etmiştir. Yukarıda anılan sarp ve tahkim edilmiş Botşan yolundan çekinmiştir. Bu durumda Şipote-Botşan-Drakşani (Dracşani) yolunu dolanarak⁴²⁰ savaşa hazırlanan bazı Boğdanlıları iyice kızdırmışlardır. Savaş için stratejik önemi olan yer de unutulmamıştır. Buradan ve diğer taraftan Padişah, Eflak taifesini baltalarıyla ve bazı Tatar müfrezesini

⁴¹³ Bkz. *Cronica lui Macarie.*, “Cronici slavo-române...”, s. 99-102, C. Rezahevcı, Un alt Cuvint al lui Neculce confirmat de documente din veacul al XVII-lea și citeva relatări în legătură cu “istoriile” sale. “Revista de istorie”, nr. 4 (1974), s. 583; aynı, *Pribeşia lui Petru Rareş.* “Petru Rareş” (ed. Leon Şimanski), s. 179-203 vb.

⁴¹⁴ KB. Ruznâme’ye ve diğer Türk kroniklerine göre firâr eden Petru Voyvodayı Semendire gazileriyle ve müfreze Tatarlarla çöllerde takib etmiştir.

⁴¹⁵ Bkz. Şt. Gorovei, a.e., s. 151.

⁴¹⁶ Yukarıda da anıldığı gibi bu yer ismi de iyice tesbit edilmiştir. Ruznâme’de de biraz karışık ve bozuk şekilde yazılmıştır (Bkz. 407. not).

⁴¹⁷ Romencede şimdi de Tîrgul-Frumos (Güzel-Bazar) denilir. Bkz. KB. Ruznâmesi (Münşe’at II, 602) ve *Călători străini...* I, s. 385.

⁴¹⁸ Muhakkak *Härmâneşti* köyü, Paşcani kazasında, Iaşi (Yaş) vilayetindedir. Bkz. *Călători străini...* I, s. 385.

⁴¹⁹ *Răuşeni* konağı’dır. Bkz. “*Călători străini...*” ... I, s. 385.

⁴²⁰ Bkz. Şt. Gorovei, a.e., s. 152.

Botşan tarafına, yol açmak maksadıyla, göndermiştir⁴²¹. Savaşa hazırlanan Boğdanlıların kalıntısı ilk hücumda çil yavrusu gibi dağılmışlardır. Kaçan yani firar eden Petru Rareş'in arkasından takip etmek ve yakalamak için Yahyapaşaoğlu Mehmet Bey bir Tatar tümeniyle tayin edildiyse de bir iki gün sonra neticesiz geri dönmüşlerdir⁴²². Çünkü Petru Voyvodanın izlerini kaybetmişler, sarp ormanlara dalmaya cesaret edememişlerdir. Bazı Osmanlı kroniklerine göre melûn Petru Voyvodanın çöllerde adı ve namı kaybolmuştur. Kara Boğdan Ruznâmesine, N. Matraki'ye ve özellikle M. Celalzade'ye göre "Hain Petru Türk askeriyle başa çıkamayacağını anlayınca askerlerinden ayrılarak ormanlara gidip gizlendi. Osmanlı Türkleri ve Tatar orduları ilerledikçe yerli ahali dağlara ve ormanlara dağılıyordu. Padişah Kanuni Sultan Süleyman durumu görünce hemen Eflak kabilesine mensup üç bin baltacıyı buraya (Botşan civarına) aldırarak baltalarıyla buradan bir yol açmalarını emretti. Baltacı Eflaklılar hemen işe başladılar ve adamakıllı bir yol açarak icabeden yerlere köprü kurdular. Ordu buradan geçerek epey ilerledi ve birçok yerleri aldıktan sonra Rebiu'l-âhirin yirmi birinde Pazar günü (945/1538)⁴²³ asıl Boğdan'ın merkezi olan Seçav veya Suçav (doğrusu *Suceava*) şehrine geldiler. Bu şehrin ahali asker korkusundan çil yavrusu gibi kaçıştılar. Suceava gayet iyi imar edilmiş bir memleketir⁴²⁴. Havası mutedil olduğu gibi gayet saf ve tatlı suları vardır. Etrafi ağaçlık, yerleri yemyeşildir. Hasılı her hususta⁴²⁵ çok güzel bir şehirdir. Hisarı yüksek, kuleleri sağlam, kapıları dar, hendekleri geniş ve mevki kuş uçurmayacak bir yerdir. Kulelerinde her çeşitten mühimmat ve bolca erzak vardır. Hendeğinde demir kazıklar olup ağaçlardan mevanii fer'iyye yapılmış ve kalenin alınması çok zor hale getirilmiştir. Çan kulelerinde mimari düzende yapılmış gayet güzel kabartmalar göze çarpar. Türk askerleri buraya geldiklerinde kalenin etrafında ve kaleye yakın derelerde, tepelerde, ovalarda çadırli ordugâh kurdular..."⁴²⁶ diye yazılmıştır. N. Matraki'nin eserinde "Padişahın ordusu... Rebiu'l-âhirin 22'sinde (945 H.)⁴²⁷ Suçav Kalesi'nin ovasına erişmiş, burada renkli ve çok süslü çadırlar

⁴²¹ Bkz. Celalzade a.e. (S. Tokdemir bs.), s. 159.

⁴²² Bkz. KB. Ruznâmesi, a.e. (*Münşe'at...* II, 602), vb. kaynaklar.

⁴²³ 16 Eylül 1538.

⁴²⁴ XV. yüzyıldan 1560'a kadar Boğdan ya da Moldova'nın başkentidir. Bu yılda Aleksandru Lăpuşneanu Voyvoda Yaşi (Iaşi) şehrini paytaht edinmiştir.

⁴²⁵ Bkz. Celalzade M., a.e. (S. Tokdemir bs.), s. 159.

⁴²⁶ Bkz. Celalzade M., a.e., (S. Tokdemir bs.) s. 159-160.

⁴²⁷ 17 Eylül 1538.

kurulmuştur". Kalenin istihkam yapısı ve sağlamlığı şairane bir dille tasvir edilmekte ve efsanevi "Sedd-i İskenderle" mukayese edilmektedir⁴²⁸. Bunlardan daha sonra İbrahim Peçevi kısaca "Padişah da Boğdan'ın başşehri olan Suçav'a (Sincav!) gelmiştir."⁴²⁹ diye yazmıştır. Suçav Kalesi'nin tahkimatına rağmen Boyarlar ve bekçiler korkudan savaşmadan kaleyi Türklere teslim ettiler⁴³⁰. Bu bakımdan da esas kaynak olarak alınan Celalzade'nin eseri gözönüne alınarak "Kaledekiler Türk ordusuna mukavemet etmeyeceklerine kanaat getirince ister istemez 'volens nolens' itaata mecbur kaldılar, Kalenin anahtarlarını getirip Padişaha teslim ettiler..." Petru Voyvoda mallarını korumak maksadıyla nesi varsa hisarın bir tarafına gömüp kaçmıştı. Padişah Kanuni Sultan Süleyman bunu duyunca Hüseyin⁴³¹ ağa adındaki ahır beyini (Mirahor)⁴³² çağırarak defneyi bulmaya memur etti. Hüseyin ağa gerekli gördüğü yerleri kazarak Petru'nun gömmüş olduğu mal ve servetini bulup çıkardı. Çıkanlar arasından gümüş koçlar, ibrikler, sürahiler, serpuşlar, kadehler, murassa kılıçlar, Alman kılıçları, meçler, değerli İnciller⁴³³, cevahir, değerli saksılar, sıralı gönlekler, altın ve gümüş kaplı kitaplar, haçlar, çok miktarda da nakit para ve malları yazı ile anlatılamayan bu define asarı atika arasına katılmak üzere alındı..."⁴³⁴. N. Matraki'nin eserinde Suceava (Suçav) hisarında çok zengin gizli ve açıkta bir defain ve hazine olduğu yazılıp yeminle İstanbul'a⁴³⁵ getirildiği kayıtlıysa da bunun İ. Peçevi tarihinden, Celalzade'den ve diğer kaynaklardan ilham alınarak daha fazla yazıldığı tahmin edilebilir. İ. Peçevi'nin ifadesiyle: "Kaçmış olan Petru Voyvodanın, o şehirdeki (Suceava'da) birçok kıymetli eşya gömdüğünü Padişaha haber verince, büyük Mirahor Hasan⁴³⁶ ağa bu işe memur edilerek, gömünün

⁴²⁸ N. Matraki, *Fetihnâme-i Kara Boğdan*, yazma, s. 25.

⁴²⁹ Suçeva'nın şekli Osmanlıcada biraz bozulmuş idi; sonradan yanlış okuyup fazla bozmuşlardır.

⁴³⁰ Bkz. *Peçevi Tarihi I* (M. Uraz bs.), s. 115.

⁴³¹ Diğer kaynaklarda büyük Mirahor Hasan ağa... Örneğin, Bkz. *Peçevi Tarihi* aynı baskı (M. Uraz), s. 115.

⁴³² *Mirahor ve Imrahor* da denilir. Has ahırın en büyük âmiridir. Buna "Büyük Mirahor" veya "Emiri ahuru evvel" de denilirdi... (Bkz. M. Sertoğlu, a.e., s. 158 ve 212.) Imrahor Romence'ye *Imbrahor* şeklinde geçmiştir.

⁴³³ Bunların birisi minyatürlü olarak Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. de muhafaza edilmektedir. Gayri İslâmi yazmalardan, no. 72, 270 yk. Bkz. Mara Harisiadis (Belgrade), *Les miniatures du Tetraevangile Moldave de la Bibliotheque du Sérail à Istanbul...* "Romanoslavica" XII (Bucureşti 1965), p. 249-251, 14 pl. 8'.

⁴³⁴ Bkz. Celalzade M., a.e., (S. Tokdemir bs.), s. 160.

⁴³⁵ Bkz. N. Matraki, *Fetihnâme-i Kara Boğdan*, yazma, s. 25-26.

⁴³⁶ Diğer kroniklerde Hüseyin (Bkz. 431. not)

bulunabileceği yerler kazıldı. Birçok altınlar ve gümüş takımlar, süslü ve altın işlemeli haçlar, altın işlemeli şişler ve kılıçlar, altın kaplı İnciller, çeşitli eşyalar, süsler ve kumaşlar bulundu ki bunlar tahminlerden de fazladır. Hepsi hazine-i âmire için alındı”⁴³⁷. Sadece Türk kronikleri değil Avrupa tarihsel kaynakları bile aynı konudan bahsetmektedir. “Mirahor Hüseyin ağa'nın gayretiyle Suceava kalesinde büyük şarap fıçlarıyla gömülmüş Boğdan hazinesi bulunmuştur”⁴³⁸. Keşfedilen hazineyi Kanuni görünce “Bu kadar küçük bir memlekette, nasıl bir hakim bey bu kadar zengin bir define edinmiştir”⁴³⁹ diyerek hayret etmiştir.

Bu çeşit işleri açıkladıktan sonra şimdi bazı siyasi-politik işlere dönelim. Erast Kretkowski adlı Leh elçisi daha önceden orduda bulunmakta idi. Ona da bir Name-i hümayun verilerek Leh Kralı I. Sigismund'a gönderildi. Bununla asi Boğdan voyvodasının takip edildiği bildirildi ve o taraflara kaçtıysa yakalanması ve derhal padişahın ordugahına gönderilmesi istendi⁴⁴⁰. Aynı zamanda Suceava kalesinden firar eden Boğdan Voyvodası Petru Rareş'in Bud-Budin (Budun) taraflarına gitmesi ihtimali üzerine, Budun Kralı Jan Zápolyai'ye de Petru Rareş'in yakalanması için bir çavuş ile Name-i hümayun gönderildi⁴⁴¹. Seferin başlarında da Macar Kralı Jan Zápolyai'ye Petru'nun yakalanması için başka bir mektup gönderilerek 18 Ağustostaki cevabı hatırlatılmıştı⁴⁴².

Başta M. Celalzade ve İ. Peçevi olmak üzere, N. Matraki'ye ve diğer Osmanlı kroniklerine göre, Boğdan-Moldova'nın bazı dolaşık meselelerini halletmek için Sultan Süleyman Suceava'da beş altı gün yani bir hafta kadar, oyalanmıştır⁴⁴³. N. Matraki ve özellikle M. Celalzade'ye göre “Boğdan fethinden maksat onun Osmanlı devletine katılması idi. Padişah bu emeline erince artık o memleket halkına şefkat göstermek cihetini tuttu. Esasen Boğdan'ın en ileri gelen eski voyvodasının oğlu⁴⁴⁴, papazları,

⁴³⁷ *Peçevi Tarihi*, aynı baskı (M. Uraz), s. 115.

⁴³⁸ Bkz. *Călători străini...* I, s. 425 (Antal-Anton Verançiş).

⁴³⁹ Bkz. Hurmuzaki-Iorga, *Documente...* XI, XI. c., s. 37.

⁴⁴⁰ Bkz. Bundan sonra, Ocak ayında (1538) Kierdei, (Kırdei, Kerdei?) denilen Sultan Süleyman'ın elçisiyle Petru Rareş'in kardeşini Toader adlı, Hotin dizdarı da istenmişti. Ama bu Padişah'a teslim için Moldova'dan geçerken Çetine ya Ştefan Lăcusta tarafından öldürülmüştür. (Bkz. Şt. Gorovei, a.e., s. 160-161, not: 55).

⁴⁴¹ *Peçevi Tarihi*, a. bs. (M. Uraz), I, s. 116: “Boğdan'ın firar eden voyvodasının Budin taraflarına gitmesi ihtimali üzerine Budin Kralı Yanoş'a (-Jan Zápolyai) yakalanması için çavuş ile nâme gönderildi”.

⁴⁴² Bkz. 343. not.

⁴⁴³ 15/16-22 Eylül 1538.

⁴⁴⁴ Yani Ştefan çel Mare'nin oğlu Çetine adlı (-Ştefan Lăcustă).

tüccarları, âyânı padişaha arz ve tazimata gelmek, kusurlarının affını dilemek istiyorlardı. Padişah onları fazla beklemeye vakit olmadığından ancak dört gün bekleyeceğini bir beyanname ile bildirdi...⁴⁴⁵. Bu esnada Grigorie Ureche'nin "Boğdan Memleketinin Vekaynamesi"ne (*Letopisețul Tarii Moldovei*) göre "Boğdan/Moldova memleketi üzerine İmparator Süleyman sefer açıp Suceava'ya geldiğinde ahali dağlara-ormana dağıldığından Vladikalar (Papazlar) ve Boyarlar Badeuti adlı köyde toplanarak ister istemez tedbir aldılar. Bunun neticesi olarak padişaha büyük ricalarda bulunarak elçi göndermişlerdi. Çünkü onların günahını ve suçlarını affetsin istediler. Bu maksatla Suceava'daki padişaha elçi olarak Trifan Ciolpan (= Çolpan)⁴⁴⁶ adlı bir Boyarcığı sulh ve yeni bir voyvoda için göndermişlerdir. Padişah bunların arzını ve ricasını dinleyip merhametinden bunların günahını ve suçlarını affederek onlara Trifan Ciolpan'la birlikte itimatlı bir çavuş gönderdi. Boyarların hepsini Suceava'ya davet etti. Bunlar da büyük korku ile gelmişler ve padişahın ayağına yüz sürmüşlerdi. Sultan Süleyman onları affederek kendi kulları gibi sevgiyle kabul etmişti. Bundan sonra Aleksandru (Sandrin) Voyvodanın oğlu⁴⁴⁷ Ştefan Voyvoda tayin edilmişti. Netice olarak Ştefan Voyvoda Vladika ve Boyarlarla birlikte padişahı Tuna'ya kadar geçirdiler. Orada padişah onlarla beraber olduğu sırada esirleri ve yağmayı geri vermişti. Aynı zamanda vergilerinden de affedilmişlerdi...⁴⁴⁸. Bunlar padişahın kerametini ve Boğdan memleketine iyiliğini ispat etmektedirler.

Yukarıda anılan Ştefan hakkında Romen tarihçileri arasında "Eylülün 18'nci gününde padişahın Suceava'daki divanında Ştefan Voyvoda, Aleksandru (öl. 26.VI.1496) nun oğlu ve Ştefan çel Mare'nin torunu (yeğeni) genç, voyvoda yapıldı⁴⁴⁹. Ama bu çeşit bir karar yani tedbir İstanbul'da değilse bile muhakkak Edirne'de alınmıştır. Devlet kapusunda "mülâzim" ünvanıyla 25 yıl hizmet eden bu yeni Boğdan Voyvodası hakkında çok garip haberler, bazı kontrolsüz şayialar, yayınlanmıştır. Örneğin, yukarıda anılan Venedikli Aloisio Gritti'nin bir kızıyla evlenmesi

⁴⁴⁵ Bkz. *Peçevi Tarihi*, a.e. (M. Uraz bs.), s. 116.

⁴⁴⁶ Yani *Çolpan*-“Çoban yıldızı-Venus” bir Boğdan Boyarının Türkçe soyadıdır (XVI. yy.). Sonra 1607'de bunun haleflerine rastlanır. Bkz. Şt. Gorovei, a.e., s. 154.

⁴⁴⁷ Grigorie Ureche'ye göre Çetine ya Ştefan (Lăcustă) Ştefan çel Mare'nin oğlu değil onun torunudur. Aleksandru hâkimiyette bulunmayan Koca Ştefan'ın oğlu'dur. Muhtemel 1486'daki anlaşma dolayısıyla Çetine ya da Ştefan devlet kapusuna rehin olarak gönderilmiştir.

⁴⁴⁸ Bkz. Grigorie Ureche, a.e. (Const. Giurescu bs.), s. 145-146. (Eylül 1538).

⁴⁴⁹ Bkz. N. Matraki, M. Celalzade ve İ., Peçevi'nin eserlerine (s. 116) "*İstefan Voyvoda'nın oğlu Çetine...*"

Süleyman'ın himayesinde bulunan Ştefan Hristiyan idi, zevcesi (doamna) Chiajna idi; Aleksandru ve Ştefan adında iki çocuğu vardı. Bu şayialara ve bazılarının şüphesine göre Boğdan memleketinde İslam'ın kabul edilmesini düşünmüştür"⁴⁵⁰. Bunların çoğu ya şüphe ya da yalandır. Aynı mesele hakkında Osmanlı kroniklerinde özellikle M. Celalzade başta olmak üzere şöyle denir: "Eski Boğdan hakimlerinden İstifan (= Ştefan) Voyvoda⁴⁵¹ oğlu Çetine (Çetina?)⁴⁵² padişahın hizmetinde ulufe sahibi idi. Bu adam voyvoda tayin buyurulmasını istirham eyledi ve nasbı halinde haraç vereceğine de söz verdi. Boğdan'ın birçok ileri gelenleri bir Çetine'nin voyvoda olmasını istiyorlardı". Kanımca bunu en fazla kendisi istiyordu. Padişah Kili ve Akkerman kaleleri sınırında vukuata mani olmak için aşağıdaki şartlar dahilinde Çetine yani Ştefan'ı voyvoda tayin etmeğe muvafakat etti.

O şartlar da şunlardır:

1. Prut Nehri'nin sol (yâni) Akkerman sahilinde Turla (Dniestr) suyuna kadar olan arazi Türklere verilecektir;
2. Bu tahdit edilen arazinin iki tarafında Türkler iki büyük kale yapacaklardır;
3. Bir daha isyan etmemek ve Türk devleti tarafından her ne emir verilirse ona itaat etmek ve iki yılda bir memleket haracını voyvoda kendisi İstanbul Sarayına gidip teslim etmek için İncile ve salibe yemin etmek..."⁴⁵³

M. Celalzade devam ederek "İşte bu yolda bir taahhüname yazıldı. Eski adet üzere Türkler voyvodaya kızılbörek⁴⁵⁴ yani külah ile altın üsküf⁴⁵⁵ ve kadife tel işlemeli kaftan verdiler. Gelenlerin hepsi padişaha hayırlı duada bulundular ve el öptüler. Voyvodaya bir sancak, davul ve nakkare verildi. Voyvodayı bir tümen asker Suceava'ya getirdi. Bütün halk ona itaat etti. Bu suretle Boğdan fethedildi..."⁴⁵⁶ der.

Yukarıda anılan birinci şart hakkında N. Matraki'nin edebi şekilde olsa da bazı yeni unsurları, yani tespitleri vardır. Padişahın kararı şöyle idi:

⁴⁵⁰ Bkz. Şt. Gorovei, a.e. s. 155: "...să islamizeze Moldova"

⁴⁵¹ Koca İstefan ya da Ştefan çel Mare (1457-1504).

⁴⁵² Çok tuhaf bir lakab olduğundan manası da iyi bilinmez. Belki inat manasıyla Çetin ya da Çitin'den türemiştir.

⁴⁵³ Bkz. Celalzade, a.e. (S. Tokdemir bs.), s. 160-161.

⁴⁵⁴ *Börk*: beyaz keçeden mamul bir nevi başlık... altın işlemeli bir zırh... Bkz. M. Sertoğlu, a.e., s. 51/II. Moldova'da "burca" denilen bir nevi kocuktur.

⁴⁵⁵ Bu da *Börk* gibi keçe külâhtı. Bkz. M. Sertoğlu, a.e., s. 331/I.

⁴⁵⁶ Bkz. Celalzade, a.e. (S. Tokdemir bs.). s. 161.

“Vilâyet-i mezbure ve memleket-i makhurenin cânib-i şimâlınden cihet-i cenuba münbasit olan arazinin taraf-ı şark u garba mümted olan tulû ki kenar-ı cûybar-ı behr-i Prut'tan serhadd-i kal'a-i Kili'ye varub müntehî olur ve sahil-i nehir Tuna'ya gelüb vâsıt olub ve gayetde nihâyet bulur, sâir ekâlîm-i azîme gibi iklim-i kadîm-i Âl-i Osman-i âl-i şûna mülhak ve mülsak olub nehr-i mezkûrun cânib-i şarkisinde Brod-i Ceyin (*Çin*) ile Falçın adlı iki kal'a bina olunmağa emrolundu ki şemşir-i cihangir-i asırla ol diyar manfûz ve mazbût ola. Mâada nehr-i mezburun cânib-i garbîsinden magrib (batı)-zemîne mail olan nevâhî-i vilâyet-i kefer-i fecereden Voyvoda nasb oluna ki ulî'l-emr icâb itmegin müfsidlere zebân-ı rûşen-i beyan-ı hüsâm-i kati' ve lisan-ı sina-ı cânsitân-ı berk-i lâmi' ile cevap vire deyü mukaddema vilâyet-i makhureye Voyvoda olub mürd olan İstefan⁴⁵⁷ türû'undan Âsitanda mülâzim olub Çetine/Çetina Voyvoda nasb oluna... ol diyar hususlarında cümle-i murâdât-ı hümayun ve külliyyen mekasıdı zafer-i makrûn Pâdişâh-ı şer'ıyyat-nümune hazretlerine dest-res hadîka-i sebse vâ-ı vilâyet ve ravza-i gülzâr-i memleket tamamı revnâk olup taravet bulub ahsen-i nizâmla ve ahvâl-i memleket alâvetki'l-merâm tamam iltihâm bulduktan sonra...”⁴⁵⁸ Birinci şart hakkında İ. Peçevi'nin de bazı tespitleri vardır: “Kili ve Akkerman kaleleri çok defa münazaah olduğu için, Boğdan vilâyetinin ortasından bir miktar arazi ayrılarak, Prut nehrinin Akkerman tarafından Kılıç (doğrusu Falç = Falciu) adındaki şehrin karşısında Turla (Torla) suyuna gidinceye kadar bir hudut tâyin edildi. Bu hududun iki tarafından iki sağlam kale yapılmak şartıyla ve Padişah tarafından her ne ferman verilirse kabul edilmek üzere, her iki yılın memleket haracı ile voyvodanın kendisinin İslâm başkentine (İstanbul'a) gelmesi kararıyla arada anlaşma yapılmıştır”⁴⁵⁹. Muhteva bakımından bu Osmanlı-Boğdan anlaşması, yukarıda bahsedilen *Taahhüt-nâme* (M. Celalzade), muhakkak bir Berat yani Kapitülasyon (= imtiyaz) manasınadır. Hukuk bakımından iki yanlı değil (*bilatéral*), tek yanlıdır (*unilateral*). Ahitnâme, muahede olamaz ancak bir kapitülasyondur. Romen ülkelerinde Osmanlı muahedeleri ve kapitülasyonlar hakkında bazı katkılar varsa da şimdiye kadar bir ilmi neticeye erişmemiştir. Eski tarihçiler N. Iorga⁴⁶⁰, C. Giurescu⁴⁶¹, I.

⁴⁵⁷ Koca İstefan yani Ştefan çel Mare.

⁴⁵⁸ N. Matrakî, *Fetihnâme-i Kara Boğdan*, yazma, s. 27-28.

⁴⁵⁹ *Peçevi Tarihi*, a.e. (M. Uraz), s. 115.

⁴⁶⁰ *Mihai Cantacuzino banul. Genealogia Cantacuzinilor*. Bucureşti 1902, s. 63, not 3; aynı, *Geschichte des rumänischen Volkes...* II. Bd. (Gotha-1005), s. 76-77.

⁴⁶¹ *Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană* (Osmanlı kapısı ile Moldovanın Kapitülasyonları), Bucureşti 1905, 65 s. (Bkz. 163. not).

Minea⁴⁶², P.P. Panaitescu⁴⁶³ vb. ahitnâmeleri, kapitülasyonlarla karıştırarak Osmanlı-Romen muahedelerini kabul etmemişlerdir. Bunlardan sonra N. Beldiceanu⁴⁶⁴, A. Decei⁴⁶⁵, T. Gökbilgin⁴⁶⁶, M. Guboğlu⁴⁶⁷, M.M. Alexandrescu-Bulgaru Dersca⁴⁶⁸, M. Matei⁴⁶⁹, Ştefan Gorovei⁴⁷⁰, Cemil Tahsin⁴⁷¹ ve Veliman V.⁴⁷², bazı katkılarında bu ve şu şekilde kabul etmişlerse de meseleyi iyice halledememişlerdir. Aşağı yukarı hepsi faraziyevidir. M.A. Mehmet'e gelince meseleyi baştan sona kadar karıştırmıştır⁴⁷³. Ona göre bir *biti* yani berat (imtiyaz) kapitülasyon değildir ahitnâme "Tratat"tır (!). Mihai Maksim'in makalesinde⁴⁷⁴ de faraziyeler çok büyük yer almaktadır. Aynı zamanda bazı çelişkiler vardır. Belki M.A. Mehmet'ten ilham almıştır. Zengin kaynakçasına rağmen Reşat

⁴⁶² *Principatele române și politica orientală a regelui Sigismund* (Romen ülkeleri ve Sigismund Kralının doğu politikası), București 1919, s. 247-273.

⁴⁶³ *Mircea cel Bătrîn*, București 1944 "Casa Școalelor", s. 284, not 36.

⁴⁶⁴ N. Beldiceanu, *Problema tratatelor Moldovei cu poarta în lumina cronicii lui Pecetî*, "Balkania" V, 1 (București 1942), s. 393-408.

⁴⁶⁵ *Tratatul de pace-Sulhnâme-incheiat între sultanul Mehmed II și Ștefan cel Mare în 1479*, "Revista istorică Română" Vol. XV, fasc. IV (București 1945), s. 465-494 (1978'de yeniden basılmıştır. Bkz. 147. not).

⁴⁶⁶ *La structure des relations turco-roumaines et des raisons de certains Hüküms Fermans, Berats et des Ordres des Sultans adressés aux princes de la Moldavie et de la Valachie aux XVI et XVII-e siècles*. Belleten T.T.K. Basımevi, Ankara, XLII, nr. 168, 1978, s. 761-764.

⁴⁶⁷ *Le tribut payé par les Principautés Roumaines à la Porte jusqu'au début du XVIe siècle d'après les sources turques*. "Revue des Études Islamiques", XXXVII, 1 (Paris 1969), s. 49-80. *Considerații cu privire la natura relațiilor româno-turce și impactul lor asupra dezvoltării istorice a celor două popoare* (Türk-Romen ilişkileri hakkında düşünceler ve iki ulusun tarihsel inkişafına vurguları). "Mem. sec. istorice Acad. R.S. România, seria IV, Tom. II, 1977 (București 1978), s. 113-119.

⁴⁶⁸ *Rolul hatîşerifurilor de privilegii în limitarea obligațiilor către Poartă (1774-1802)*. "Studii. revista de istorie" XI, 6 (1958), s. 101-121.

⁴⁶⁹ *Quelques problèmes concernant le régime de la domination ottomane dans les pays Roumains (Concernant particulièrement la Valachie)*, "Revue des Etudes sudest européennes" X, 1 (1972), s. 81-97.

⁴⁷⁰ *Moldova în "Casa Păcii"*. *Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații otomane* ("Dar ül-Sulhta" Boğdan...). "Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol" XVII (Iași 1980), s. 635-637 ve özellikle Ştefan Gorovei, *La paix Moldo-Ottomane de 1486* (Quelques observations en marge des textes). "Revue Roumaine d'Histoire" Tom. XXI, 3-4 (Bucarest 1982), s. 405-421 (Bkz. 153. not).

⁴⁷¹ *Considérations sur les rapports politiques roumaino-ottomans au XVIIe siècle*. "Revue Roumaine d'Histoire" XV, 4 (1976), s. 665-667.

⁴⁷² *Raport de activitate în Arhivele Turciei*. "Revista Arhivelor" nr. 4 (București 1976), s. 449.

⁴⁷³ Bkz. 145. not (a. mak. s. 166-169).

⁴⁷⁴ *Din istoria relațiilor româno-otomane*. "Capitulațiile" (Osmanlı-Romen ilişkileri tarihinden. "Kapitülasyonlar"). "Anale de istorie" XXVII, 6 (1982), s. 34-68 (Bkz. 166. not). 3.

Ekrem'in *Osmanlı muahedeleri ve kapitülasyonlar (1300-1920)*⁴⁷⁵ ve Mgr. Basile Homsky'nin *Les capitulations*⁴⁷⁶ adlı eserlerini kullanmamıştır. Kanımca Osmanlı-Romen ülkeleri arasında berat ve hatt-ı şerif vb. şeklinde anlaşmalar varsa da tek yanlıdır. Maalesef, şimdiye kadar Osmanlı-Türk arşivlerinde bu mesele hakkında kapitülasyon manasıyla belgelere rastlanır. Bazı *Muahedât mecmualarında* Romen ülkelerine ait ahitnâme ya da muahedelere rastlanmaz. Netice olarak Suceava'da, 1538 yılında, Osmanlı-Boğdan anlaşması muhteva bakımından ancak bir kapitülasyon (Berat) şeklindedir. Bundan sonra Romen Voyvodalarına aynı manada belgeler yazılmıştır.

Yeni Voyvoda Çetine'nin diğer bir kaynağa göre İstefan'ın tayini ve özellikle Osmanlı devletine eklenen bir sancak, bölge veya *Bucak*⁴⁷⁷ şeklinde bir taahhütnâmede kayıtlı olduğu görülüyor. Yukarıda anılan Çeyin ya-Çin Turla civarında serhat kalesi olarak belki Ciuburciu (*Cöburcü*)⁴⁷⁸ olabilir. Ama buna yakın Bender (Rom. Tighina) Kalesi de vardır. Ştefan veya Çetine Voyvodanın Suceava'da seçilmesi ve Padişah tarafından tayin edilmesi münasebetiyle teşrifat-ı kadime tarafından da çok mühimdir. Bazı kaynaklara göre yeni Çetine Voyvodanın muhafızlığına 500 yeniçeri bırakılmış, bazılarında göre ise 5.000 yeniçeri verilmiştir. Fikrimce bu son sayı da oldukça abartılmıştır⁴⁷⁹.

Yalnız M. Celalzade veya Matraki değil, İ. Peçevi de merasim hakkında bilgi verir: "(Çetine) Voyvodanın eline berat verilerek, eskiden beri Osmanlı âdeti üzere kıvılcık börk ve altın üsküf ve hükümdar hil'atı giydirildi. Daha sonra voyvoda Suceava'ya giderek davul ve nakkareler çalındı. Bayraklar dikilerek Boğdan da Osmanlı memleketleri arasına katıldı"⁴⁸⁰. Bunlar gerek Osmanlı ve gerek Romen teşrifat meselesi için önemli olmasına rağmen bu meseleyle uğraşan bazı tarihçi ve edebiyatçılar yukarıda sözü edilen kaynaklardan hiç faydalanmamışlardır⁴⁸¹. Bunlara ancak XVIII-XIX. yy. da dikkat ettiler.

⁴⁷⁵ ve *Lozan muahedesi 24 Temmuz 1923*, İstanbul-1934, "Türkiye Matbaası" XXVII, 486 s. 8.

⁴⁷⁶ § *La protection des chrétiens au Proche-Orient au XVIe-XVIIe et XVIIIe siècles*, (1956), 420 s. + 1 h.

⁴⁷⁷ Rom.: *Bugeac*. "İslâm Ansiklopedisi"... I (1949), s. 742-749 (Aurel Decei). Bu makalede de Boğdan seferi yer almıştır (s. 744/I).

⁴⁷⁸ Yukarıda anılan makalede (s. 744/I) Kılıç (*Ciubarciu*) yanlışdır. Fikrimce burada da *Kılıç* yerine *Fılıç* ya da *Falıç* (= Fălciu) okunması gerektir.

⁴⁷⁹ Bkz. Hurmuzaki, *Documente...* II, 2.

⁴⁸⁰ Bkz. *Peçevi Tarihi*, a.e. (M. Uraz bs.), s. 115-116.

⁴⁸¹ Bkz. M. Es'ad efendi, kısaca "*Teşrifat-ı kadime*", (İstanbul 1287) (1870), 144 s. 8; Dan Simonescu, *Literature românească de ceremonial*. Condica lui Jorgachi, Bucureşti 1939, H. Dj.

Boğdan/Moldova meselesi halledildikten sonra padişah divanlar kurup Sahib Giray'a iltifatlarda bulundu. Gerek şahsen kendisine ve gerek Tatar hanlarının oğlan denilen prensleriyle mırza yani beylerine yüksek hil'atlar ve diğer ihsan ve iltifatlar yapıldı; onlar da padişahın tahtını öptüler. Sonra memleketlerine gitmekte "icazet-i hümayun" verilerek serbest oldukları bildirildi⁴⁸². Lehistan kralının elçisi (Erast Kretkowski) Osmanlı ordusu ile beraberdi, onun da gitmesine müsaade edildi. Fakat sonra Petru Voyvodanın Macaristan'a kaçtığını duyunca padişahın canı sıkıldı, onu yakalamak için Jan Zápolyai'ya ulaklarla bir mektup gönderdi⁴⁸³.

İstanbul'dan ta Suceava'ya gelmiş olan padişah hem ordu-yi hümayunun biraz istirahati ve hem de yukarıda anılan meselenin çözümü için Boğdan tahtında bir hafta oyalandı (15/16-22 Eylül)⁴⁸⁴. Kara Boğdan Ruznâmesinin sonunda "Pazar günü, ayın 28'inde⁴⁸⁵, Suceava'dan hareket ederek Bandos (Yandoş?)⁴⁸⁶ adlı yerde konakladı, pazartesi ayın 29'unda⁴⁸⁷ Aghşen konağında⁴⁸⁸ ve aynı ayın sonu Salı gününde⁴⁸⁹ Ispien denilen yerde konakladı"⁴⁹⁰. Burada Kara Boğdan Ruznâmesi son bulsa da Osmanlı kroniklerinde Türk ordusunun dönüşü tasvir edilmiştir. Örneğin Matraki'nin Fetihnâme-i Kara Boğdan adlı eseri Ruznâmedeki bazı yerleri tamamlamaktadır. Söz gelişi Osmanlı ordusu Lamoir (Lamuir?)⁴⁹¹ yani Değirmenbendi'ne⁴⁹² dönüşte erişmiştir...

Sirani, *Domnii româniî la Poarta otomană* după un manuscris turcesc conținând note și însemnări despre ceremoniile și recepțiile de la palatul împărătesc din İstanbul între anii 1698-1772. Traducere și adnotări de... (București 1941), 124 s. + 2b facs.

⁴⁸² Bkz. N. Matraki, *Fetihnâme-i Kara Boğdan...*, yazma, s. 28; *Peçevi Tarihi*, a.e. (M. Uraz bs.), s. 116 ve Celalzade M., a.e. (S. Tokdemir bs.), s. 161.

⁴⁸³ Bkz. Celalzade M., a.e., s. 161 ve *Peçevi Tarihi*, a.e. s. 116.

⁴⁸⁴ Gerek KB. Ruznâmesine ve gerekse diğer kaynaklara göredir.

⁴⁸⁵ 23 Eylül 1538 (Fars takvimine göre 22 Eylül 1538).

⁴⁸⁶ Belki Banești adlı bir yer ismi olabilir. Bkz. *Câlători străîni...* I, s. 385.

⁴⁸⁷ 24 Eylül 1538 (23 Eylül de olabilir).

⁴⁸⁸ Fikrimce *Icușeni* (*Ikușeni*) olabilir. Bkz. *Câlători străîni...* I, 385.

⁴⁸⁹ 24-25 Eylül 1538.

⁴⁹⁰ Belki Iosipeni olabilir. Bkz. *Câlători străîni...* I, s. 385.

⁴⁹¹ Romence belki "La Movile" (tepelerde) olabilir. Bkz. N. Matraki *Fetihnâme-i Kara Boğdan*, yazma, s. 28-29.

⁴⁹² *Değirmenbendi* (Rom.: "Legătura Morii) namında da ma'ruftur. Bkz. N. Matraki, a.e. (yazma), s. 29.

Bundan sonra Prut suyunu geçince, Lapuşna (Lapuşta)⁴⁹³ deresinde-dirler. Burada N. Matraki tek bir haber vermektedir: “Mübarek Cemaziyü'l-evvelin dördüncü günü⁴⁹⁴ Lapuşna deresi mevki'e nüzul-ı hümayun oldukça Çetine Voyvodadan haber varid olup, asi-yi mezburun Boğdan demekle maruf oğlunun başı kesildiğini i'lan idüb başını dergah-ı saadet dergahına göndermiş...”⁴⁹⁵. Çünkü, padişah ordusuyla Suceava tarafından ayrılınca Petru Rareş'in bazı taraftarları ormanlardan çıkarak yeni voyvoda üzerine hücum etmişlerdir. Ancak N. Matraki'ye göre bu baskına eski Voyvoda Petru iki oğluyla birlikte “üç başlı ejder gibi yürüyerek, ağzından ateş çıkararak diye mukayese edilmiştir...”⁴⁹⁶

Şimdi Osmanlı devletine yeni ilhak olunan Bucak bölgesi yani Kili ve Akkerman sancağını aştıktan sonra “Cemaziyü'l-evvelin sekizinci günü (495 H.)⁴⁹⁷ padişah Obluçita-İsakçı denilen köprüyü devlet ile geçti. Onu görmeye gelen ve haber getiren ulaklar ve diğerleri padişahı görünce sevindiler. Ertesi gün İsakçı'da divan kuruldu. O gün vezirlere ve Rumeli beylerine Arap atları verildi. Bu atların hepsinin boyunlarında kumaşlar, altın zincirler vardı. Bunlardan başka değerli taşlarla işlenmiş kılıçlar ve çok değerli hil'atlar (kaftanlar) ihsan edildi. Sair devlet erkânıyla beylere, ağalara ve reislere kaftanlar verildi”⁴⁹⁸. Kısaca sefere katılan ve büyük bir rol oynayan Vezir Lütü Paşa: “...Tuna'yı geçicek hayme-i şâhi ve bargahı padişahı kurulub... tabl ve kösler⁴⁹⁹ çalınub ve fetihnameler yazılıb ve yayılıb etraf-ı 'aleme irsal olunduktan sonra vüzeraya hil'atlar ve behri hotozlar⁵⁰⁰ ve yerlü oyanlı⁵⁰¹ Arabi atlar verilüp ve Rumeli ve Anadolu askerince icâzet virilüb...” diye yazmıştır⁵⁰². Dönüşte İsakçı'da konaklandığında teşrifat olduğunda diğer Türk kronikleri de fazlasıyla ısrar etmişlerdir. Örneğin, N. Matraki ve M. Celalzade şöyle yazar: “...Bundan sonra İstanbul'a dönmele İsakçı seferberliğine nihayet verildi. Anadolu ve

⁴⁹³ Bkz. A. Decei, *Un "Fetihname-i Kara Boğdan (1538)" de Nasuh Matraki, "Fuat Köprülü Armağanı"*, (İstanbul 1953), s. 116, not 2, Hep Lăpuşna adında (Besarabya'da) bir de vilayet vardır. Başkenti: Kişinev'dir (Rom.: Chişinău).

⁴⁹⁴ 28 Eylül 1538.

⁴⁹⁵ Bkz. A. Decei, a. mak., s. 116. (Fuat Köprülü Armağanı).

⁴⁹⁶ Bkz. N. Matraki, *Fetihname-i Kara Boğdan*, s. 29 (yazma).

⁴⁹⁷ 3 Ekim 1538.

⁴⁹⁸ Bkz. Celalzade M., a.e. (S. Tokdemir bs.), s. 161.

⁴⁹⁹ *Kös*: Deve veya fil sırtında taşınan büyük davul... Bkz. M. Sertoğlu, a.e., s. 181/I.

⁵⁰⁰ *Hotoz*: Aslı eski Türkçede *Kotas*, *Kaytas*, manası baş-süsü... Bkz. M. Sertoğlu, a.e., s. 144/

II.

⁵⁰¹ *Oyan*:-başlık, dizgin.

⁵⁰² Bkz. Lütü Paşa, *Tevarih-i âl-i Osmân*, neşr. Ali Bey, s. 367.

Rumeli beylerbeyleriyle yeniçeri ve kapıkulu askerlerinin serbestçe dönmelerine müsaade edildi. Padişah burada iken memlekete dönmek üzere bulunduğunu ve büyük bir fütihat elde ettiğini bildirmek maksadıyla zafer mektupları (Fetihnâmeler) yazıldı. Ulaklar bu mektupları memleketin her tarafına götürdüler. Sonra Boğdan'ın idaresinde bulunmayan bölgesine kaleler yapılmasıyla burasını müstakil sancaklar gibi idare edilmesi tensip ve sancak beyiyle asker vesaire tahsis edildi. Bender'e Hasan adlı yeni bir kadı tayin olundu. Bucak bölgesine gelince buraya Nogay Tatarları yerleştirilerek onların üzerine Kırım Hanları tarafından Yalı agası (El-ağası)⁵⁰³ denilen bir ileri gelen nasb olundu. bunun oturduğu kenti yani idare merkezi Kauşan (Rom. Cauşani)⁵⁰⁴ kasabası idi. Kili ve Akkerman bölgesindekilerin yiyecekleri, Rumeli'den temini için menziller tesis olduktan sonra Petru Rareş zamanında yıkık bir hale getirilen Kili hisarının eski hale getirilmesi ve İsakçı'da yapılan köprü malzemesinin o kalede evleri harap bir hale gelenlere tevzi edilmesi emredildi..."⁵⁰⁵

N. Matraki ve M. Celalzade'den başka çağdaş ve daha sonraki Osmanlı tarihi yazarları İsakçı'da vukubulan Kara Boğdan feth ve zafer törenini daha kısaca tasvir etmişlerdir. Örneğin, sefere katılan ve büyük bir rol oynayan vezir Lütfi Paşa çok açık bir şekilde şöyle yazmıştır: "...Tuna'yı geçecek hayme-i şâhi ve bargahi padişahı kurulub... tabl ve kösler⁵⁰⁶ ve fethnameler yayılıb⁵⁰⁷ etraf-ı âleme irsâl olunduktan sonra vüzeraya ve ümeraya hil'atlar ve behri hotozlar⁵⁰⁸ ve erlü oyanlar⁵⁰⁹ Arabî atlar verilüb ve Rumeli ve Anadolu askerine icâzet verilüb andan Padişah-i İslam ol mehâlden göçüp Dobruca'ya gelindikte⁵¹⁰ donanmada olan başbuğdan

⁵⁰³ *Il-ağası* da olabilir. Genellikle sahil muhafızlığı, gümrükçü yerinde bir tâbirdir (Bkz. M.Z. Pakalın, a.e., III. s. 602/II.) Burada muhakkak Bucak'taki Nogay Tatarların bir idarecisidir. Kırım Hanları tarafından tayin olunarak Mirzalardan vergi toplardı. Başkenti Kauşanda idi (Bender civârında). Bucak Tatarlarıyla seferlere de katılırdı. (Bkz. V.D. Smirnov, *Krımkağo Hanstvo...* Tom. I, s. 574).

⁵⁰⁴ Bu kasaba şimdi RSS. Moldavya'da Bender şehrinin güney ve batısında (takriben 20-30 km.) Botna ırmağın kenarındadır.

⁵⁰⁵ Bu haberler ancak M. Celalzade'nin eserinde (S. Tokdemir), s. 161.

⁵⁰⁶ Bir nevi davul. Bkz. 499. not.

⁵⁰⁷ Bunların birisi A. Decei tarafından (Bkz. 493. not) ve diğeri de M. Tayyib Gökbilgin tarafından neşredilmiştir (Bkz. 517. not).

⁵⁰⁸ Bir nevi başlık süsü (Bkz. 500. not).

⁵⁰⁹ Başlık, dizgin (Bkz. 501. not).

⁵¹⁰ Dobruca vilayeti seferin ilerlemesinde Babadağı başta olmak üzere bazı menziller vardır. Ama İsakçı'dan başka dönüşte diğerleri yazılmamıştır (Bkz. gerek KB. Ruznâmesi gerek bu araştırma).

(Hayrettin Barbarossa) haber geldiğini...”⁵¹¹. İ. Peçevi’ye gelince ancak şunlarla iktifa etmişti⁵¹²: “Sonra Suceava (Sincav)’dan hareket edilerek İsakçı yakınında olan köprüye gelindi. Orada beklemekte olan ulaklar, donanmadan ve diğer padişah memleketlerinden sevinç uyandırıcı haberler getirdiler. Oradan da hareketle Cemaziyü’l-evvelin yirmi dokuzuncu günü⁵¹³ padişah Edirne’ye geldi. Padişahın, Boğdan’da olan fetihleri, sonra da kaptan Hayrettin Paşa’nın başarısı islamlarda büyük sevinçler uyandırdı”⁵¹⁴.

Yukarıda anıldığı gibi İsakçı’da zafer töreni münasebetiyle bazı fetihnameler yazılarak etraf-ı âleme gönderilmiştir. Bunların birisi 30 yıl önce A. Decei tarafından keşfedilerek (Süleymaniye ktp., İstanbul, Yahya Efendi fondu no. 6335, yk. 43b-44b) Fransızca neşrolunmuştur⁵¹⁵. Sonunda: “Fî evâsıt-i Cemâziyü’l-evvel sene 945”⁵¹⁶ tarihli olarak ve “Be-yurt-i İsakçı”dan yazılarak Amasya sancağı Beyi Bali Bey’e hitap edilmiştir. Diğer birisini Prof. Tayyip Gökbilgin Bursa’daki Şer’iyye Sicillerinde (A. 38/43, var. 99) bularak şöyle özetlemiştir: “(Orhaneli) ve Domaniç kadılarına hitap eden bu hüküm, Boğdan seferi (1538) esnasında İsakçı iskelesi konağından gönderilmiş olup, seferin muhtelif safhalarını ve başarılarını anlatmakta, bu fetihname ulufecilerden İlyas ile gönderildi, varır varmaz şehrin süslenmesini müjdegâhî akçesini tahsil edip İlyas’a teslim etmelerini bildirmektedir”⁵¹⁷. Aynı yerden yazılan “Fî evâil-i Cemaziyü’l-evvel sene 945”⁵¹⁸. Belgelerin tüm metni Arap harfleriyle eklenmiştir (no. 14). Bundan başka Boğdan seferiyle ilgili olan diğer bir belgeyi T. Gökbilgin bastırmıştır. Özetinin başı şöyledir: “Kite kadısına hitap eden bu hüküm sureti mevkufatın teftişi, yani Boğdan seferinde hizmette bulunmayan sipahilerin birer yıllık timarları hasılının mevkufa zaptolunmak yolundaki karara uyularak Hüdavendigâr sancağındaki bu

⁵¹¹ Lütü Paşa, a.e. (Ali Bey bs.), s. 367.

⁵¹² İ. Peçevi’nin eski neşrine göre: “İsakçı kurbinde vaki olan cesr (köprü)-i hümayuna gelüp ol mahalde donanma-i hümayundan ve sair memâlik-i Padişâhundan gelen ulaklar müterekib imiş nice ihbâr-i meseriret ihbâr itdiler” diyor.

⁵¹³ 23 Ekim 1538.

⁵¹⁴ *Peçevi Tarihi...* (M. Uraz bs.), s. 116.

⁵¹⁵ A. Decei’in yukarıda anılan makalesi (Bkz. 493. not).

⁵¹⁶ 5-14 Ekim 1538.

⁵¹⁷ Bkz. *İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, (Ankara 1976), s. 95, belge 14 (Metin s. 108-109).

⁵¹⁸ 25 Eylül-4 Ekim 1538.

gibilerin yakalanması hakkındadır...”⁵¹⁹ Bu belge Edirne’den yazılmış olup 27 Ramazan’ü’l-mübarek 945 tarihlidir⁵²⁰. Şu ilavesi vardır: “...Kara Boğdan seferine varmın sipâhilerin tumarlarının teftişi için Bey sancağına sipâhilere zümresinden Yusuf Bendegöz hükmi-şerifle vârid olup...” (Belge 15). Bu belgeden anlaşılır ki sipâhilerin bazıları Boğdan seferine katılmamışlardır. Bunlardan başka Cemaziyü’l-ahirin üçüncü gününde 945 yılında⁵²¹ Nasuh Matraki daha geniş ölçüde Fetihnâme-i Kara Boğdan adlı eserini yazmıştır⁵²². Gerek İsakçı’da ve gerekse İstanbul’da Kanuni’nin Kara Boğdan seferi hakkında özel eserler yazıldığından bu olayın ehemmiyeti fazlasıyla ispat edildi.

Şimdi olayın son safhasına ve neticelerine gelelim. Osmanlı Türkleri yukarıda anılan kararları aldıktan sonra oradan, yani İsakçı’dan, kalktılar. Dobruca’dan gide gide Balkan dağının Çallık-Kavak⁵²³ denilen derbendini aştıktan sonra Cemaziyü’l-evvelin yirmi ikinci günü⁵²⁴ azîm bir tantana ile padişah Yambol kasabasına nüzul etti. Ertesi gün Padişah Kanuni Süleyman vezirleriyle ava çıktı. O gün meşhur Osmanlı Amiralî Hayrettin oğlu⁵²⁵ ile beraber gelmişti. Amiral oğlu padişahın elini öptükten ve dua ettikten sonra Preveze’de, Arnavutluk körfezinde, Andrea Doria üzerine kazanılan deniz savaşını (28 Eylül 1538) teferruatıyla anlattı ve padişahı çok çok sevindirdi⁵²⁵. Yukarıda görüldüğü gibi, bazı ulaklar İsakçı’da, Lütî Paşa’ya göre Dobruca’da, belki de Babadağı kasabasında M. Celalzade’ye göre de ancak Yambolu’da, Preveze zaferi tafsilatla tasvir edilmiştir. Padişahı sevindirmek için aynı Preveze savaşı ve zaferi birkaç menzilde anlatılmıştır. Yambolu’da muhakkak teferruatla hikaye edilmiştir. Oradan hareket İ. Peçevi’ye göre Cemâziyü’l-evvelin 29. günü⁵²⁶ ve çağdaşı N. Matraki’ye göre ise Cemaziyü’l-âhirin beşindedir (945 H.)⁵²⁷. Padişah Edirne’ye gelişiyle Boğdan seferi zaferle nihayet

⁵¹⁹ M. Tayyib Gökbilgin, a. mak. “*I.H. Uzunçarşılı’ya Armağan*” s. 110-112 (Metin), belge nr. 96.

⁵²⁰ 26 Şubat 1538.

⁵²¹ 27 Ekim 1538.

⁵²² Bkz. bizim *Cronici turcești...* I (1966), s. 221 ve devamı.

⁵²³ Bkz. N. Matraki, a.e., s. 32 (yazma).

⁵²⁴ 16 Ekim 1538.

⁵²⁵ Amiral Hayreddin “Barbaros” hakkında Bkz. “*Encyclopédie de l’İslâm... +*” Tom. II (1927), s. 923-925 (Th. Menzel) ve özellikle “*İslâm Ansiklopedisi...*” (sub voce) oğlunun adı Hasan idi. Bkz. Hasan Paşa “*Encyclopédie de l’İslâm...*” II, s. 298-299 (G. Yver) ve *İslâm Ansiklopedisi*, 5. c. (1950) s. 318-319.

⁵²⁶ 23 Ekim 1538.

⁵²⁷ 23 Ekim 1538.

bulmuştur. Böylece sekizinci “Sefer-i hümayun” yani “Kara Boğdan gazası” tam dört ay yirmi gün sürmüş ve 43 yaşında iken Kanuni Sultan Süleyman’a yeni bir şeref getirmiştir⁵²⁸.

Şüphesiz, Osmanlı ve Boğdan (= Moldova) tarihi için bu sefer 1538 M./945 H. yılı olaylarının en önemlisidir. Bu vaka sadece Boğdan’a ait bir zafer değildir. Aynı zamanda Avusturyalıların da bir zaferidir. Çünkü Habsburglar V. Charles Quint ve kardeşi Kral Ferdinand (Feranduş) başta olmak üzere asi Boğdan Voyvodası Petru Rareş’in himayecileri beraberce Osmanlı İmparatorluğu’nu ortadan kaldırmaya ve mahvetmeye hazırlanıyorlardı. Bundan başka iki yüzlü olan Macar Kralı Jan Zápolyai için de bir zafer idi. Boğdan/Moldova ve özellikle Preveze zaferini sadece İtalya-İspanya ve Almanya değil, Charles Quint de duymuştur. Böylece 1538’de Kanuni Süleyman bir atasözüne uygun olarak aynı yılda bir taşla iki kuş vurmuştur.

Meşhur Romen tarihçisi N. Iorga’nın *Histoire des Roumains* adlı eserinde “*Perte de l’indépendance Moldove*” (Moldova bağımsızlığının kayıp olunması)⁵²⁹ adlı fasılda Kanuni Sultan Süleyman’ın 1538 tarihli seferini iyi tasvir etse de biraz şüphelidir. Çünkü yukarıda anıldığı gibi 1456’dan başlayarak Boğdan memleketi, 82 yıldan beri, Osmanlı İmparatorluğu’nun haracgüzârı idi. Bundan başka, 1484 yılının yazında (Temmuz-Ağustos) Moldova Kili (Chilia) ve Akkerman adlı iki tane çok mühim strateji ve ticari kalesini kaybetmiş idi. Demek ki, Osmanlı egemenliği ve üstünlüğü (Fr. suzeraineté) Moldova üzerinde gitgide kuvvetlenerek Boğdan’ın da bağımsızlığı yarı yarıya inmiştir. Bilindiği gibi “Eyâlet-i mümtaze” yani “bir imtiyazlı memleket-vilayet” şeklinde kalmıştır. Eflak da çoktan beri aynı şekilde bulunuyordu ve Memleketeyni Osmanlılar aynı surette kullanıyorlardı. Transilvanya’nın durumu biraz değişik. Avusturyalıların civarında Osmanlılar daha hafif bir sistem kullanıyorlar. Bunların voyvoda-tralarına ancak Berat-ı hümayun yani Nâme-i hümayun değil, özellikle XVII. yüzyılın başlarında Ahidname de verilirdi (bkz. Katip Çelebi, *Tarih ül-Mennarzâde* veya *Nai’ma* efendi vs.) Ama bu üç Romen ülkesi bazı imtiyazları kapitülasyonlara göre kullanıyorlardı. Üçü de Yüce-i devlet kapısına senelik haraç gönderiyorlardı. Buna göre muhtariyetlerini kazanıyorlardı ve Devlet-i aliyye de onları koruyordu...

⁵²⁸ Bkz. Reşad Ekrem Koçu, *Osmanlı Padişahları*, (İstanbul 1981) s. 142.

⁵²⁹ Bkz. IV. Vol (c.), Bucarest 1937, s. 458-496, aynı Romence versiyonu (1937), IV, s. 383-415: “Pierderea neatârării moldoveneşti”.

Boğdan Voyvodası Petru Rareş bir taraftan meşhur babası olan Ştefan cel Mare'nin geleneksel vasiyetnamesini unutmuş ve diğer taraftan da yedi yıl süreyle Osmanlıların aleyhine münasebetsiz bir düşmanlığa girmiş idi. Böylece bir serseri tavrıyla kendi eliyle başına bela getirmiştir. Daha sonra bu münasebetsiz hareketine kendi de çok pişman olmuştur. Yukarıda görüldüğü gibi onun yerine Suceava payitahtına tayin olunan "Çetine" yani Ştefan'a "Lacusta" (Rom. çekirge) lakabı takılmıştır (hakimiyeti: 18 Eylül 1538-Aralık 1540)⁵³⁰. Çünkü onun voyvodalığı sırasında Moldova'yı çekirgeler istila ederek mahsule çok zarar vermişlerdir. Bu mesele hurafelere inanan halk tarafından iyi karşılanmamıştır. Bundan sonra 1538'deki Türk seferi esnasında tanınan Mihul ve Trotuşan başta olmak üzere memleketini paylaşan Boyarlarla anlaşamayıp gecenin birinde topraklarına girip Kanuni'nin başa geçirdiği voyvodayı yok etmişlerdir. Ştefan Lacusta'nın yerine Boyarlar Lehlilerin yardımıyla Aleksandru Cornea/Kornea (1540 Aralık-1541 Şubat) denilen Suceava kapıcıbaşını tayin etmişlerdir. Suceava'daki anlaşmaya göre Osmanlılara kalan Bender kalesi ve Bucak bölgesine yani Kili ve Akkerman sancağı üzerine, Aleksandru Cornea bazı hücumlara girişmişse de pek başarılı olmamıştır. Ama Kanuni Süleyman'ı Boğdanlılar tekrar darıltmışlar. Bu durumda bulunan Osmanlı devleti Bucak bölgesini, yani Akkerman-Kili kalelerinin arkasındaki araziye (Hinterland), Nogay Tatarlarıyla iskan etmiştir⁵³¹. Burada Tatarların bazı oymak veya kabileleri (Orakoğlu, Orumbekoğlu, İsmail hanesi, Edissan vs.) 1812'ye kadar kalmışlardır. Yukarıda da anıldığı gibi bunların idarecisi yani mütevellisine "Yalı-ağası veya el ağası" da denilirdi.

Eski Voyvoda Petru Rareş bir buçuk yıldan fazla Transilvanya'nın Ciceu adlı hisarında kendisinin özel mülkü (timarı) olmasına rağmen, çok sert bir esarete bulunmuştur. Orada daima göz altında tutulurdu. Arada sırada Jan Zápolyai'nin adamları hisarı kuşatarak, onun, ailesini ve hizmetçilerini taciz ediyorlardı. Zevcesi Elena Brankovic Osmanlı sarayındaki bir ulakla padişaha bir özür mektubu eristirebilmiştir. Jan Zápolyai Kanuni Sultan Süleyman'ın isteği üzerine eski Boğdan Voyvodası Petru Rareş'i ister istemez İstanbul'a göndermiştir (Temmuz 1540)⁵³².

⁵³⁰ Bkz. Const. C. Giurescu, *Despre filiațiunea lui Ștefan lăcustă* (İstefan Lăcusta'nın kötülüğü hakkında). "Revista istorică Română" XII, 1 (1946), s. 77-78.

⁵³¹ Bunların küçük bir kısmı 1486 anlaşmasından sonra Akkerman ve Kili civarına yerleştirmişlerse de 1538'den sonra çoğu Bucak bölgesinde yer almışlardır. Burada Nogayların arasında belki bazı Şirin oymakları da vardı (?).

⁵³² Transilvanya'nın Ciceu Nam (adlı) kalesinde bir sıkı esarete değilse de Petru Rareş muhakkak bir sürgünlükte bulunmaktadır. Jan Zápolyai ve adamları ona çeşitli zorluklar

Burada Petru Rareş birkaç aydan fazla kalmış. Padişahın elini öperek özür dilemiş ve eski suçlarına rağmen tekrar voyvodalığı kazanmış (Şubat 1541-Eylül 1546). Petru Rareş İstanbul'dan ailesine ve dostlarına bazı mektuplar yazarak kendisine ne kadar iyi davranıldığını itiraf etmiştir⁵³³. Eski düşmanlığına ve yanlış politikasına rağmen Türkler arasında sempati kazanmıştır. Aynı zamanda, Boğdan'daki karışıklıklardan padişah da memnun olmadığından, Petru Rareş'i tekrar tayin etmiştir. Böylece, 1541 yılının başlarında Petru Rareş maiyyetiyle İstanbul'u terk ederek İbrail'e erişir erişmez iki yüzlü Boğdan Boyarları yeni voyvodayı karşılamışlardır. Tuna'yı aştıktan sonra, Galati (Kalas) civarında yeni tayin olmuş Petru Rareş, maiyyetindeki 3 000 Osmanlı Sipahiyle Voyvoda Aleksandru Cornea ile çatıştılar (23 Ocak 1541). İki yüzlü Boyarlar tarafından terk edilince bunların ricasına rağmen, başı kesildi⁵³⁴. Bunlardan sonra Petru Rareş Suceava'ya yetişir yetişmez Logofăt Mihul ve baş-porta (kapıcı) Trotuşan başta olmak üzere 1538'deki Osmanlı seferine taraftar olan Boyarların başlarını kestirdi⁵³⁵. Bu çok sert tedbir karşısında da Osmanlılar göz yumdular. Çünkü aynı hain Boyalar Kanuni tarafından dikilen "Çetine" Ştefan Lacusta'yı katlettikten sonra Osmanlılar aleyhine münasebetsiz bir harekete girişmiştir. Örneğin anlaşmaya göre Türklere kalan Akkerman, Kili ve Bender sancağına neticesiz hücum etmişlerdir. Bazı kaynaklara göre Boğdan kafirleri Özi (Rom. Vozia) denilen Türk kalesini neticesiz kuşatmışlardır⁵³⁶.

çıkarmışlardı. Çağdaş Macarie'ye göre Petru Rareş burada büyük bir sıkıntıda bulunduğunu Osmanlı Padişahına, Kanuni-Muhteşem Süleyman'a, bir şikâyetnâme yazarak affedilmesine ve imdad arz etmiş idi. Yüz yıl sonra yaşayan Grigore Ureche (öl. 1647)'ye göre Petru Rareş'in Padişâha hitâp eden mektubunu karısı Elena (Brankoviç) Sırpça yazmış ve gizli bir Sırpla İstanbul'a göndermiş idi. Bu mektuba göre Kanuni Süleyman beş altı defa Petru Rareş'i Jan Zápolyai'den istemiş idi. Bu bakımdan A. Verançiç'in 2 Şubat 1540 tarihli bir mektubunda Lâtince "assiduis nunciis" diye yazmıştır (Bkz. Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente...* II, 4, s. 200). Bundan birkaç ay sonra Petru Rareş apansız tekrar Devlet kapusuna çağırılmış ve Jan Zápolyai tarafından gönderilmiştir (Bkz. a.e. s. 211-212).

⁵³³ Bkz. Hurmuzaki-Iorga, *Documente...* XV, 1, s. 390-391; tercümesi N. Iorga'da *Scrisori de boieri, Scrisori de domni...* s. 200-201. Petru Rareş Türk memleketinde (Rom. *Tara turcească*) olduğunda (İstanbul'da) ve tekrar Voyvodalığı kazandığı hakkında Bkz. Ion Bogdan, *Evangelia de la Humor și Voroneț din 1473 și 1550* "Analele Acad. române Mem. sec. ist. Tom. XXIX (București 1907), s. 649.

⁵³⁴ Bu voyvoda hakkında Bkz. V.I. Cărâbiș, *Un domn al Moldovei:-Alexandru Vodă Cornea*, (București 1946) 95 s. 8'.

⁵³⁵ Bkz. Constantin C. Giurescu-Dinu C. Giurescu, a.e., 2. Vol., s. 280.

⁵³⁶ Bkz. Const. C. Giurescu, a.e., s. 280.

Kanuni'nin Boğdan seferinden sonra başına gelen belalardan ders alan Petru Rareş, ikinci voyvodalığında Osmanlılarla iyi geçinmiştir. Rahmetli Prof. Constantin C. Giurescu başta olmak üzere bazı ciddi tarihçilere göre yıllık haraç olarak padişahın hazinesine 12 000 altın ödemiştir⁵³⁷. Acizane fikrimce 1538'e kadar 10.000 altın ödediği ve sonra (1541-1542'de) bu miktarın 12.000 olduğu çok şüphelidir. Daha genç tarihçilerden ekonomist Mihai Maxim'e göre "Petru Rareş'in ilk voyvodalığında Boğdan/Moldova'nın haracı 10.000 (?) altına eriştiyse de Kanuni'nin Boğdan seferinden sonra 15.000 (825 000 akçe) Macar altınına yükseltilmiştir (1541-1542 mali yılında)..."⁵³⁸. Bunun yanında Romen kaynaklarına göre (Gr. Ureche vb.) Boğdan seferinden sonra Kanuni'nin emriyle Moldova'nın birkaç yıl harac ve vergiden muaf tutulduğunu M. Maxim unutmamıştır. Gerek Ştefan Lacusta ve gerek Aleksandru Cornea zamanında (1538-1541) Boğdan, harac ödememiştir. Yukarıdaki 15.000 altın yıllık harac kanımca çok şüphelidir. Çünkü bu, Mühimme veya Ruznâme defterleri gibi tarihsel bir kaynaktan teyit edilmemiştir. Bundan sonra M. Maxim'e göre 1551/1552'de Moldova'nın yıllık 20.000 florini (1.140.000 akçe)⁵³⁹ ise V. Veliman'ın ciddi bir araştırmasına göre 30.000 altındır. Hangisine inanalım. İkisi de değerli öğrencilerimizdendir. V. Veliman bir mühimme-vakıf defterindeki hükme (1552 M./952 H.) dayanmış (TKSM Ktp., K. 888)^{539a} M. Maxim ise havaya ya da M. Berza'nın bir uydurmasına dayanmıştır. 1553'ten başlayarak XVI. yy.'ın sonlarına kadar Moldova'nın yıllık harac miktarını gösteren istatistik rakamlarının (30.000-55.576-26.000) bazıları yanlış, bazıları şüphelidir⁵⁴⁰. Ancak Ruznâmçelerde teyit

⁵³⁷ Bkz. hep Const. C. Giurescu-Dinu C. Giurescu, a.e., s. 282: "tributul sporit la 12.000 ducati anual"; aynı fikirde M. Berza. (1957).

⁵³⁸ Bkz. *Recherches sur les circonstances de la majoration du kharady de la Moldavie entre les années 1538-1574*. "AIESEE. Bulletin" X, 2 (Bucarest 1972), s. 235-36 ve *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI*. "Revista de istorie" Tom. 32, nr. 9 (1979), s. 1739 ve 1764 (Tabel).

⁵³⁹ Bkz. M. Maxim, *Recherches sur les circonstances du Kharadj (1538-1574)*... s. 237-238 ve aynı *Regimul economic*... s. 1739 ve 1764.

^{539a} Bkz. Valeriu Veliman, *Cîteva considerații privind haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea* (Fransızca özet: *Quelques considérations concernant le Kharatch payé par la Moldavie au milieu du XVIe siècle*). "Anuarul Institutului de istorie și arheologie" A.D. Xenopol XIX (Iași 1982) s. 285-301.

⁵⁴⁰ Bkz. M. Maxim özellikle *Regimul economic al dominației otomane în Moldova*... s. 1764/34 (Tabel...)-ştii... notun sonuna bu katkıdan önce. Bkz. *N.C. Bejenaru, Turcicea lui Iliș Rareș și planurile Sultanı lui de a transforma Moldova în pașalic* (Iliș Rareș'in Türkleşmesi ve Boğdan'ın paşalığa çevrilmesi hakkında Sultanın plânları) Anuarul liceului M. Kogălniceanu 1922-1923 (Yași 1932) s. 47-52.

edilen bazıları muhakkak doğrudur. V. Veliman; M. Berza'nın abartmalarından ilham aldığı için Osmanlı rejiminin mahiyetini iyice anlamamıştır⁵⁴¹. Vergi ve haraçtan başka Petru Rareş'in oğlu İliyaş devlet kapısına rehin gönderildikten sonra Boğdan beyi tayin edilmiştir (1546-1551). Daha sonra Mehmed Bey adıyla İslâm dinini kabul etmiştir⁵⁴². 1544-1545 M./951 H. tarihli bu döneme ait en eski mühimme defterindeki bazı hükümlere göre, o yıllarda Petru Rareş, taahhüdüne göre, İstanbul'un ihtiyacı için yüz bin kadar koyun ve keçiyi celeplerle⁵⁴³ gönderirmiş⁵⁴⁴. Gerek hayvanat ve gerek zahîre (ecnâs-ı zehâir) bazı yıllarda gönderiliyordu, bazı yıllarda şu veya bu sebepten gönderilmiyordu. Bunların üstünde katı bir monopol, tekel yoktu. Fiyatları piyasa narhına çok yakındı. Sadece tuz tekeli vardı⁵⁴⁵.

Bu ekonomik meselelerden başka 1541'in Haziran ayında Osmanlıların emriyle Petru Rareş Oytuz⁵⁴⁶ adlı Karpat geçidini askeriyle aşarak Transilvanya üzerine tekrar harekete geçmiştir. Çünkü o zamanki Erdel Voyvodası Romen aslından Boyar Ştefan Mailat (Rom. daha uzun) (1534-1541) Ferdinand Habsburg taraftarı olarak Petru Rareş, Eflak Voyvodası Radu Paisie ve Türk askerleri tarafından Fagaraş kalesinde kuşatılmışlardır. Ştefan Mailat derhal yakalanarak İstanbul'a gönderilmiş ve Yedi-Kule'de hapsedilmiştir⁵⁴⁷. Kanuni Süleyman'ın fermanıyla, 1542-1543 yıllarında da Petru Rareş Transilvanya'ya akın etmiştir; fakat bu esnada Alman Prensi seçmen (*elektor*) Joachim von Brandenburg'la birlikte Osmanlılar aleyhine çok gizli bir anlaşma yapmıştır. Fakat bu deneme de neticesiz kalmıştır⁵⁴⁸. Avusturya, Almanlara çok para ve mal vermiş onları geri alamadığından çok zarara uğramıştır. Bundan da iyi bir ders almıştır. Nasıl olsa gerek babası ikinci Ştefan çel Mare'nin ve gerekse kendisinin tecrübesi sonucu

⁵⁴¹ *Haraciul moldovei și Târîi Românești*.

⁵⁴² Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Onaltıncı yüzyıl ortalarında İslâmiyeti kabul etmiş olan bir Boğdan voyvodası*. "Belleten" T.T.K. Basımevi, Ankara, XVIII, 69 (1954), s. 83-87.

⁵⁴³ Bkz. Bistra Cvetkova, *Les Celap et leur role dans la vie economique des Balkans à l'époque ottomane (XVe-XVIIIe s.)*. "Studies in the Economic History of the Middle East" (London 1970), s. 172-192.

⁵⁴⁴ Bkz. en eski Mühimme defteri TKSM arşivi E. no 12321.

⁵⁴⁵ Bkz. Lütfi Güçer, *XV-XVII. asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda tuz inhisârı ve tuz işleme nizâmı*. "İst. Üniv. İk. Fak. Mecm. XXII, 1-2 (1962-1963), s. 81-144.

⁵⁴⁶ Civarında olan Uz gibi Oytuz da eski Türklerden Karpat-Tuna bölgesinde kalan yer isimleridir. (Bkz. Al. Lahovari., *Marele dișionar geografic al României...*, București 1902, IV, s. 555 ve IV, (1902), s. 699.

⁵⁴⁷ Ştefan Mailat hakkında teferruatla Bkz. Pavel Binder'in araştırmasına (not: 190).

⁵⁴⁸ Bkz. Const. C. Giurescu-Dinu C. Giurescu, a.e., s. 282/283.

Petru Rareş, ikinci voyvodalığında Boğdan memleketinin bağımsızlığı savaşından vazgeçmiştir. Avusturyalılardan beklediği ve istediği yardım yerine zarar görmüştür. Küçük bir Romen ülkesi olan Boğdan yani Moldova o vakitler Osmanlı Padişahlığı, Lehistan Krallığı, Kırım Hanlığı ve Avusturya-Alman İmparatorluğu arasında bulunduğundan böyle bir durumda onun bağımsızlığına imkan olmadığını Petru Rareş de iyice anlamıştır. Kanuni'nin ya da Muhteşem Süleyman'ın Boğdan seferine kadar (1538) kabahatli ve suçlu olmasına rağmen Türkler tarafından affedilerek ikinci defa tayininden sonra Osmanlıları daha iyi tanımıştır. Osmanlı Türklerinin bu kadar müsamahakârlığını yani "toleransını" anlamıştır. Bu bilinen bir İslam toleransıdır⁵⁴⁹

Netice olarak Osmanlı egemenliği Boğdan/Moldova üzerine bir yabancı hakimiyeti olmakla beraber XVI-XVIII. yüzyıllar içinde bundan daha iyisini beklemeye imkan yoktur. Moldova'yı ve özellikle Transilvanya'yı Habsburg Avusturyalılarından kurtarmak için Osmanlılar 1541'de bir tampon şeklinde "Budun" (Budun) Beylerbeyliğini kurmuşlardır⁵⁵⁰. Aynı yılda Eylül ayının dördüncü gününde (13 Cemâzi I 948), Transilvanya Prenslığı yani voyvodalığını örgütledikten sonra burasını çok küçük olan Jan Sigismund Zápolyai'ye ve annesi Kraliçe Izabella'ye Kanuni'nin fermanıyla tevcih etmiştir (bkz. Koca Nişancı Celalzade)⁵⁵¹. Bu münasebetle Transilvanya krallığının vasiliklerine piskopos "frater" (Slavca brat Türkçe Barata) George Martinuzzi ve Petru Petrovic tayin edilmiştir⁵⁵². Avusturyalıların amacı bu zengin ülkeleri kendi ellerine geçirmek ve sömürmektir. Örneğin, Romen ülkelerinin bağımsızlığı hakkında Karlofça muahedesinde (1699) Transilvanya'nın ve Pasarofça'da (1718) Banat'ın Avusturyalılar tarafından alınmasını hatırlatabiliriz. Bunlardan sonra diğer Romen ülkeleri de elinden alınmıştır... Tarihi olayları ve durumları o zamanki gözle görmek gerekir. Onları şimdiki gözle görmek tarihçileri yanlışlıktan yanlışlığa düşürür. Aynı zamanda Romalı

⁵⁴⁹ Bu mesele hakkında *La toérance musulmane* adlı bir katkı vardır.

⁵⁵⁰ İlk Budun Paşaları: 1. Süleyman Paşa 1541 Eylül-1542 Şubat; 2. Küçük Bali Paşa-1542 Şubat-1543 Mart; 3. Yahya Paşazâde Mehmed Paşa-1543 Mayıs-1548 Ocak, (1538'de Kanuni'nin Boğdan seferine katılmıştı vb.) (Bk. Antal Grévyay, *A Budai Pasak*, Béskeben = Beç = Viyana 1841, 52 s.).

⁵⁵¹ İ.H. Danişmend, a.c., 2. c. (1948), s. 227.

⁵⁵² Gheorghe Martinuzzi, Utieszeyycs Transilvanya valisi (= gubernator): 1541-1551, XII, s. 17. İki yüzlü olarak general Kastaldo tarafından öldürülmüştür. Petru Petroviçi (*Petroviç*) ancak Banat komitesi idi.

tarihçi meşhur Taçit'e (55-135) göre "Sine ira et studio" (bkz. Anale)⁵⁵³ tarihin objektif yazılması gerekir.

⁵⁵³ Publius Cornelius Tacitus'un bir takım tercümeleleri vardır. Tom. 4: *Annales*, Abekxcersu diri Augusti, *Tacili Historiarum* liber Primus 60. P.C. Jacitiin Bar eserleri Hâmit Dereli tarafından Türkçe'ye de çevrilmiştir.

